

Institut Superior de Ciències
Religioses de Barcelona

**UNA DEFENSA CATÒLICA DE LA MONARQUIA
ABSOLUTA EN TEMPS DE REVOLUCIÓ: *EL
VASALLO INSTRUIDO* D'ANTONI VILA I CAMPS
(1792)**

TESINA DE LLICENCIATURA

Llicenciatura en Ciències Religioses, especialitat de Teologia Bíblica

Director: Dr. Diego Sola Garcia

Alumne: Miquel Àngel Casasnovas Camps

Y esto mismo es lo que yo pretendo hacer en este librito: exponer las verdades santas de nuestra religión, que nos manda respetar, obedecer y amar a los Monarcas que el Señor nos ha dado, y manifestarlas por todos aquellos medios seguros e infalibles, a fin de que el Pueblo Español no se dexé seducir ni llevar del viento de estas impías máximas que los pretendidos *Espíritus Fuertes* han esparcido, contra lo que siempre se ha creído y enseñado en la Iglesia Católica.

Antoni Vila i Camps, *El vasallo instruido en las obligaciones que debe a su legítimo monarca*, p. VII-VIII (1792).

SUMARI

NOTA PRELIMINAR.....	5
INTRODUCCIÓ.....	6
1.- ANTONI VILA I CAMPS I LA SEVA OBRA.....	13
1.1. De Menorca a Madrid.....	13
1.2. Era Antoni Vila un intel·lectual il·lustrat?.....	23
1.3. El gran projecte d'una enciclopèdia eclesiàstica.....	27
1.4. Bisbe de Menorca.....	30
2.- <i>EL VASALLO INSTRUIDO</i> . ANTECEDENTS, OBJECTIUS I FONTS.....	34
2.1. L'absolutisme i el despotisme il·lustrat a l'Espanya borbònica.....	34
2.2. Bossuet, el Petit Concile i la seva influència en Vila i Camps.....	37
2.3. Els antecedents d' <i>El vasallo instruido</i>	41
2.4. Un llibre oportú i ¿oportunist?.....	47
2.5. Fonts bíbliques, patristiques, conciliars i canòniques.....	54
2.5.1. La Bíblia.....	54
2.5.2. Els Pares de l'Església.....	56
2.5.3. Cànon, concilis i altres fonts.....	57
3.- L'APOLOGIA DE LA MONARQUIA ABSOLUTA.....	59
3.1. Contra els filòsofs impius.....	59
3.2. L'origen diví de la potestat dels monarques.....	62
3.3. Les obligacions del vassall.....	67
3.4. Una qüestió controvertida: la negació del dret de resistència a l'opressió...	72
3.5. Influència de Vila i Camps en el pensament reaccionari espanyol.....	76
4.- ANTONI VILA I LA LLEIALTAT AL MONARCA. LA DARRERA OCUPACIÓ BRITÀNICA DE MENORCA (1798-1802).....	82
4.1. L'ocupació britànica de Menorca de 1798 i el canvi de lleialtats.....	82
4.2. Els conflictes del bisbe Vila amb les autoritats d'ocupació.....	85
4.3. Fou fidel Antoni Vila als seus principis teòrics de lleialtat al monarca?.....	91
4.4. Epíleg. El trasllat a Albarrasí: ¿promoció o càstig per una presumpta infidelitat?.....	95
5.- CONCLUSIONS.....	99
6.- FONTS I BIBLIOGRAFIA.....	106

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

6.1. Arxius consultats.....	106
6.2. Bibliografia contemporània i fonts impreses.....	106
6.3. Bibliografia.....	108
7.- APÈNDIX.....	116
7.1. Citacions de l'Antic Testament.....	116
7.2. Citacions del Nou Testament.....	119
7.3. La Doctrina Social de l'Església i les fonts de l'autoritat política.....	120
7.4. Apèndix gràfic.....	125

NOTA PRELIMINAR

Aquesta tesina va ser defensada el 17 de febrer de 2026 davant el tribunal format pels doctors Josep M. Martí Bonet, Josep Oton Catalan i Diego Sola Garcia, amb la presència del degà de la Facultat de Teologia, doctor Marcos Aceituno i la cap d'estudis de l'ISCREB, doctora Núria Caüm, als quals agraeisc profundament els seus comentaris i observacions. Igualment, vull expressar el meu agraïment a l'ISCREB per brindar-me l'oportunitat de publicar la tesina al seu web fent-la així accessible a qualsevol persona interessada en el tema, sense perjudici que en el futur es pugui editar com a llibre juntament amb el text d'*El vasallo instruido*.

El text que aquí es presenta ha estat objecte d'una última revisió per tal d'incorporar alguns dels suggeriments i recomanacions que van aportar els membres del tribunal, amb la vista en la publicació de la tesina. En general, es tracta canvis molt puntuals amb dues excepcions que cal que el lector conegui: l'ampliació de l'apartat 2.1 titulat «L'absolutisme i el despotisme il·lustrat a l'Espanya borbònica» per explicar la gènesi de la teoria de l'origen diví de la potestat dels monarques i la seva evolució fins a l'eclosió de l'absolutisme, d'una banda, i l'afegit de l'apèndix 7.3 per desenvolupar, ni que sigui mínimament, la comparació de la teoria política d'Antoni Vila amb les fonts de l'autoritat política segons la Doctrina Social de l'Església. Per últim, he aprofitat l'avinentesa d'aquesta revisió per incorporar un apèndix gràfic pensant que podrà resultar útil al lector per il·lustrar alguns dels elements i personatges que apareixen citats en aquest treball.

Ciudadella de Menorca, 5 d'abril de 2026

Diumenge de Pasqua de la Resurrecció del Senyor.

INTRODUCCIÓ

«És un motí, això?», preguntà el rei Lluís XVI el matí del 15 de juliol de 1789 en assabentar-se de l'assalt a la Bastilla. «No, sire, no és un motí; és una revolució», respongué el duc de Rochefoucauld-Liancourt. L'ingenu i indecís monarca francès encara pensava que assistia a una successió de motins passatgers que es podien reconduir sense excessives dificultats. No s'adonava que des de feia dos mesos s'estaven produint un seguit de grans transformacions que, en poc temps, acabarien per enderrocar el fastuós edifici de la monarquia francesa, sostingut sobre una societat fortament jerarquitzada. En realitat, el rei havia abdicat els seus poders absoluts el 27 de juny anterior quan va reconèixer l'Assemblea Nacional. El 9 de juliol, l'Assemblea desafiava el monarca i es declarava constituent, disposada a elaborar una Constitució política. Tanmateix, en aquell estiu de 1789 la revolució de les elits es va veure desbordada per les masses populars, tant a les ciutats com al camp. Una pressió que obligà la nova cambra legislativa a accelerar la demolició del que ja es deia antic règim: l'abolició del feudalisme i dels privilegis estamentals i territorials (4 d'agost), la Declaració dels drets de l'home i del ciutadà (26 d'agost) i la nacionalització dels béns de l'Església (2 de novembre).

Des de Madrid estant, un prevere nascut a la Menorca Britànica, Antoni Vila i Camps (Ciutadella de Menorca, 1747-Gea d'Albarrasí, 1807), contemplava alarmat l'huracà revolucionari que amenaçava de desbordar els límits de l'Hexàgon per caure amb força sobre tot el continent. Amb el mateix temor, el nou rei d'Espanya, Carles IV,¹ i el seu primer ministre, comte de Floridablanca, havien imposat el silenci informatiu sobre els esdeveniments del país veí, a més d'un fort control de fronteres per barrar l'entrada de qualsevol mena de propaganda revolucionària. Amb tot, aquestes mesures no impediren que se sabés, almenys entre els grups influents i més ben informats, el que estava passant a França i les incògnites que planaven amb el procés revolucionari tot just iniciat.² El papa Pius VI, per la seva part, tot i que en privat ja havia fet saber la seva

¹ Havia succeït el seu pare Carles III, mort el 14 de desembre de 1788.

² Aquestes notícies arribaven, per exemple, a Maó, port comercial molt ben comunicat. Just deu dies després de la presa de la Bastilla, el 24 de juliol el capità Joan Roca Vinent anotava al seu dietari: «És arribat de Marsella el patró Andreu Roses ab son Brig. La convocació dels Estats a París y ha ocasionat una especie de guerra civil, confusió, tumulto y molts de morts, si las noticias són veras». Arxiu Històric de Maó (AHM), *Diari de Maó*, f. 788. Dues setmanes més tard, el 5 d'agost, Roca deixava constància de la confirmació dels rumors: «Ab altre correu se confirman las noticias de las confusions, tumultos, assalts de la Bastilla etc. de París. El Rey per aquietar-los és estat obligat a préndrer el partido del Tercer Estado, posant-se la cocarda blava que ellos aportan» (ibídem, f. 789). El 12 de setembre, l'oficial d'artilleria Nicolás de

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució oposició frontal al procés revolucionari, no es pronuncià públicament fins al 10 de març de 1791 amb el breu *Quod aliquantum*. Era la resposta oficial de la Santa Seu a la Constitució civil del clergat aprovada per l'Assemblea Nacional Constituent el 22 de juliol de 1790 i sancionada a contracor per Lluís XVI.³

Davant aquesta situació, Antoni Vila decideix fer la seva contribució a la defensa de la monarquia absoluta tal com s'havia configurat després de les reformes del regnat de Carles III. El seu eix discursiu és doble. D'una banda, vol demostrar que l'autoritat i la sobirania dels monarques procedeixen directament de Déu i que aquesta sacralització es fa extensiva als representants de l'autoritat règia. D'altra banda, i a conseqüència de l'anterior, exposa les obligacions que el vassall catòlic té vers el seu sobirà, amb el qual està lligat no només jurídicament, sinó i sobretot moralment i religiosa. A més, l'argumentació de Vila no recolza en principis filosòfics, polítics o jurídics, sinó en els dos pilars que sustenten la fe catòlica: la veritat revelada en la Sagrada Escripura i la Tradició. En aquest sentit, el llarg títol del llibre és prou explícit: *El vasallo instruido en las principales obligaciones que debe a su legítimo monarca. Obra sumamente importante, en la que por sus autoridades de la Divina escritura, Santos Padres, Concilios y Sagrados Cánones, se manifiesta la debida sumisión, respeto, amor y fidelidad que todos los vasallos deben a su legítimo Soberano, y a los Ministros que en su Real Nombre están encargados del gobierno de sus respectivos Reynos y Provincias.*

Redactat durant l'any 1791,⁴ *El vasallo instruido* aparegué en els primers mesos de 1792 quan, malgrat tot el que havia succeït des de l'estiu de 1789, encara semblava difícil d'imaginar la imminent caiguda de la monarquia francesa, la proclamació de la República i el processament, condemna i execució de Lluís XVI. Per a molts, i potser el nostre autor s'hi comptava, la Revolució francesa era encara un procés reversible o que, almenys, es podia limitar en l'espai i en el temps, encara que, òbviament, el desenllaç de tot plegat seria molt diferent. En aquest context, el llibre de Vila i Camps no només va

Antuñano escrivia, des d'Alacant, al jurista i intel·lectual il·lustrat maonès Joan Ramis i Ramis: «Las cosas de Francia, las veo de muy mal semblante, y aunque quieren decir que todo se va arreglando, yo veo [que] todavía hay grandes dificultades, y que están muy espuestos, o a una anarquía, o a una guerra intestina. De todas suertes, habrá trabajos» AHM, FM-2.2. Era clar que no tothom es refiava de les notícies oficials.

³ Pius VI condemna durament la Declaració dels drets de l'home i del ciutadà. Segons el papa, la Constitució civil del clergat «no pretén altra cosa que l'abolició de la religió catòlica i, amb ella, l'abolició de l'obediència al rei». Alguns autors consideren que l'autèntica ruptura entre la religió i el món modern rau en la Constitució civil del clergat i del jurament lligat a ella. Vegeu Émile PERREAU-SAUSSINE, *Catolicismo y democracia. Una historia del pensamiento político*. Madrid: Ediciones Encuentro, 2025, p. 33 i seg.

⁴ La sol·licitud de llicència de publicació, que incloïa sempre l'original de l'obra, es va presentar l'agost de 1791.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

ser autoritzat sinó que tingué una àmplia difusió tant a l'Espanya peninsular com als territoris americans de la monarquia. Més encara, la seva influència en el pensament reaccionari hispànic de les dècades posteriors no deixaria de ser notable. Tot això ha fet que els autors que han estudiat els orígens del pensament reaccionari a Espanya hagin considerat Antoni Vila un exemple del reaccionarisme tradicionalista. Així, per a Antonio Elorza *El vasallo instruido* és «todo un ejemplo de lo que debió ser la reacción de los grupos conservadores ante los hechos de Francia». Aquest autor, a més, titlla l'obra de «sumamente farragosa» i el seu autor, d'ignorant i desconexedor de les obres de pensament en general i de l'hispànic en particular.⁵ En una línia similar, Javier Herrero, autor d'un llibre seminal sobre els orígens del pensament reaccionari espanyol, també atorga a Vila un lloc destacat en aquest corrent ideològic. A parer seu, la preocupació del prevere menorquí és exclusivament política, «consistiendo su único argumento contra los peligros de la nueva filosofía en la exaltación del absolutismo monárquico», mentre que la seva apel·lació a l'argument d'autoritat «es extraordinariamente ingenua y torpe, carece de la más mínima sutileza, pero quizá por ello mismo expone el punto de vista absolutista con gran claridad».⁶ Altres autors han seguit l'estela d'Elorza i Herrero a l'hora de valorar Antoni Vila i la seva apologia de l'absolutisme. És el cas, per exemple, de José Luis Abellán —el qual afirma que pocs autors «lleven tan lejos su reaccionarismo como Antonio Vila y Camps»—,⁷ Antonio Morales Moya,⁸ Juan Carlos Rey⁹ o Ricardo García Cárcel.¹⁰

Més ponderada, encara que no exempta d'alguna crítica, és la valoració de Francisco J. Fernández de la Cigonya, que rebutja la crítica d'Herrero al qual suposa

⁵ Antonio ELORZA, «Hacia una tipología del pensamiento reaccionario en los orígenes de la España contemporánea». *Cuadernos hispano-canarios*, 68 (1966) p. 375.

⁶ Javier HERRERO SAURA, *Los orígenes del pensamiento reaccionario español*. Madrid: Editorial Cuadernos para el Diálogo, 1971 p. 125.

⁷ José L. ABELLÁN, *Historia crítica del pensamiento español. 4. Liberalismo y romanticismo (1808-1874)*. Madrid: Espasa-Calpe, 1984 p. 160.

⁸ Antonio MORALES MOYA, «Los conflictos ideológicos en el siglo XVIII español». *Revista de Estudios Políticos* 80 (1993) p. 29. Aquest autor inclou *El vasallo instruido* entre els textos més representatius del pensament reaccionari dels anys finals del segle XVIII.

⁹ Juan C. REY, «El pensamiento político en España y sus provincias americanas durante el despotismo ilustrado (1759-1808)», en Juan C. REY, Rogelio PÉREZ PERDOMO, Ramón AIZPURÚA i Adriana HERNÁNDEZ, *Gual y España. La independencia frustrada*. Caracas: Fundación Empresas Polar, 2007 p. 62-63.

¹⁰ Ricardo GARCÍA CÁRCEL, «Apocalípticos, integrados y desengañados. La gestación de la Guerra de la Independencia», en Felipe LORENZANA DE LA FUENTE (coord.), *Actas del Congreso Internacional Guerra de la Independencia en Extremadura. II Centenario 1808-2008*. Llerena-Zafra: Sociedad Extremeña-Centro de Estudios Estado de Feria, 2008 p. 14-15.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució instal·lat en la ucronia.¹¹ Encara que més que en la ucronia, els autors citats anteriorment pequen de simplificadors. Com ja va advertir François López, és fonamental distingir dos grups ben diferenciats entre els escriptors contrarevolucionaris espanyols: el dels tradicionalistes, que fins llavors havien estat a l'oposició i que ara aprofiten la conjuntura revolucionària per desacreditar qualsevol corrent del pensament il·lustrat i, d'altra banda, el grup dels intel·lectuals que mostren la seva fidelitat a l'ideal de l'absolutisme il·lustrat i recomana fer un prudent examen d'aquesta literatura contrarevolucionària.¹²

Més recentment, Andoni Artola i Antonio Calvo assenyalen la pluralitat de respostes del clergat espanyol tant a les Llums com a la revolució, la qual cosa ens presenta un panorama heterogeni que contrasta amb el tòpic patró d'oposició binària revolució/reacció. Més aviat, segons aquests autors, hauríem de veure l'inici del segle XIX —i el final del XVIII— com un període de múltiples possibilitats de desenvolupament ulterior que per diverses raons es van veure avortades. Breu: cal sortir de la linealitat teleològica.¹³ En aquesta línia se situa Pedro Rújula, el qual recorda que els espanyols d'aquesta època van viure «entre la consciència de que se encontraban inmersos en un huracán de grandes acontecimientos y la confianza en que, a pesar de todos aquellos cambios, las viejas instituciones que habían llegado hasta ellos todavía estaban en condiciones de durar», la qual cosa explica les seves actuacions i apostes polítiques, encara que a la llarga estiguessin destinades a fracassar. Rújula, doncs, recomana ser escrupolosos amb la temporalitat de la història, perquè «Atendiendo a la naturaleza contemporánea de las acciones, tal vez podremos comprender mejor las mutaciones que experimentó la monarquía y los procesos de politización que vivió la sociedad en el cambio del siglo XVIII al XIX».¹⁴

Partint d'aquest fonament, ens disposam a estudiar la figura i l'obra d'Antoni Vila i Camps. A parer nostre, Vila no era un reaccionari enemic de la Il·lustració, encara que és obvi que era un ferm defensor de l'absolutisme, contrari a qualsevol vel·leïtat revolucionària; una postura que, com en molts dels seus contemporanis, va radicalitzar a

¹¹ Francisco J. FERNÁNDEZ DE LA CIGOÑA, *El liberalismo y la Iglesia española: Historia de una persecución. Antecedentes*. Madrid: Editorial Sperió, 1989 p. 529-533. Aquest autor no oculta les seves simpaties per la reacció antiliberal, la qual cosa contribueix, sens dubte, al seu judici sobre Antoni Vila.

¹² François LÓPEZ, «El pensamiento tradicionalista», en *Historia de España Ramón Menéndez Pidal* tom XXX. Madrid: Espasa-Calpe, 1987 p. 847-848.

¹³ Andoni ARTOLA RENEDO i Antonio CALVO MATURANA, «Declinaciones de la reacción eclesiástica contra la Revolución francesa en España (1789-1808)». *Hispania* 77/256 (2017) p. 439-440.

¹⁴ Pedro RÚJULA, *Religión, Rey y Patria. Los orígenes contrarrevolucionarios de la España contemporánea, 1793-1840*. Madrid: Marcial Pons, 2023 p. 13-15.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució partir de 1789. Intentarem demostrar aquest extrem a partir de la biografia d'Antoni Vila i de la seva producció intel·lectual anterior l'esclat de la Revolució francesa per, tot seguit, centrar-nos en l'anàlisi d'*El vasallo instruido*, que ha estat la nostra font fonamental. També hem consultat la resta d'obres publicades per Vila i les d'altres historiadors contemporanis que defensen la monarquia absoluta i la societat tradicional davant les escomeses de les noves idees filosòfiques, a més d'una extensa bibliografia i un ampli ventall de fonts arxivístiques. Tot plegat es detalla en la bibliografia final i en les nombroses notes a peu de pàgina que complementen el text. Així, doncs, i d'acord amb aquest plantejament, hem formulat els objectius que han guiat la nostra recerca:

- a) Contextualitzar els motius que van dur Antoni Vila a publicar *El vasallo instruido* en un moment tan primerenc de la Revolució francesa. Aquest és un element clau a l'hora d'entendre l'orientació i propòsit del llibre, que no s'ha de deslligar de la política del comte de Floridablanca respecte del procés revolucionari al país veí.
- b) Esbrinar els antecedents del pensament d'Antoni Vila en el marc de la tradició de l'Església i dels pensadors catòlics dels segles XVII-XVIII pel que fa a la defensa del poder constituït.
- c) Analitzar l'estructura interna d'*El vasallo instruido* i la seva argumentació en defensa de la monarquia absoluta.
- d) Relacionar *El vasallo instruido* amb altres obres contemporànies del pensament contrarevolucionari a Espanya i examinar la seva influència posterior en el pensament reaccionari espanyol.
- e) Comprovar, a la llum dels esdeveniments posteriors, fins a quin punt va mantenir les seves idees o les va adaptar a les circumstàncies que li van tocar viure. En efecte, com a pastor de la nova diòcesi s'hagué d'enfrontar a la darrera ocupació britànica de l'illa (1798-1802), amb la qual cosa se li va plantejar un greu conflicte moral per haver de jurar fidelitat a Jordi III de la Gran Bretanya, la qual cosa tanmateix no li estalvià seriosos problemes amb els nous dominadors de l'illa.

Una volta plantejats el problema i els objectius de la nostra recerca, cal dir alguna cosa en referència als motius que ens han impulsat a elegir aquest tema. En primer lloc, aquesta tesina s'emmarca en un projecte més ampli sobre la vida i l'època d'Antoni Vila i Camps, primer bisbe de la diòcesi de Menorca que hagué de viure en una època convulsa, la de l'ocupació britànica en el tombant del segle XVIII al XIX. Això li dona una dimensió prou destacada —i diferenciada— amb relació a la resta dels prelats de la

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució monarquia de Carles IV. Aquesta circumstància s'ha de sumar a la intenció de voler donar a conèixer un representant, si es vol menor, de la Il·lustració catòlica espanyola. Un intel·lectual l'obra del qual no deixà de tenir una notable repercussió en la seva època en els àmbits pedagògic i polític. Finalment, el tema ens ha semblat oportú perquè encaixa en diverses matèries del pla d'estudis de la llicenciatura en Ciències Religioses: la història de l'Església, en referir-nos a un període especialment turbulent per al catolicisme com és l'inici del cicle revolucionari que s'obre amb la Revolució francesa, que qüestiona el paper de la religió i de l'Església catòlica dins la nova societat que emergeix de l'enderroc de l'antic règim, d'una banda, i les relacions Església-Estat en el marc del regalisme monàrquic; la teologia bíblica i la patristica, pel fet que l'argumentació que sustenta *El vasallo instruido* recolza en la Sagrada Escriptura i la Tradició; i la teologia social i moral, per la temàtica específica d'un llibre escrit amb la intenció explícita d'influir en el comportament dels catòlics espanyols en defensa de l'absolutisme i de la societat jerarquitzada de l'antic règim, amenaçats per l'huracà revolucionari que bufava de l'altra banda dels Pirineus.

La nostra tesina s'estructura en una introducció, cinc capítols, un apartat de fonts i bibliografia i, finalment, un apèndix. En el capítol primer ens endinsam en la biografia d'Antoni Vila fins al moment de l'accés a l'episcopat (1798). Tractam aspectes com ara els seus antecedents familiars, la formació acadèmica i la marxa a Madrid, on residí durant dècades dedicat a l'estudi i a l'elaboració d'una enciclopèdia eclesiàstica. En aquest apartat valoram també la trajectòria intel·lectual del nostre autor per situar-lo dins les coordenades del pensament il·lustrat catòlic.

El capítol segon passa revista als antecedents intel·lectuals d'*El vasallo instruido*, la qual cosa inclou la influència del catolicisme francès i, en especial, del cercle de Bossuet que s'ha vingut a conèixer com *le Petit Concile*, així com obres similars escrites abans de la Revolució francesa a l'Espanya borbònica. Tot seguit passam a contextualitzar l'oportunitat de la redacció i edició del llibre en els primers moments de la Revolució. Tanca el capítol l'anàlisi de les fonts, que són fonamentalment la Bíblia i els Sants Pares, complementades amb els canons i els concilis.

El capítol tercer se centra en analitzar en profunditat l'argumentació d'*El vasallo instruido*: la crítica als filòsofs als quals Vila titlla d'impis, l'origen diví de la potestat dels monarques, les obligacions dels vassalls i, un aspecte que es presenta com a

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució fonamental, la negació del dret de resistència a l'opressió. Aquest capítol clou amb la valoració de la influència d'Antoni Vila en l'ulterior pensament reaccionari hispànic.

El capítol quart presenta l'actitud del ha bisbe Antoni Vila durant l'ocupació britànica de Menorca entre 1798 i 1802 per valorar fins a quin punt el nostre autor va ser fidel a la seva doctrina d'absoluta fidelitat al monarca legítim. Repassam aquí de manera breu els conflictes del bisbe amb les autoritats d'ocupació i el posterior trasllat del prelat a la diòcesi d'Albarrasí, una volta la Corona espanyola recuperà Menorca.

Per últim, el capítol cinquè recull les conclusions a les quals hem arribat al llarg de la nostra recerca.

1.- ANTONI VILA I CAMPS I LA SEVA OBRA

1.1.- DE MENORCA A MADRID

Antoni Vila i Camps va néixer a Ciutadella de Menorca el 25 de setembre de 1747.¹⁵ Era el primogènit del notari Andreu Vila Pons i de la seva muller Magdalena Camps Salord, que havien contractat matrimoni el 13 de febrer de 1746. Ambdós cònjuges procedien de famílies menestrals que, sense ser acabalades ni de bon tros, posseïen un petit patrimoni (casa a la vila de Ciutadella, horts, vinyes i algunes rendes censals) que, juntament amb l'exercici de la seva professió, els devia permetre de viure sense estretores. El nadó fou batiat amb els noms d'Antoni, Josep i Magí dia 27 de setembre a la parròquia de Santa Maria de Ciutadella —temple que mig segle més tard seria la seva catedral— pel seu oncle patern el Dr. Antoni Vila Pons, rector de la parròquia de Sant Bartomeu de Ferreries.¹⁶ Dia 11 de setembre de 1750 va néixer a Ciutadella Maria, que devia morir al cap de poc temps.¹⁷ El matrimoni encara tindria una altra filla, nascuda el 29 de gener de 1757 a Maó. Fou batejada amb el nom de Maria Àngela, segurament per distingir-la de la seva germaneta difunta. Maria Àngela romangué soltera i va sobreviure molts anys el seu germà major.

L'any 1747 Menorca estava sota la sobirania del rei Jordi II de la Gran Bretanya i Irlanda, fet que marcarà la biografia del nostre autor. Convé, doncs, que retrocedim quatre dècades, fins a la guerra de Successió a la corona espanyola. Com succeí a la resta de territoris de la Corona d'Aragó, els menorquins es van alçar a favor de l'arxiduc Carles

¹⁵ Pel motiu de ser Antoni Vila i Camps el primer bisbe de la diòcesi de Menorca després de la seva restauració l'any 1795, no ha d'estranyar que els historiadors locals li hagin dedicat una especial atenció. Es dona, però, la paradoxa que a Menorca es conegui, almenys a grans trets, la biografia del bisbe Vila i, en canvi, s'ignori la seva dimensió intel·lectual més enllà de l'enumeració dels títols de les seves obres. I a la inversa, que els autors forans que s'han referit al nostre protagonista s'hagin limitat a la seva obra i ho ignorin pràcticament tot de la seva vida. De fet, no es rar trobar errades en les poques dades biogràfiques que enregistren. Els resums biogràfics publicats fins ara d'Antoni Vila són: Joan RAMIS I RAMIS, *Varones ilustres de Menorca y noticia de los apellidos que más se han distinguido en ella*. Maó: Impremta Serra, 1817 p. 254-256; Sebastià VIVES AMENGUAL, *Episcopologio de la Santa Iglesia de Menorca*. Ciutadella: Impremta del Sagrado Corazón de Jesús, 1903 p. 201-222; Gabriel JULIÀ SEGUÍ, «El primer bisbe de la seu restaurada de Menorca». *Publicacions des Born* 1 (1997) 15-27. Florenci SASTRE PORTELLA, *Fills il·lustres de Ciutadella de Menorca*. Ciutadella: Ajuntament de Ciutadella i Institut Menorquí d'Estudis, 2003 p. 169-174; i Marc PALLICER BENEJAM, «El bisbe Antoni Vila Camps», en Miquel À. CASASNOVAS *et alia*, *Dos mil anys d'Església, quatre bisbes menorquins*. Guillem Gonyalons Coll, *Antoni Vila Camps, Manuel Moll Salord, Sebastià Taltavull Anglada*. Ferreries: Llibres de la Terra, 2009 p. 52-75.

¹⁶ Dades extretes dels llibres de naixements i matrimonis de la parròquia de Santa Maria de Ciutadella de l'Arxiu Diocesà de Menorca (ADM). Per a l'avaluació dels patrimonis familiars hem consultat els llibres de cadastre i manifest de béns de l'Arxiu Històric Municipal de Ciutadella (AHMC).

¹⁷ No hem pogut localitzar l'acta de defunció. De tota manera, els nadons i fillets menors de set anys (*albats*) eren anotats en uns registres diferents que no sempre s'han conservat.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

l'octubre de 1706. Però en no comptar amb suficient suport exterior, la revolta austriacista fou esclafada pocs mesos després per la guarnició francoespanyola, que va desfermar una dura repressió contra els revoltats. No obstant això, el setembre de 1708 les tropes aliades, amb el suport de l'esquadra britànica, recuperaren l'illa per a Carles d'Àustria. Es tractà, però, d'una recuperació nominal perquè des d'un primer moment el govern de Londres, que havia aportat el major contingent militar de l'expedició, va maniobrar en les negociacions de pau per aconseguir el control d'una illa d'alt valor estratègic. El port de Maó, en efecte, ben defensat per la fortalesa de Sant Felip, permetia mantenir de manera permanent una esquadra a la Mediterrània amb l'objectiu de controlar els moviments de les armades borbòniques i impulsar el comerç britànic. El novembre de 1712, una volta tancats els preliminars dels tractats de pau, el duc d'Argyll prenia possessió de Menorca en nom de la reina Anna de la Gran Bretanya, si bé la transferència de sobirania no es va formalitzar fins a la signatura del tractat d'Utrecht (juliol de 1713), l'article 11è del qual es refereix íntegrament a Menorca. Òbviament, la qüestió religiosa es contemplava de manera explícita en el tractat i la Gran Bretanya es comprometia a respectar el lliure exercici de la religió catòlica, si bé això no garantia els privilegis del clergat. Precisament aquí hi hagué un dels punts de fricció entre els governadors britànics¹⁸ i el clergat menorquí perquè aquells, amb el suport de Londres, pretenien mantenir sota el seu control l'Església insular a la vegada que intentaven interrompre fins allà on fos possible el seu lligam amb Espanya. Així, es va abolir el tribunal del Sant Ofici, es van confiscar les rendes del bisbe i del capítol de Mallorca —des del 1295 Menorca formava part del bisbat de Mallorca, encara que amb una notable autonomia derivada del fet insular— i s'obligà els convents a deslligar-se de les respectives províncies, entre altres aspectes.¹⁹ D'altra banda, la dominació britànica suposà la implantació *de facto* de la llibertat religiosa, i això no només per l'òbvia presència d'una nombrosa guarnició de tropes anglicanes o d'altres denominacions protestants, sinó per l'establiment de sengles colònies de grecs i

¹⁸ Molt sovint els governadors titulars eren grans nobles britànics que residien a la metròpoli. El govern efectiu de l'illa requeria en aquest cas en el cap de la guarnició i de la base naval de Maó amb el títol de tinent governador.

¹⁹ Els conflictes entre el clergat menorquí i els governadors britànics han generat una abundant bibliografia. Destacarem només el llibre de marcat caràcter apologètic, de Gabriel VILA ANGLADA, *Heroísmo del clero Menorquín durante las dominaciones británicas*. Ciutadella: Imprenta y librería del Sagrado Corazón de Jesús, 1912 i, sobretot, les obres més recents i documentades de Josep M. QUINTANA, *Una història particular. Els conflictes Església-Estat a la Menorca del segle XVIII*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2016; i Francisco J. CARDONA, *Los diecisiete artículos de Richard Kane*. Madrid: Universidad San Dámaso, 2018.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució jueus sota la protecció de les autoritats colonials.²⁰ No cal dir que el clergat menorquí intentà resistir-se a les intromissions dels governadors en els afers eclesiàstics. Sense bisbe propi,²¹ l'Església menorquina va trobar una solució imaginativa amb la creació d'una Junta d'Eclesiàstics integrada pel vicari general, els rectors de les cinc parròquies i els priors dels convents masculins. La Junta d'Eclesiàstics va ser així la veu de l'Església insular que canalitzà les queixes i les reclamacions que s'enviaven tant a Londres com a Roma. Sota el domini britànic, l'Església menorquina es mostrà clarament antiregalista, contrària a la ingerència de l'autoritat política en els afers eclesiàstics.²²

En l'ordre civil, els britànics van respectar l'essencial de l'ordenament jurídic i institucional de Menorca, de manera que l'illa va ser l'únic territori de l'antiga Corona d'Aragó que s'estalvià la Nova Planta borbònica. Això no vol dir que no s'hi introduïssin canvis importants, com ara el trasllat de la seu del govern i dels tribunals reials de Ciutadella a Maó (1722) o la pràctica anul·lació de la Universitat General de Menorca, però els municipis van continuar funcionant sota la forma de les venerables universitats mentre els seus jurats i consellers eren elegits en funció del seu estament pel sistema d'insaculació sota l'estreta supervisió, això sí, dels governadors.²³

Andreu Vila, el pare del nostre autor, començà a exercir de notari a Ciutadella l'any 1745, però al començament de 1751 traslladà la seva residència a Maó perquè havia obtingut el càrrec de promotor fiscal del tribunal de la Reial Governació, ofici que va compatibilitzar amb l'exercici de la notaria.²⁴ Maó era, com hem dit, la seu dels tribunals de la Reial Governació i del Reial Patrimoni. El canvi de seu des de Ciutadella es

²⁰ Que amb el temps obtindrien el permís de construir a Maó, respectivament, una església ortodoxa dedicada a sant Nicolau i una sinagoga. Aquesta última desaparegué al final del segle XVIII, però el temple grec, després de tenir diversos usos, fou consagrat com a església catòlica l'any 1858. Actualment és la parròquia de la Concepció.

²¹ L'autoritat del bisbe de Mallorca quedà limitada a l'esfera espiritual per ser vassall del rei d'Espanya. Per aquest motiu, els britànics havien confiscat les rendes del bisbe i el capítol de Mallorca, que ara revertien al Reial Patrimoni. El govern de Londres, de fet, es plantejà en més d'una ocasió l'erecció d'un bisbat propi a Menorca sota el patronat de sa majestat britànica, a la qual cosa s'oposaren sempre els menorquins i la Santa Seu.

²² Aquest aspecte ha estat estudiat de manera exhaustiva per Josep M. QUINTANA a *Una història particular*, cit.

²³ Per a una visió general del segle XVIII a Menorca, vegeu José L. TERRÓN, *Menorca en el siglo XVIII. Historia de las Islas Baleares* 13. Palma: El Mundo-El Día de Baleares, 2006 i Miquel À. CASASNOVAS, *De la Menorca britànica a la consolidació de l'Estat liberal (1713-1854)*. *Enciclopèdia de Menorca* tom XI, vol. 1. Maó: Obra Cultural de Menorca, 2011.

²⁴ Aquesta circumstància es pot deduir perquè a partir del març de 1751 les actes del primer llibre de protocols d'Andreu Vila estan datades a Maó (AHM, P-262 f. 112). Generalment s'havia pensat que el trasllat de la família a Maó havia estat molt més tardà. Així ho indica, per exemple, Marc PALLICER segons el qual Vila passà a Maó l'any 1767, a l'edat de vint anys. Vegeu *El bisbe Antoni Vila*, cit., p. 55.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució justificava perquè els tinents governadors britànics —sempre militars d'alta graduació, coronels o, més sovint, generals— eren els caps de la nombrosa guarnició i de la base naval de Maó. Atès que també exercien com a governadors civils i presidien els tribunals reials, era lògic que aquests estiguessin radicats a la seu del govern. Maó estava aleshores en plena expansió gràcies al moviment comercial del seu port, que els britànics havien declarat franc, i l'activitat econòmica que suposava aprovisionar una guarnició permanent de més de dos mil homes, que es multiplicava quan l'esquadra hivernava al port. Això va atreure nombrosos comerciants, mariners i professionals de diversa mena d'altres nacionalitats. Ja hem citat els grecs i els jueus, als quals hem de sumar un cert nombre d'anglesos, italians i francesos. A mitjan segle XVIII s'alenava a Maó un aire cosmopolita per la gent de diversa procedència i religió i la lliure circulació d'idees i costums sense les traves que antigament havia posat el suprimit tribunal del Sant Ofici.

En aquest ambient obert i divers es crià des de ben petit Antoni Vila i Camps. Devia estudiar les primeres lletres en una de les escoles de minyons de Maó per després passar al convent de Jesús, de l'orde franciscà, on va cursar gramàtica i retòrica. Entre 1763 i 1765 va seguir estudis de filosofia al mateix convent. A finals de 1765 encara es trobava a Maó, ja que consta com a testimoni en algunes de les actes notariales autoritzades pel seu pare, que al costat del seu nom anota la seva condició de clergue. Antoni, doncs, ja es disposava a seguir la carrera eclesiàstica, potser per influència del seu oncle i padrí, el rector de Ferreries. Generalment, els menorquins que volien optar al presbiterat es preparaven en una de les escoles conventuals o sota la tutela d'un capellà per passar després a ordenar-se a Mallorca, on no eren pocs els que també es graduaven com a llicenciats o doctors en teologia. Antoni, però, va estudiar teologia a la Universitat de París, fet aquest certament excepcional. Desconeixem els motius d'aquesta decisió, però és possible que el seu pare, que com hem vist era funcionari del tribunal de la Reial Governació, hagués travat relació d'amistat amb alguna persona important de l'administració francesa durant l'ocupació de 1756-1763 que li hagués facilitat posteriorment que el seu fill pogués estudiar a la prestigiosa universitat de París.²⁵ Sigui com vulgui, el mateix Vila ens diu que

²⁵ L'exèrcit francès, a les ordres del duc de Richelieu, desembarcà a Menorca l'abril de 1756, a l'inici de la guerra dels Set Anys. Després d'un cruent setge, la fortalesa de Sant Felip capitulà dos mesos més tard. L'ocupació francesa es prolongà durant tot el conflicte fins que la pau de París (1763) obligà a tornar l'illa als britànics. Val a dir que la relació dels menorquins amb els ocupants francesos, catòlics, va ser molt més cordial que no amb els anglesos protestants.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

Después pasó a París, en donde estudió la Teología Escolástica, Moral y Dogmática con singular aplicación, y notable aprovechamiento, arguyendo, y defendiendo con grande lucimiento en todos los actos, y ejercicios literarios que concurrieron; en cuya Facultad defendió un acto público de conclusiones universales de toda la Teología con desempeño. En once de Septiembre de mil setecientos sesenta y siete, habiendo precedido los exámenes, y ejercicios de Estatuto, obtuvo los grados de Licenciado y Doctor en la misma Facultad por la célebre Universidad de París con todos los honores *nemine discrepante*: Estudió también en la misma Capital de Francia el Derecho Civil, y Canónico de desde diez y ocho de Octubre del citado año de mil setecientos sesenta y siete, hasta nueve de Julio del de sesenta y nueve; en cuyo tiempo manifestó igualmente su ingeniosa aplicación, y aprovechamiento en los actos, y ejercicios literarios que ocurrieron; en cuyas Facultades obtuvo el grado de Licenciado por la misma Universidad.²⁶

Que va estudiar teologia a París —això hauria estat entre 1766 i 1767— ens sembla prou probable perquè a l'hora de presentar les relacions de mèrits a la Secretaria de Gràcia i Justícia s'havien d'exhibir els certificats corresponents.²⁷ Tanmateix, pel que fa als estudis de dret canònic, la declaració de Vila xoca amb el testimoni de Joan Ramis i Ramis, segons el qual «En 1767, en que yo tenía escuela abierta de los derechos Civil y Canónico,²⁸ pasó al estudio de estas ciencias baxo mi dirección, con otros muchos como unos tres años, siendo de los más sobresalientes, y haciéndome admirar con frecuencia lo singular de su ingenio». En aquest cas, doncs, pensam que Vila estudià dret civil i canònic amb Joan Ramis i només tornà a París per a l'obtenció del títol de llicenciat en aquestes matèries com, d'altra banda, era habitual entre els juristes menorquins, si bé en la seva gran majoria, durant el domini britànic, es van graduar en la Universitat d'Avinyó pel fet de ser territori pontifici i no subjecte a cap de les potències borbòniques.²⁹

²⁶ *Relación de los méritos, títulos, grados y ejercicios literarios del Dr. Antonio Vila y Camps, presbítero protonotario apostólico*, de 1780. Es tracta d'una relació impresa, còpia literal de l'original que, segons el certificat signat per Manuel de Herrera, quedava dipositada a la Secretaria de la Cambra de Gràcia i Justícia i Reial Patronat dels regnes de la Corona d'Aragó. La còpia que hem consultat es troba a l'Arxiu Històric Nacional (AHN), Consejos, lligall 5385. Al mateix lligall hi ha una segona relació de mèrits, aquesta manuscrita i més abreujada, datada el 10 de juny de 1782 amb la particularitat que va adreçada directament al rei. D'aquest segon document existeix almenys una altra còpia a l'AHN, Consejos, 19492-II que ha estat publicada en la seva integritat per Josep M. QUINTANA, *Una història particular*, cit., p. 220-222, nota 12.

²⁷ Només tenim notícia d'un altre menorquí que va estudiar a París l'any 1766, en aquest cas en dret civil i canònic, si bé no queda clar si es va arribar a doctorar. Es tracta de Narcís Panedas i Megnien, el pare del qual mantenia una estreta relació amb el notari Andreu Vila. Els Panedas estaven també molt relacionats amb les autoritats britàniques i, de fet, Narcís va fer la seva estada a París en el marc d'un viatge que el portaria a Londres, on fou rebut fins i tot per Jordi III. Les dates de residència a París de Vila i Panedas són coincidents, per la qual cosa no podem descartar que hi hagués alguna relació. Agraesc a Guillem Sintès Espasa que m'hagi facilitat aquesta notícia.

²⁸ En realitat el director de l'escola era del pare de Joan, Bartomeu Ramis.

²⁹ Vegeu Vicent de MELCHOR, «El pas del jove Ramis per la Universitat d'Avinyó (1767). Una contribució a la història de la cultura a la Menorca del segle XVIII», en Maria PAREDES i Josefina SALORD (ed.), *Joan Ramis i Josep Maria Quadrado: De la Il·lustració al Romanticisme*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999 p. 257-280. L'autor publica la llista de menorquins doctorats en dret a la Universitat

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

L'any 1771 el trobam a Mallorca, on fou ordenat de diaca i de prevere pel bisbe Francisco Garrido de la Vega. Essent encara diaca, va concórrer a l'oposició per a la rectoria de la vila mallorquina d'Algaida, que no va assolir malgrat aprovar els exercicis. Aquell any també obtingué les llicències necessàries de predicar i confessar en tot l'àmbit de la diòcesi de Mallorca, que comprenia l'illa de Menorca. Segons el seu testimoni, el bisbe Garrido de la Vega el nomenà visitador sinodal de Menorca el novembre de 1772 i, en un moment indeterminat del mateix any, el volgué nomenar també provisor i vicari general de l'illa, càrrecs que Vila no hauria acceptat. Ara bé, això és poc creïble perquè el càrrec de vicari general estava ocupat des de l'any 1756 per un eclesiàstic prestigiós i molt ben connectat amb el bisbe, Gabriel Roig Cardona, que a més era paborde, és a dir, el rector de Santa Maria de Ciutadella, la parròquia primada de Menorca. Roig seria vicari general fins a la seva mort l'any 1778 i el succeiria en el càrrec el seu nebot, Gabriel Roig i Reixart.

No hi ha dubte, doncs, que Antoni Vila, igual que molts altres aspirants a càrrecs i prebendes, va exagerar o fins i tot es va inventar alguns dels seus mèrits. Això també és evident a l'hora de relatar uns fets als quals precisament dona molta importància en els seus memorials. Seria l'any 1772 quan, retornat a Menorca, estava aprenent hebreu amb el rabí de la sinagoga de Maó, Abraham David Micoli,³⁰ al qual

no solo lo confundió disputando con él sobre la venida del Mesías, sino que logró el que se hiciese Christiano, y habiéndole él mismo catequizado, asistió a su bautismo, que le suministró el Cura Párroco de Mahón D. Antonio Narcís:³¹ a exemplo de su padre, y habiendo el dicho D. Antonio Vila catequizado a dos hijas del mismo Abraham, recibieron el santo bautismo, y siguen todos la Religión Católica.³²

Que Vila aprengué hebreu amb un jueu a Maó és perfectament possible, igual que altres llengües, ja que al seu memorial manifesta que «Posee perfectamente, entre otros idiomas, el Francés, el Inglés, el Alemán, el Italiano, el Griego, y del Hebreo lo bastante para inteligencia de la Sagrada Escritura». D'altra banda, a ca seva el tracte amb jueus, grecs i persones de diversa procedència era prou freqüent per la professió del seu

d'Avinyó, entre els quals no hi ha Antoni Vila. Així i tot, Sebastià VILA afirma que es graduà a Avinyó. Vegeu *Episcopologio*, cit. p. 202.

³⁰ No hem pogut localitzar cap referència documental referida a aquest personatge.

³¹ El nom del rector de Maó no és correcte, ja que era Josep Panedas i no Antoni Narcís, personatge que ens és desconegut.

³² *Relación de los méritos*, cit.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució pare.³³ També és possible que en alguns moments hagués discutit sobre qüestions de fe. Ara bé, del que no hem trobat la més petita evidència documental és d'aquestes preteses conversions, que no han deixat cap rastre als llibres de sacramentals.³⁴ El baptisme de tres persones de religió jueva, una d'elles el cap de la sinagoga, també hauria deixat la seva petjada en la memòria col·lectiva, la qual cosa tampoc no és el cas.³⁵

El segon episodi hauria passat el 7 de març del mateix any. Seria una nova discussió teològica, però ara amb un nombrós grup d'anglesos, que hauria tingut lloc en la cel·la del prior del convent del Carme de Maó davant nombrosos espectadors,

en la que no solo logró convertirlos, sino que habiendo hecho de repente un Discurso sobre la Religión Católica, y probado que esta era la verdadera, apenas había concluido su oración, quando muchos de ellos abjuraron sus errores en manos del mismo D. Antonio Vila, y después lo hicieron en presencia del Vicario General de la Isla D. Antonio Roig,³⁶ Paborde de la Iglesia de Ciudadela en la misma Isla de Menorca.³⁷

D'aquest fet tampoc n'ha quedat cap constància documental, però no podem descartar que tengui una certa base real que Vila, per descomptat, hauria exagerat. Arran d'aquest fet, continua explicant Vila, el governador britànic³⁸ decidí detenir-lo, però el nostre clergue, degudament advertit pel seu pare i —com diu ell— tement per la seva vida, va aconseguir fugir a Mallorca embarcant-se de nit en un vaixell. D'aquesta estada a Mallorca, que va ser breu, no en tenim notícies. El zel apologètic i la persecució que li va reportar, hauria valgut a Antoni Vila el nomenament de protonotari apostòlic honorari pel papa Climent XIV:

³³ Andreu Vila, en efecte, s'havia convertit en un dels notaris més sol·licitats de Maó. Als seus llibres de protocols hi ha moltes actes en les quals apareixen els noms de comerciants i armadors jueus, grecs i d'altres nacionalitats.

³⁴ Vegeu Miquel À. CASASNOVAS, «La petjada jueva en la Menorca moderna (segles XVI-XVIII)», en Jordi Maíz (coord.), *Els jueus a les Balears: presència, expulsió i repressió*. Palma: Institut d'Estudis Balearics, 2020 p. 194-195.

³⁵ Sembla clar que un fet com aquest hauria estat enregistrat per Joan RAMIS, contemporani dels fets, en la breu biografia que dedica a Antoni Vila a *Varones il·lustres*, cit. Tampoc hi ha cap referència als vuit toms manuscrits de la història de la parròquia de Santa Maria de Maó del prevere Josep Sanxo, conservats a la Biblioteca del Seminari Diocesà de Menorca (Ciutadella). En canvi, Sanxo sí que recull un fet anecdòtic del qual curiosament va ser protagonista la mare d'Antoni Vila, Magdalena Camps. En la nit del 25 al 26 de juny de 1760 algú va profanar el sagrari de la parròquia de Maó i va robar el copó (el *globo*) deixant les hòsties tirades. L'autor havia estat un francès que estant en perill de mort, ja fora de Menorca, ho confessà. Sanxo apunta que «es diu que la nit antes, la mare del Bisbe Vila, en sòmmit, veu dit robo». Josep SANXO, *Memòria de la parròquia de Mahó*, tom 1, sense paginar.

³⁶ El paborde era Gabriel Roig i no el seu nebot Antoni.

³⁷ *Relación de los méritos*, cit. En la relació manuscrita de 1782 amplia aquest succés i precisa que quinze protestants es van convertir al catolicisme, de la qual cosa tampoc hi ha cap constància als llibres sacramentals.

³⁸ Era el general James Johnston, que ja havia tingut nombrosos conflictes amb el clergat insular.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

En catorce de Agosto de mil setecientos setenta y tres, atendiendo el Sumo Pontífice Clemente XIV de feliz memoria los servicios que el dicho D. Antonio Vila había hecho a la Religión en las dichas controversias, y disputas con los Protestantes, y Judíos, y habiendo constado a Su Santidad todo lo referido, lo nombró Protonotario Apostólico Honorario, concediéndole todos los privilegios, honores, y gracias que tienen los Protonotarios Apostólicos de Número de la Corte de Roma.³⁹

Sigui com sigui, de Mallorca passà a Madrid, potser amb alguna carta de recomanació perquè molt prest es va col·locar com a preceptor del primogènit dels comtes de Villapaterna.⁴⁰ Presumiblement, Vila residiria al palau dels comtes, a la Carrera de San Jerónimo. El seu pupil era Carlos Francisco de Paula de Pando y Álava Dávila, nascut l'any 1764.⁴¹ Fruit d'aquesta experiència, l'any 1776 Vila publicà a Madrid el seu primer llibre, en quart, *El noble bien educado. Instrucción político-moral de un maestro a su discípulo, en que en un compendio de la moral-christiana se dan solidísimos documentos para la perfecta educación de un caballero, con muchas máximas importantes y utilísimas reflexiones* (Madrid: Oficina de Miguel Escribano, 1776). No estaria molt de temps més el nostre autor al servei dels comtes, als quals dedicà el llibre, ja que sembla que l'any 1777 reorientà la seva carrera vers el magne projecte d'escriure una enciclopèdia eclesiàstica. De moment, però, donà a la impremta un segon llibre, aquest en vuitè, titulat *Vida y virtudes del invicto mártir de Christo y grande abogado de la honra San Juan Nepomuceno* (Madrid: Antonio de Sancha, 1777), que dedicà a la comtessa de Peñaranda i duquesa de Miranda, Ana Fernández de Velasco y Pacheco. Dos anys més tard ja tenia prou avançat el projecte enciclopèdic com per fer publicar un fulletó amb el prospecte i l'índex general de l'obra amb el títol *Plan general de la obra que con el título Encyclopedia Sagrada publica a beneficio de todo el Clero Secular y Regular de España D. Antonio Vila y Camps, Presbítero, Doctor en Sagrada Teología* (Madrid: Joaquín Ibarra, impresor de Cámara de S.M., 1779). En el seu memorial de

³⁹ *Relación de méritos*, cit. Desconeixem per quin procediment i amb quins avals va aconseguir aquest nomenament papal, que difícilment pot ser inventat.

⁴⁰ Sabem que estava relacionat amb els comtes d'Aiamans, amb els quals almenys tenia prou familiaritat com per acompanyar la comtessa viuda durant la seva estada a Alcúdia, el setembre de 1773, durant una segona estada a l'illa almenys entre els mesos de juny i setembre de 1773. També tenia molta relació amb un altre noble mallorquí, Pere de Verí i Salas, com es dedueix de les cartes que el seu pare, Andreu Vila, escrigué al llavors diaca Gabriel Alenyà, que era el seu contacte a Mallorca (AHM, RG 360.1). Gabriel Alenyà es retrobaria amb Antoni Vila durant el pontificat d'aquest, ja que fou rector de la parròquia de Santa Maria de Maó des del 1795 fins a la seva mort, el gener de 1814.

⁴¹ Seria el III comte de Villapaterna —i no de Villapadierna, que és un altre títol nobiliari, com l'ha confús algun autor com Javier Herrero, *Los orígenes*, cit. p. 125 nota 18— i I marquès de Miraflores amb grandesa d'Espanya, a partir de 1817. Membre de la camarilla de Ferran VII, el seu fill, II marquès de Miraflores, fou un destacat polític moderat que en temps d'Isabel II fou ministre d'Estat i de Governació, i president del Consell de Ministres durant un breu període l'any 1846.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

1780, Vila declarava haver invertit en l'enciclopèdia els guanys de les seves obres anteriors a més del que li havia enviat la seva família. Per això es proposava «para obtener qualquiera Beneficio Simple, o Curato, Canongía, o Dignidad en las Iglesias Catedrales, y Metropolitanas de estos Reynos».⁴² A totes aquestes obres ens referirem de manera més detallada en els apartats següents.

Poc després de presentar aquesta sol·licitud, que de moment no va tenir cap èxit, es produí la conquesta de Menorca per les armes catòliques. En efecte, l'any 1779 Espanya havia entrat en guerra contra la Gran Bretanya, fent costat a França en el suport als rebels de les colònies d'Amèrica del Nord. A la Península, el govern dirigit pel comte de Floridablanca havia ordenat el setge de Gibraltar, però la ferrenya resistència del Penyal l'aconsellà a cercar un altre objectiu: Menorca. Durant els mesos de preparació de la complexa operació amfíbia, Floridablanca va rebre diversos informes sobre l'estat de Menorca i dels menorquins. José L. Terrón⁴³ sospita que un dels principals informadors de la situació interna de l'illa era Antoni Vila, encara que si realment fos així, de moment els seus serveis no van ser recompensats. L'exèrcit espanyol, a les ordres del duc de Crillon, desembarcà a Menorca l'agost de 1781 i posà setge a la gran fortalesa de Sant Felip.⁴⁴ L'atac va començar el 6 de gener de 1782 i, després d'un intens i continuat bombardeig, el general James Murray capitulà el 4 de febrer.⁴⁵

Pocs mesos després de la caiguda de Sant Felip, el 10 de juny, Antoni Vila lliurava un nou memorial adreçat directament al rei tot sol·licitant la pabordia de Menorca que en aquell moment estava vacant i, a més, sotmesa a un llarg plet judicial. En aquest context cobren més sentit els relats de conversions de jueus i protestants, ja que des de Madrid es tenia la visió d'uns menorquins contaminats per la llarga convivència de dècades amb protestants, jueus i cismàtics. Com a acreditat apòlogista, Vila es postulava per assumir la direcció de l'Església menorquina. Tanmateix, aquest memorial tampoc va tenir cap resposta favorable. Malgrat tot, el nostre autor continuà treballant amb la seva enciclopèdia sense que sapiguem exactament d'on treia els recursos per subsistir i cobrir

⁴² *Relación de los méritos*, cit.

⁴³ *Menorca en el siglo XVIII*, cit. p. 229-233. Terrón pensa que els informes, molt detallats, que Floridablanca tenia sobre la taula del seu despatx ja el gener de 1780 procedien de Vila.

⁴⁴ Una de les primeres disposicions del duc de Crillon va ser l'expulsió de les colònies jueva i grega. Només van quedar a Menorca unes poques famílies gregues —econòmicament potents, això sí— que van al·legar que eren catòliques de ritu oriental.

⁴⁵ Carles III instituí que cada 6 de gener es celebràs la Pasqua Militar en memòria de la presa de Menorca, commemoració que es continua celebrant avui. La sobirania espanyola sobre Menorca quedà confirmada per l'article 4t del Tractat de Versalles (1783).

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

les despeses que requeria una obra d'aquesta magnitud. La mare havia mort l'any 1779 i el pare traspassà de manera sobtada —*ex improvisu morte*— el 27 d'octubre de 1784. Segurament Vila —encara que de moment no hem pogut acreditar això documentalment— liquidà l'herència familiar, però segurament tenia altres ingressos que no podem precisar. Segons Sebastià Vila, que en aquest punt sembla manejar fonts que nosaltres no hem pogut localitzar, el nostre autor exercia el seu ministeri sacerdotal adscrit a una parròquia de Madrid. Pel seu coneixement d'idiomes, era molt sol·licitat com a confessor pels estrangers de pas per la capital. Per aquest motiu, també fou confessor del segon batalló de guàrdies valones. S'havia presentat a les oposicions per cobrir el curat de l'Hospital General, que aprovà, però renuncià poc després del seu nomenament per la mala salut que tenia en aquell moment.⁴⁶ També treballà en altres obres, que no arribaria a publicar malgrat obtenir els preceptius permisos d'impressió.⁴⁷ L'esclat de la Revolució francesa i, com a conseqüència, la publicació d'*El vasallo instruido*, donaria un tomb a la seva biografia.

1.2.- ERA ANTONI VILA UN INTEL·LECTUAL IL·LUSTRAT?

Hem fet esment en la introducció com la majoria d'autors situen Antoni Vila en el sector més reaccionari i antiil·lustrat. Però fins a quin punt això és cert? Hem vist fins ara com el nostre autor va créixer enmig de l'ambient obert i cosmopolita del Maó de mitjan segle XVIII, caracteritzat per la inexistència de la Inquisició i amb una pluralitat religiosa impensable en qualsevol altra part d'Espanya;⁴⁸ un indret on els llibres i les idees arribaven sense cap entrebanc.⁴⁹ Havia estudiat durant dos anys teologia a la Universitat de París i possiblement havia entrat en contacte amb el pensament catòlic francès, inscrit en el moviment general de les Llums.⁵⁰ Però per intentar resoldre la qüestió, cal que ens referim, ni que sigui de manera molt sintètica, a l'obra que precedeix *El vasallo instruido*.

⁴⁶ Sebastià VILA, *Episcopologio* cit. p. 204-205. L'autor no precisa quin era aquest moment. Sembla que bona part de la informació que maneja aquest autor li havien facilitat des del bisbat d'Albarrasí.

⁴⁷ En farem menció en el següent apartat.

⁴⁸ Una pluralitat que no implica tolerància, però sí almenys una coexistència pacífica.

⁴⁹ Per exemple, a la biblioteca del convent agustí del Socors, a Ciutadella, hi havia l'*Enciclopèdia francesa*.

⁵⁰ Com apunta Evangelista VILANOVA, l'apologètica francesa s'havia esforçat per adaptar-se als gustos literaris de l'època. No era insensible als temps, com ho acreditaria l'accent donat als fets, a la raó i al sentiment. *Història de la teologia cristiana. Vol III. Segles XVIII, XIX i XX*. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya – Editorial Herder, 1989, p. 219.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

El primer llibre publicat per Antoni Vila és un tractat de pedagogia titulat *El noble bien educado* (1776). Javier Herrero el despatxa de manera displicent afirmant que és «una fría recopilación de tópicos pedagógicos y carece para nosotros de interés».⁵¹ En realitat, i en contra de l'opinió d'Herrero, no són pocs els autors que han fet menció a aquesta obra que ponderen la seva importància en el marc de la pedagogia de la Il·lustració. És el cas Alejandro Mayordomo y Luis Miguel Lázaro,⁵² Xavier Torredadella i Jordi Brasó,⁵³ Federico Briante,⁵⁴ Roberto González,⁵⁵ Mónica Bolufer,⁵⁶ Frédéric Chantal,⁵⁷ o Antoni Passola.⁵⁸ Aquest últim autor, encertadament a parer nostre, qualifica Vila de conservador perquè fonamenta la instrucció en els preceptes del catolicisme i en les normes de comportament que respectin l'ordre establert i la jerarquia social, però a la vegada pensa que aquest conservadorisme de base

no impide que Vila y Camps defienda en el prólogo las virtudes del aprendizaje, sin apartarse de unas consideraciones que habrían suscrito la mayoría de los ilustrados. Como en tantas otras líneas de su libro, muestra la coexistencia de ideales conservadores junto a la aceptación de algunas de las ideas que había traído el siglo XVIII.⁵⁹

No ens podem estendre en l'anàlisi d'aquesta obra, que per ella mateixa requeriria un llarg capítol, però sí que hem de remarcar alguns aspectes importants, uns quants dels quals han destacat els autors citats anteriorment. Escrit com una exhortació del mestre al seu deixeble, *El noble bien educado* es divideix en tres parts: les obligacions que devem

⁵¹ *Los orígenes*, cit. p. 125, nota 18.

⁵² Alejandro MAYORDOMO i Luis M. LÁZARO, *Escritos pedagógicos de la Ilustración*, volumen I. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia. Centro de Publicaciones, 1988. Aquests autors reproduïxen, a manera d'antologia, diversos fragments d'*El noble bien educado* en les p. 189-220.

⁵³ Xavier TORREBADELLA i Jordi BRASÓ, «Los preámbulos fundacionales de la educación física escolar en el entorno español: Una mirada dual Cataluña-España a través de los textos en educación del siglo XVIII», *Materiales para la historia del deporte* 20 (2020) p. 16-38.

⁵⁴ Federico BRIANTE, «La educación moral en las primeras edades a través del teatro español del siglo XVIII y primera mitad del XIX», *Historia de la educación* 39 (2020) p. 231-248. Aquest autor troba punts de contacte entre les propostes pedagògiques d'Antoni Vila i les de Gaspar Melchor de Jovellanos, Josefa Amar y Borbón o Joan Marià Picornell. Convé tenir en compte que l'obra de Vila és cronològicament la més antiga.

⁵⁵ Roberto GONZÁLEZ, «Educación y praxis artístico-visual de la nobleza hispana en los tratados y planes de estudios del siglo XVIII», *Quintana: Revista do Departamento de Historia da Arte* 21 (2022). Disponible a <https://revistas.usc.gal/index.php/quintana/article/view/8161>. Consultat el 14-3-2025.

⁵⁶ Mónica BOLUFER, «Sociabilidad mixta y civilización: miradas desde España», en Mónica BOLUFER, Carolina BLUTRACH i Juan GOMIS (ed.), *Educación los sentimientos y las costumbres. Una mirada desde la historia*. Saragossa: Institución Fernando el Católico, 2014 p. 149-173.

⁵⁷ Frédéric CHANTAL, «La señorita malcriada y el pensamiento de las luces». Dépot Universitaire de Mémoires Après Soutenance, 2017. Disponible a <https://dumas.ccsd.cnrs.fr/dumas-01617490v1/document> Consultat 20-3-2025.

⁵⁸ Antoni PASSOLA, «Nobleza y educación en el siglo XVIII: La propuesta de Antonio Vila y Camps», en Solange HIBBS-LISSORGUES *et alia* (coord.), *Historia social y literatura. Familia y nobleza en España (siglos XVIII-XIX)*. Toulouse: Université de Toulouse II-Le Mirail, 2007 p. 31-41. Aquest és l'anàlisi més extens publicat fins ara sobre *El noble bien educado*.

⁵⁹ *Ibidem* p. 36.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució a Déu; les obligacions cap a un mateix; i, per últim, les que es deuen al proïsme. L'autor pensa que és indestruïble l'educació religiosa i moral de la formació humanística i científica, així com del coneixement de les regles d'urbanitat que han de permetre el noble de conduir-se en la societat. Aquesta és la seva idea de formació integral que l'ha de convertir en el perfecte cristià —la qual cosa no deixa de ser un ideal—, perquè «urbanidad y política sin piedad y sin devoción, jamás harán un hombre cabal ni perfecto; y una buena instrucción al paso que debe cultivar el entendimiento, ha de enseñar las obligaciones de la vida moral y política».⁶⁰ Al pròleg, Vila fa una defensa de la utilitat de l'educació, un tema que va preocupar especialment els il·lustrats espanyols:

Nadie ignora las grandes ventajas de la buena educación; y entre los desdichados se hallan mui pocos que no deban sus desgracias a la mala crianza. Luego será a todos conveniente dar quanto antes aquellos verdaderos y sólidos principios que producen la buena enseñanza. De ésta no sólo depende la felicidad de una familia, sino que toda la dicha de una República estriba sobre ella; y se puede decir, que la buena educación ha sido siempre uno de los mayores apoyos de qualquiera Estado.⁶¹

És interessant analitzar el currículum de matèries que Vila recomana al seu deixeble. En primer lloc, és clar, hi ha el coneixement de la religió catòlica, però aquesta no s'ha d'aprendre de manera mecànica i memorística, sinó sabent raonar els principis de la fe. A més, recomana la lectura diària de la Bíblia, que ha de ser objecte de meditació, reflexió i oració personal.⁶² Pel que fa a les matèries profanes, Vila dona una gran importància a la història, disciplina que considera aparellada a la geografia i la cronologia, tot subratllant que «la historia se debe estudiar con reflexión», no només com a saber erudit. Igualment, fa molt èmfasi en l'estudi de la llengua pròpia, el castellà —a la qual considera més important que la llatina— i a la necessitat d'aprendre llengües estrangeres, especialment el francès i l'anglès. També considera necessari l'estudi del dret, matèria que té una utilitat evident per al noble perquè potser s'haurà de dedicar d'una manera o altra al servei públic. Però el nostre autor no oblida les matèries científiques, les ciències naturals i la física experimental per les quals mostra un notable entusiasme, sobretot per la revolució que suposà l'obra d'Isaac Newton, que elogia. El prevere menorquí, doncs,

⁶⁰ Pròleg, sense paginar.

⁶¹ Ibidem. Ara bé, en la concepció fèrriament jeràrquica que Antoni Vila tenia de la societat, si aquesta apreciació de l'educació era vàlida per a tothom, molt més ho havia de ser per als nobles perquè Déu, que els ha distingit pel naixement, també vol que es distingixin per les seves virtuts, «y sean como unos espejos en que se puedan mirar los demás». Tanmateix, l'autèntica noblesa no s'adquireix pel naixement, sinó pels valors i la utilitat perquè «pensar que todo lo que recibe por su nacimiento no es nada, si con sus obras no se da el valor que se requiere» (p. 189).

⁶² Ibidem p. 40.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

no es mostra reticent davant els descobriments científics, sinó que, ben al contrari, els valora justament per comprendre el món i recomana al deixeble la lectura de l'obra d'autors com ara Reamur, Buffon, Tembley, Nollet i, sobretot, els *Principis matemàtics de la filosofia natural* «del celeberrimo inglés Isaac Newton».⁶³ El programa formatiu es completava amb l'exercici físic (ball, equitació, esgrima, caça, passeig, però també la natació), les belles arts i l'aprenentatge d'algun ofici manual, així com les regles d'urbanitat i de la bona educació que ha de caracteritzar el noble.

Més enllà de les nombroses referències bíbliques que l'autor utilitza per sostenir la seva argumentació, hi ha també moltes referències d'autors grecoromans que inclouen, fins i tot, el *De rerum natura* de Lucreci⁶⁴—a l'hora de fer notar la importància de l'estudi de la naturalesa— i les obres de no pocs autors moderns (Fleury, La Rochefoucault, Mm de Lambert, Du Fresnay, etc.). Convé destacar les citacions dels *Assaigs* de Michel de Montaigne i, del tractat d'educació de John Locke, que cita a partir de l'edició francesa *De l'education des enfants*.⁶⁵ Val a dir que en aquest manual de pedagogia nobiliària no hi ha cap crítica als filòsofs, encara que l'autor té cura de recomanar al seu deixeble, al qual encoratja a tenir una biblioteca ben assortida de llibres que siguin útils, a no llegir llibres d'autors considerats herètics o prohibits per l'Església.

Antoni Vila, com hem dit, sentia una notable atracció per les ciències naturals. L'any 1777, a requeriment de la Sociedad de Amigos del País de Baeza y Reino de Jaén, escrigué una memòria sobre les propietats de l'amiant que fou llegida en la sessió que celebrà aquesta corporació el 12 d'octubre. Segons la *Gazeta* d'11 de novembre del mateix any, «se leyó una disertación sobre la naturaleza, calidades y cultivo del amianto escrita por el Doctor D. Antonio Vila, socio y profesor benemérito».⁶⁶

El mateix any 1777, el prevere menorquí publicà un llibret sobre sant Joan Nepomucè. Encara que la seva intenció és sobretot estendre la devoció al sant bohemí,

⁶³ Ibidem p. 181. L'interès d'Antoni Vila per la ciència i la física de Newton el situaria en l'estela de Benito Jerónimo Feijóo, el qual contribuí de manera decisiva a la difusió del sistema newtonià a Espanya. Vegeu Antonio T. REGUERA, «Newton y Feijoo. Un episodio en la difusión de las ideas científicas (I y II)». *Contextos XIX-XX/37-40* (2001-2002), p. 283-344.

⁶⁴ Autor blasmat pels escriptors més tradicionalistes i antimoderns. Com veurem més endavant, Vila també el condemnarà al seu llibre *El vasallo instruido*.

⁶⁵ *Some Thoughts Concerning Education* (Londres, 1693). Roberto GONZÁLEZ pensa que Vila segueix literalment Locke en alguns passatges i aventura que l'hauria llegit en la versió original. Vegeu «Educación y praxis artístico-visual» cit. p. 8.

⁶⁶ Vegeu també Inmaculada ARIAS DE SAAVEDRA, «Educación y economía en la Sociedad de Amigos del País de Baeza», *Chronica Nova* 10 (1979) p. 60. Vila menciona aquest treball a *Relación de los méritos* cit. Aquesta obra sembla que no s'ha conservat.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

invocat com a advocat de l'honra, a nosaltres ens interessa sobretot per un detall gens irrellevant: segons la llegenda, que Vila assumeix com a fets verídics, sant Joan Nepomucè fou martiritzat per ordre del rei de Bohèmia Venceslau IV per negar-se a violar el secret de confessió, ja que era el confessor de la reina de la qual el monarca sospitava que li era infidel. És a dir, que l'obediència als preceptes de Déu estan per sobre de l'obediència al rei.

A part d'aquestes obres, Antoni Vila n'escrigué d'altres que romangueren inèdites: *Suplemento a la Biblioteca de los Santos Padres de la Iglesia de Mr Tricalet, Novena de Santa Juana Francisca Fremiot de Chantal, La ciencia del Sacerdote o conocimiento completo de quanto deben saber y practicar los que se dedican, o están ya dedicados al Servicio y culto de Dios i Divina liturgia de la Iglesia Católica y Apostólica de Siria, o la Santa Misa de Santiago Apóstol, hermano del Señor, primer Obispo de Jerusalén y Mártir, conforme al Misal Sirio Árabe que se imprimió en Roma en mil quinientos novena y cuatro por el cuidado de la Sagrada Congregación de Propaganda Fide, vertida al Latín por el célebre Doctor Parisiense Eusebio Renaudot, y ahora en Castellano con algunas notas críticas y oportunas reflexiones sobre la autoridad de esta Liturgia, y sobre algunas variaciones que se notan en ésta y la Romana.*⁶⁷

En suma, Antoni Vila se'ns presenta com un representant de la il·lustració catòlica espanyola, conservador i moderat però obert —o almenys no totalment contrari— als nous corrents intel·lectuals i científics, alguns dels quals assimila.⁶⁸ Com conclou Antoni Passola,

⁶⁷ Obres citades per Sebastià VILA, *Episcopologio* cit. p. 205-207. Possiblement aquest autor en va tenir coneixement per les notícies que li van arribar des d'Albarrasí, on tal volta es conservin els originals. Per al *Suplemento a la Biblioteca* de Tricalet ja havia obtingut la llicència d'impressió, datada el 22 d'agost de 1792. AHN, Consejos 5558 exp. 114.

⁶⁸ Hi ha hagut un ampli debat sobre els conceptes d'il·lustració catòlica i catolicisme il·lustrat, amb postures que van del rebuig frontal —per a molts autors Il·lustració i catolicisme serien una *contradictio in terminis*— fins a la seva plena acceptació, passant pels molts matisos de les posicions intermèdies. És clar que si només acceptam els postulats de la Il·lustració més radical (materialisme, racionalisme extrem, ateisme i rebuig de la religió), qualsevol conciliació és impossible. Avui, en canvi, es va consolidant la idea de que sí que és lícit parlar d'una Il·lustració catòlica, que s'hauria desenvolupat a partir dels primers impulsos reformistes del Concili de Trento i l'humanisme renaixentista. El moviment, que presenta molts caires, aspiraria a integrar la ciència i la filosofia modernes amb la religió en el seu impuls per la reforma. Aquest corrent es va estendre per Europa durant l'apogeu de la Il·lustració, quan eren molts els que consideraven que el catolicisme i el pensament il·lustrat eren perfectament compatibles. Vegeu Ulrich L. LEHNER, *The Catholic Enlightenment: The Forgotten History of a Global Movement*. Oxford: Oxford University Press, 2016. Per al cas espanyol, Andrea SMIDT, «Luces por la Fe. The Cause of Catholic Enlightenment in 18th-century Spain», en Ulrich L. LEHNER i Michael PRINTY (eds.), *A Companion to the Catholic Enlightenment in Europe*. Leiden: Brill, 2010, p. 403-451.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

la obra y la trayectoria del autor ponen en evidencia a un joven Antonio Vila impregnado de las ideas renovadoras sobre la nobleza que la Ilustración temprana extendió por Europa y España, sin que ello implicara abandonar unos posicionamientos moderados en la defensa de un sistema social y político del Antiguo Régimen.⁶⁹

1.3.- EL GRAN PROJECTE D'UNA ENCICLOPÈDIA ECLESIASTICA

Però el que realment va ocupar Antoni Vila en els seus anys a la capital de la monarquia va ser el vast projecte de redactar una enciclopèdia eclesiàstica o sagrada (a vegades fa servir una o altra expressió). L'any 1779 publicà un prospecte de vuit pàgines amb l'esquema de l'obra, segurament per captar l'interès del públic i, per tant, dels potencials subscriptors, però potser el seu principal objectiu era aconseguir el patrocini oficial que li permetés treballar en el projecte i culminar la seva publicació.⁷⁰ Segons Vila, l'obra havia de constar de quinze a setze toms en foli i s'havia d'organitzar alfabèticament per articles. La temàtica a abastar era realment enciclopèdica, totalitzadora, ja que — sintetitzant molt— havia d'incloure un vocabulari bíblic de l'Antic i el Nou Testament; la història d'Israel des dels seus orígens; les festivitats, costums, tradicions i rituals dels hebreus i el seu sistema de govern; la geografia sagrada; la teologia i les sectes judaiques; l'explicació de tots els passatges de la Sagrada Escriptura; la història dels textos bíblics en totes les seves versions, inclosos els llibres apòcrifs; la diferenciació entre les religions natural, sobrenatural, judaica, islàmica, cristiana, catòlica i apostòlica romana, amb els respectius dogmes i moral; la vida de Jesús i les vides dels apòstols; la tradició apostòlica; la jerarquia eclesiàstica; l'explicació del calendari eclesiàstic; la teologia «en toda su extensión»; l'explicació dels punts essencials del dret canònic en totes les seves variants; els principals punts del dret natural; la crítica sagrada amb totes les seves regles; els punts essencials de la filosofia moral; la història i la refutació de totes les heretgies; la història eclesiàstica; la vida dels papes i antipapes; la història dels concilis; la vida dels sants pares i dels doctors de l'Església, així com les seves principals obres; les vides dels sants i santes que celebra l'Església romana; l'oratória sagrada i les seves regles; la vida i les obres dels principals intèrprets de la Bíblia, tant jueus com cristians, així com dels teòlegs, inclosos els heterodoxos; la dels comentadors del dret canònic i la dels historiadors, hagiògrafs, predicadors, etc.; la història de totes les esglésies arquebisbals i episcopals d'Espanya, Portugal i les Índies; la història de tots els ordes monàstics, els seus fundadors,

⁶⁹ *Nobleza y educación en el siglo XVIII* cit., p. 41.

⁷⁰ *Plan general de la obra* cit.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució reformes, etc.; la història de tots els ordes militars i la de totes les congregacions seculares i regulars; les litúrgies i cerimònies de les esglésies grega, llatina i protestant o reformada; el cant en la litúrgia; l'explicació dogmàtica i moral dels sagraments; l'explicació de l'embriologia sagrada; i, finalment, la història de la mitologia i els falsos déus mencionats en la Sagrada Escripura i les festes dels gentils.

Com el mateix Vila conclou,

En fin, esta obra contendrá quanto se puede desear acerca de todos los puntos y materias eclesiásticas y sagradas, y sola ella será bastante para formar un buen teólogo, un buen moralista, un buen filósofo, un buen liturgista, un buen histórico [sic, per historiador], un buen pastor, un buen sacerdote, y un buen christiano. Y se advierte, que el todo de las materias arriba insinuadas, es sacado de los mejores autores que han tratado de cada una de ellas en particular, y se hallarán citados al margen, para que pueda el que desear instruirse muy a fondo sobre algún asunto de los que se tratan, hallar la fuente, y consultar los originales.

Només el llistat de temes a tractar impressiona per la seva exhaustivitat i sorprèn que un únic autor intentàs culminar una empresa com aquesta, més pròpia dels regulars que comptaven amb el suport econòmic i logístic dels seus ordes o congregacions o d'eclesiàstics que disposaven de rendes de consideració. D'aquí els esforços del menorquí per aconseguir una prebenda eclesiàstica que li garantís l'autonomia econòmica que necessitava per continuar treballant amb total dedicació la seva obra.

Sigui com sigui, Antoni Vila va concebre el projecte l'any 1776 i sembla que s'hi va posar a treballar d'immediat una volta deixà d'estar al servei dels comtes de Villapaterna. Per dur a terme la seva obra, va establir una àmplia xarxa de corresponsals que incloïa els dominis americans de la monarquia i, pel que sembla, d'alguns països europeus. En alguns casos, almenys, esgrimia que treballava per ordre de l'inquisidor general.⁷¹ Segons el seu testimoni,

Esta Obra la protegen, informados bien de su utilidad, el R. Obispo de Salamanca Inquisidor General,⁷² y otros muchos MM.RR. Arzobispos, y RR. Obispos de España, Portugal e Indias, con quienes lleva correspondencia, y lo mismo con los hombres más doctos, y literatos del Reyno, y fuera de él, a fin de que le subministren las noticias que puedan para perfeccionarla como corresponde. El expresado R. Obispo de Salamanca Inquisidor General le ha franqueado, y franquea al mismo fin los libros de su uso, y

⁷¹ Així, per exemple, en una carta que l'any 1779 envià al capítol de la catedral de Badajoz, al qual sol·licitava informació sobre la fundació de la catedral, els seus prelats i concilis i sínodes celebrats. Vegeu Teodoro AGUSTÍN LÓPEZ i Tomás PÉREZ MARÍN, *El archivo de la Santa Iglesia Catedral de Badajoz*. Badajoz: Fundación CB, 2022, p. 212.

⁷² El castellanenc Felip Bertran i Casanova, inquisidor general entre 1775 i 1783, d'orientació il·lustrada.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

librería, dándole licencia absoluta para leer, y tener todo género de libros prohibidos aquí, y que en adelante se prohibieren por el Santo Oficio, aun aquellos que no se permite leer a los que tienen licencia de aquel Santo Tribunal para leerlos.⁷³

Per a la recollida d'informació, Vila pogué tenir accés a moltes biblioteques, entre les quals la Biblioteca Reial, i ja pels volts de 1780 s'havia guanyat un cert renom entre els bibliotecaris i altres intel·lectuals, de la qual cosa en tenim alguna notícia indirecta. Per exemple, Juan Antonio Pellicer, erudit, historiador i traductor que treballava en la Biblioteca Reial de la qual arribaria a ser-ne el degà dels bibliotecaris de sa majestat, escrivia el 17 de febrer de 1780 al bisbe de Sigüenza: «Un sacerdote mallorquín [sic] llamado Dn Antonio Vila (creo es de Mahón) hombre hábil, y que entiende el inglés y el hebreo, está trabajando una Encyclopedia Eclesiástica, obra de mucho tiempo y de muchos volúmenes».⁷⁴

El prevere menorquí treballà en la recerca, compilació de dades i redacció de la seva enciclopèdia durant tota la dècada de 1780. Arran de l'esclat de la Revolució francesa, escrigué i publicà *El vasallo instruido*. És gairebé segur que fou l'edició d'aquesta obra el que li valgué el nomenament de canonge de la Seu de Mallorca. De fet, sembla que el llibre no havia sortit encara al carrer quan, al començament de 1792, Vila fou nomenat canonge, ja que el seu nomenament sortí publicat a *El Mercurio* en el seu número del mes de març. Sembla clar, doncs, que el nomenament el va fer el govern del comte de Floridablanca, que cessà el 28 de febrer, substituït pel comte d'Aranda; més endavant tornarem sobre aquesta qüestió. Per a poder continuar a Madrid per treballar en la seva obra, el nostre autor sol·licità al rei de ser eximit de residir a Palma, però cobrant els seus emoluments com a canonge, gràcia que li fou concedida el 9 de maig.⁷⁵ En la sol·licitud, del 19 d'abril, Vila informava que la seva enciclopèdia ja estava molt avançada, ja que havia acabat el tom IX corresponent a la lletra P. Llavors ja havia redactat 13.676 articles, a més d'altres que anirien en un suplement. Ara bé, per justificar aquesta exempció, se li ordenava que trimestralment presentàs a la Secretaria de Despatx

⁷³ *Relación de méritos*, cit.

⁷⁴ MICHAEL, Ian, «Juan Antonio Pallicer and the Eighteenth century Recovery of Early Spanish Literature», en Ann L. MACKENZIE (ed.), *Spain and its Literature. Essays in Memory of E. Allison Peers*. Liverpool: Liverpool University Press – Modern Humanities Research Association, 1997 p. 219. El bisbe de Sigüenza, destinatari de la carta, era Juan Díaz de la Guerra, nomenat l'any 1777. Abans havia estat bisbe de Mallorca i Menorca durant un breu període de temps (1772-1777). Potser el nom d'Antoni Vila no li resultà completament desconegut.

⁷⁵ AHM Consells 11282 exp. 50. Aquesta resolució no fou ben acollida pel capítol de la catedral de Mallorca, que en diverses ocasions intentà que Vila ocupàs la seva plaça.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució de Gràcia i Justícia els textos que anava redactant, cosa que el nou canonge complí fins que l'any 1795 se l'eximí de tal obligació.

1.4.- BISBE DE MENORCA

Just consumada la conquesta de Menorca per les armes catòliques, el febrer de 1782, es posà sobre la taula la necessitat d'erigir un bisbat propi a l'illa. Ara els menorquins eren unànimes en donar suport a aquesta vella reivindicació, que recolzava en tres arguments bàsics: millorar l'atenció espiritual dels illencs, ja que les visites dels bisbes de Mallorca eren molt esporàdiques; evitar el gran dispendi que suposava que els clergues menorquins s'haguessin d'ordenar fora de l'illa; i, finalment, que un bisbat propi afavoriria la creació d'escoles episcopals o vinculades a la diòcesi, redundant en bé del país. La unanimitat, però, es trencava a l'hora de considerar quina hauria de ser la seu del nou bisbat, ja que les dues principals poblacions de l'illa, Ciutadella i Maó, reivindicaven aquest privilegi.⁷⁶ Els ciutadellencs al·legaven la capitalitat històrica —a la qual mai no havien renunciat— i el fet de ser Ciutadella la seu del paborde i de la Cúria eclesiàstica. Els maonesos, per la seva banda, argumentaven que la seva ciutat era, amb molta diferència, la principal de Menorca per nombre d'habitants, riquesa i moviment comercial i, òbviament, la capitalitat política, que no recolzava en vells privilegis, sinó en el fet de ser la residència del governador i dels tribunals reials, així com tenir la base naval i la guarnició militar.

Un altre tema pendent era la provisió de la pabordia, aleshores vacant, a la qual volia optar Antoni Vila. Hi havia un altre aspirant, Gabriel Olivar, que havia estat nomenat paborde per Jordi III de la Gran Bretanya l'any 1781, però que en tornar de Londres amb el nomenament no havia estat reconegut pel governador James Murray. Després de la conquesta espanyola el càrrec romaní vacant fins que Madrid es pronuncià sobre el tema, però de moment no es va prendre cap decisió perquè s'estava estudiant la possibilitat de segregar Menorca del bisbat de Mallorca per crear una diòcesi independent, tot i la frontal oposició del bisbe de Mallorca, Pedro Rubio Benedicto, i del capítol de la Seu del qual ara, encara que en absència, Antoni Vila en formava part.⁷⁷

⁷⁶ La rivalitat entre ambdues poblacions o, millor dit, dels respectius dirigents, tenia profundes arrels seculars. Gràcies al domini britànic, Maó s'havia imposat a l'antiga capital, Ciutadella, i per això ara volia reblar la seva preeminència amb la seu episcopal.

⁷⁷ En l'àmbit civil, els informes de l'Audiència de Mallorca, de la Fiscalia i de la Reial Cambra també van ser negatius. Sorpren aquesta oposició si tenim en compte que l'any 1782 s'havia erigit el bisbat d'Eivissa,

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

Amb tot, Carles IV estava decidit a erigir la diòcesi de Menorca i el 10 d'octubre signà una Reial ordre en la qual manava que es demanin els informes pertinents per completar la documentació per a la creació del nou bisbat.⁷⁸

A la vista d'això, tant els grups influents de Maó com els de Ciutadella incrementaren la seva activitat per tal de fer caure la balança de la seu diocesana cap al seu costat. Els jurats maonesos comptaven amb el suport del comte de Cifuentes, aleshores ambaixador a Lisboa,⁷⁹ i del governador Antonio de Pinedo y Anuncivay, el qual envià un informe al Consell de Castella sobre l'erecció del bisbat que avalava les demandes dels maonesos. Els jurats de Maó també es van dirigir directament al rei el 16 de març de 1791 reiterant els seus arguments. Tant la Universitat de Ciutadella com la de Maó mantenien síndics a Madrid per moure les influències que fessin falta per aconseguir el seu objectiu. I, en aquest cas, va ser Ciutadella la que va sortir guanyant en obtenir la desitjada seu diocesana. Raons històriques —la capitalitat eclesiàstica de Ciutadella des de l'edat mitjana—, però sobretot polítiques —d'equilibri entre els dos pols urbans de Menorca i les seves respectives elits dirigents—, aconsellaren la Reial Cambra de prendre aquesta decisió.

El 23 de juny de 1794, en efecte, la Reial Cambra elevà un dictamen al rei informant favorablement, ara sí, l'erecció del bisbat de Menorca, amb capitalitat a Ciutadella. La mitra gaudiria de les rendes corresponents als delmes que fins aleshores havia rebut el bisbe i el capítol de Mallorca, apart de les rendes pertanyents a l'antiga pabordia. A més, s'informava que es disposava de 201.347 rals procedents dels delmes retinguts fins aleshores, els quals es destinarien a la fundació de la mitra i a la reforma de la casa del paborde —que s'havia d'habilitar com a palau episcopal—, així com per emprendre les obres imprescindibles per adaptar l'església de Santa Maria de Ciutadella

segregat de l'arquebisbat de Tarragona. Eivissa era llavors una illa molt més pobra i menys poblada que Menorca.

⁷⁸ Sobre el procés d'erecció del bisbat de Menorca, vegeu Gabriel JULIÀ, *La Seu de Menorca. Aproximació històrica*. Ciutadella: Gabriel Julià, 1990 p. 117-126; José L. TERRÓN, *Menorca en el siglo XVIII* cit. p. 199-204; Josep M. QUINTANA, *Una història particular* cit. p. 265-289; Miquel À. CASASNOVAS, «El difícil procés de consolidació del bisbat de Menorca (1795-1851)», en Francesc CONESA FERRER et alia, *Imago Ecclesiae. Escrits en el 300 aniversari de la consagració de la Catedral de Menorca*. Ciutadella: Diòcesi de Menorca, p. 127-151.

⁷⁹ Havia estat governador de Menorca entre 1782 i 1788. Durant uns anys havia estat també capità general del regne de Mallorca, càrrec que exercí des de Maó i no des de Palma, i president del Consell de Castella. Les seves relacions amb l'oligarquia maonesa eren excel·lents i, a més, s'havia casat en segones núpcies, encara que en secret per ser un matrimoni morganàtic, amb la maonesa Joana Eymar, filla d'un comerciant francès establert a Maó.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució a la seva nova funció com a catedral. El 30 de juny, Carles IV aprovava el dictamen de la Reial Cambra i signava un decret tot ordenant la tramesa de la documentació a Roma per negociar amb la Santa Seu l'erecció de la nova diòcesi. La resolució reial causà la lògica alegria a Ciutadella i tot d'una, el clergat de Santa Maria de Ciutadella, amb el suport de la Universitat, començà a traçar un pla d'actuacions per habilitar l'edifici parroquial per complir amb el nou paper de catedral diocesana.

En contrapartida, la notícia de l'elecció de Ciutadella com a seu de la mitra caigué com un poal d'aigua freda sobre els grups dirigents de Maó. Per intentar revertir la decisió, els jurats de la Universitat de Maó van escriure el 4 d'agost una llarga representació al rei sol·licitant que fos la seva ciutat la seu episcopal. El que més ens interessa, però, és que també proposaven Antoni Vila com a bisbe de la futura diòcesi «por su exemplar conducta y talentos tan distinguidos como lo publican las obras que ha dado a la imprenta».⁸⁰ Casualment o no, els jurats de Ciutadella també van presentar la candidatura de Vila. El monarca no va fer cas de les peticions maoneses pel que fa a la seu episcopal, però no deixa de ser rellevant que ja soni el nom d'Antoni Vila el qual segurament no romania ocios i movia també els seus fils a Madrid. En qualsevol cas, en els mesos següents l'ambaixador espanyol davant la Santa Seu, José Nicolás de Azara, realitzà les gestions pertinents per dur a bon port l'erecció de la diòcesi. Fou el 23 de juliol de 1795 quan el papa Pius VI signava la butlla *Ineffabilis Dei* d'erecció de la diòcesi de Menorca, sufragània de l'arquebisbat de València. El pontífex justificava la creació de la nova diòcesi pel llarg període que els anglesos havien dominat l'illa, durant el qual s'havien realitzat tota mena d'abusos, s'hi havien introduït diverses sectes⁸¹ i s'havien relaxat els costums. Un altre argument era la distància que separava Menorca de Mallorca, la qual cosa dificultava l'acció dels prelats mallorquins. Pel que fa als motius que havien inclinat la balança a favor de Ciutadella, la butlla apuntava que era la residència del paborde i del vicari general i la seu del tribunal eclesiàstic, la residència de la noblesa i els diversos convents de la ciutat. Finalment, la butlla estipulava que el capítol catedralici comptaria amb dues dignitats i deu canongies.

Mancava, però, donar l'últim pas: el nomenament del prelat de la flamant diòcesi. Tot i que, com hem dit, ja sonava amb força el nom d'Antoni Vila, fruit d'un poc habitual

⁸⁰ AHM, U-92. Registre de memorials i cartes 1794-1799, f. 45-48.

⁸¹ En referència a la introducció de cultes no catòlics en temps del domini britànic: grecs ortodoxos, jueus i protestants de diferents denominacions.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

consens entre Ciutadella i Maó, no deixa de ser sorprenent que el 6 de març de 1797 la Reial Cambra proposàs, en primer lloc, l'ardiaca de la Seu de Mallorca, Jaume Terrassa. Terrassa, però, tenia 72 anys i de seguida renuncià per motius d'edat. José L. Terrón pensa que l'oferiment fet a l'ardiaca mallorquí no era més que una argúcia per evitar suspicàcies a l'illa major.⁸² Sigui com vulgui, la previsible renúncia de Terrassa deixava el camí lliure a Vila que, en efecte, fou preconitzat el 15 de maig de 1797. Un cop culminades les gestions davant la Santa Seu, Pius VI expedí la butlla de nomenament el 18 de desembre. El primer bisbe de la diòcesi de Menorca⁸³ fou consagrat a Madrid l'11 de març de 1798 pel bisbe de Tuy, Juan García Benito, auxiliat per Francisco de la Cuerda, que havia estat bisbe de Puerto Rico, i Atanasio Puyal y Poveda, auxiliar de Madrid. Actuà com a padrí el duc de Villahermosa. El 2 d'agost, prèvia escala a Palma per saludar el bisbe Bernat Nadal i el capítol de Mallorca —que malgrat la seva aversió no tingué altre remei que retre-li els honors corresponents— Antoni Vila arribava a Ciutadella, i el 2 de setembre feia l'entrada solemne a la nova capital diocesana enmig de l'entusiasme dels seus habitants.

⁸² *Menorca en el siglo XVIII*, cit., p. 203.

⁸³ Es sol parlar de restauració de la diòcesi perquè Menorca havia tingut bisbes almenys des del començament del segle V, quan Sever ocupava la seu de Iamona (Ciutadella).

2.- *EL VASALLO INSTRUIDO*. ANTECEDENTS, OBJECTIU I FONTS

2.1. L'ABSOLUTISME I EL DESPOTISME IL·LUSTRAT A L'ESPANYA BORBÒNICA

«Despótico, independiente, soberano y en todo supremo y libre, sin reconocer superior: así se llama Señor absoluto el que obra libremente, y tiene total dominio sobre alguna Provincia o Reino. Dominio absoluto, el que es independiente y no reconoce superioridad a otro alguno». Així definia el *Diccionario de Autoridades* de la Real Academia de la Lengua (1726) l'adjectiu *absoluto*. L'edició de 1791 ho fa de manera més resumida, però el sentit no ha canviat: «Independiente, libre, con plena soberanía. 2. Amplio, sin restricción alguna; y así se llama poder ABSOLUTO el que se da sin límites».⁸⁴ Aquest era el règim instaurat als vastos territoris de la monarquia hispànica per Felip V de Borbó al final de la guerra de Successió. Un règim on el monarca, que ho era de dret diví, concentrava la totalitat de la sobirania en la seva persona. Els decrets de Nova Planta, en efecte, van suprimir el dret públic d'Aragó, Catalunya, València i Mallorca —ja sabem que Menorca va ser una excepció pel fet de ser territori britànic⁸⁵— on es va estendre el dret de Castella, molt més favorable al monarca. Però fins i tot allà on es van respectar les institucions d'autogovern —País Basc i Navarra— i a la mateixa Corona de Castella, es va dur a terme un creixent procés de centralització administrativa i un reforçament de l'autoritat reial.

La implantació del règim absolutista borbònic suposa un canvi important respecte de la tradició política i de les bases filosòfiques de la monarquia dels Àustria. Certament, la monarquia de dret diví no era res nou, com tampoc ho era l'intent dels monarques de reforçar el seu poder a costa dels cossos intermedis heretats de l'època feudal (estaments, corts, municipis, etc.). La monarquia hispànica era en realitat un agregat de regnes i estats que tenien en comú la persona del monarca, que exercia el seu poder sobirà d'acord amb l'ordenament jurídic i polític de cada territori segons el principi *multa regna, unum rex*. És clar que en els segles XVI i XVII els monarques de la casa d'Àustria, urgits sobretot per les necessitats de la seva política d'hegemonia a Europa i l'estat de guerra gairebé

⁸⁴ REAL ACADEMIA ESPAÑOLA, *Diccionario de la lengua castellana compuesto por la Real Academia Española, reducido a un tomo para su más fácil uso*. Madrid: Viuda de Joaquín Ibarra, 1771, p. 7.

⁸⁵ Miquel À. CASASNOVAS, «Una illa sense Nova Planta? Les institucions menorquines després del tractat d'Utrecht», en *Després de les Noves Plantes: canvis i continuïtats a les terres de parla catalana*. Actes del IX Congrés de la CCEPC. Barcelona: Institut Ramon Muntaner. Barcelona, 2014, p. 33-46.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

permanent, van intentar enfortir i centralitzar el seu poder, encara que no sempre amb èxit.⁸⁶ Amb tot, llavors era vigent la teoria del pacte entre el rei i els súbdits que condicionava tots els actes de sobirania, consentida i enfortida per l'adhesió del poble. Era una concepció que enfonsava les seves arrels en la filosofia política tomista i, en última instància, en les premisses aristotèliques. Els autors de la Segona Escolàstica dels segles XVI i XVII (Francisco de Vitoria, Domingo de Soto, Diego de Covarrubias, Francisco Suárez o Juan de Mariana) insistien en la subjecció del monarca a una sèrie de límits imposats per Déu i la naturalesa, però també pel regne mitjançant les lleis fonamentals de la monarquia.⁸⁷ Aquests autors, a més, subratllaven la necessitat que el rei se subjectés als principis ètics del bé comú. En cas de sobrepassar aquests límits, la monarquia esdevindria tirania per la qual cosa, en certs casos, la comunitat quedava legitimada a exercir el dret de resistència contra el tirà i, fins i tot, en casos extrems, de donar-li mort.⁸⁸

No era aquesta, tanmateix, la tradició política en la qual s'havia criat Felip V. Nascut l'any 1683, el net de Lluís XIV havia conegut la plenitud del sistema absolut implantat pel seu avi a França, però també la idea de la sacralitat de la persona del monarca que tenia pregones arrels que s'enfonsaven fins a l'alta edat mitjana. En efecte, la unció de Pipí el Breu pel papa Esteve II l'any 754 i, sobretot, la de Carlemany el dia de Nadal del 800 pel papa Lleó III, a més d'estrènyer l'aliança entre el regne dels francs i el Papat conferia una dignitat sagrada al sobirà en col·locar els reis a un nivell quasi igual al que tenen els papes, els bisbes i els preveres. Per la unció, el rei ingressa en l'esfera de l'ordre sacre. S'implanta així de fet un sistema teocràtic perquè el poder i l'autoritat provenen de Déu, amb una fusió de les dues esferes, la teocràtica i la civil.⁸⁹

⁸⁶ A vegades aquests esforços van topar amb la resistència violenta dels territoris. Així la revolta de les Comunitats de Castella (1520-1522), la revolta d'Aragó (1591), la guerra dels Segadors a Catalunya (1640-1652) o la guerra de Secessió de Portugal (1640-1668). Però si la liquidació de la revolta comunera va permetre Carles I de laminar bona part de les llibertats castellanques per assolir un poder gairebé absolut, el desenllaç de les alteracions d'Aragó i la revolta catalana no van acabar amb el sistema foral, encara que la capacitat d'intervenció de la monarquia en va sortir molt reforçada.

⁸⁷ Francisco SUÁREZ, per exemple, a *De legibus ac Deo legislatore* (1612), si bé afirma que Déu és el fonament i origen de tota autoritat, aclareix que el dipositari del poder no pot ser altre que el poble. La potestat política és donada per Déu a la comunitat dels homes, és a dir, el poble constituït en societat mitjançant un pacte social. I és el conjunt d'aquest cos social el que transmet la potestat a la persona que ha d'exercir-la.

⁸⁸ Joaquín VARELA SUANCES-CARPEGNA, «La monarquía española entre el absolutismo y el Estado constitucional: doctrina y derecho», en Antonio MORALES MOYA, *1802: España entre dos siglos. Monarquía, Estado, Nación*. Madrid: Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales, 2002, p. 80.

⁸⁹ Josep M. MARTÍ I BONET, *De la corona a la guillotina. Des de Carlemany a Lluís XVI. Aliança entre el papat i França*. Barcelona: s.e., 2021, p. 19 i seg. També Isnard W. FRANK, *Historia de la Iglesia medieval*. Barcelona: Herder, 1988, p. 80-83.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

No era la sang el que conferia al monarca la *potestas regalis*, sinó la consagració eclesiàstica del rei d'acord amb els prototips de l'Antic Testament. A finals del segle IX, amb l'entronització dels Capet, es desenvolupà la litúrgia de la consagració règia, que es realitzava a la catedral de Reims. D'altra banda, el monarca adquiria una posició especial en l'Església que en la pràctica el convertia en el seu cap visible. Amb els segles es va consolidar a França aquesta concepció sacra del monarca, adoptada també amb variants en altres monarquies. Durant el regnat de Lluís XIV, d'altra banda, s'accentuà el gal·licanisme, és a dir, la doctrina que proclamava l'autonomia de l'Església catòlica francesa respecte a l'autoritat del papa mentre deixava en mans del monarca el control de l'organització i administració de l'Església al seu territori, limitant així la intervenció de Roma.⁹⁰ En definitiva, el rei de França només rep la potestat de Déu, no té cap superior en els afers temporals i, encara que és súbdit del papa com a catòlic, no li està sotmès com a sobirà.⁹¹

Així, doncs, la implantació de l'absolutisme de tall racionalista, teocràtic i regalista en temps de Felip V,⁹² amb el principi *quod placuit principi, legis habet vigorem*, havia d'eclipsar forçosament les teories polítiques de la Segona Escolàstica hispànica, un fet que es va reforçar amb l'expulsió dels jesuïtes per Carles III (1767), encara que d'alguna manera perdurarien subjacents als territoris de l'antiga Corona d'Aragó els principis foralistes d'arrel austriacista.⁹³ Així, en el segle XVIII es desenvolupen dos corrents de pensament. D'una banda, l'absolutisme racionalista o despotisme il·lustrat, inspirat sobretot en l'iusnaturalisme germànic, però també en els fisiòcrates francesos. Sorgiria així una nova legitimació contractual segons la qual el poble, concebut d'una forma orgànica i estamental, mitjançant un pacte de subjecció, alienava tots els seus drets al monarca, el qual havia d'exercir el poder sense cap limitació. D'altra banda, ens trobam amb l'absolutisme fonamentat en la concepció teocràtica i providencialista de la monarquia elaborada per Bossuet, que defensava l'origen diví del poder reial i

⁹⁰ L'article primer de la Declaració del clergat de França sobre el poder eclesiàstic estipulava: «Els papes no han rebut de Déu més que un poder espiritual. Els reis i els prínceps no estan sotmesos en allò temporal a cap poder eclesiàstic; així, no poden ser deposats en virtut del poder dels caps de l'Església i els seus súbdits no poden ser eximits del jurament de fidelitat».

⁹¹ Émile PERREAU-SAUSSINE, *Catolicismo y democracia*, cit. p. 48.

⁹² Així i tot, Felip V no importà el ritual de consagració del nou monarca, sinó que a l'Espanya borbònica s'aplicà la proclamació de tradició castellana amb la cerimònia d'alçar el penó reial. Una cerimònia que ara s'aplicaria a tota la monarquia, ja que la Nova Planta significà la incorporació dels regnes de la Corona d'Aragó a la Corona de Castella. En el cas de Menorca, aquest ceremonial es va celebrar per primera —i única— vegada a Menorca l'any 1789, amb la proclamació de Carles IV.

⁹³ Vegeu Ernest LLUCH, *Las Españas vencidas del siglo XVIII. Claroscuros de la Ilustración*. Barcelona: Crítica, 1999.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució considerava un ultratge a Déu qualsevol resistència davant l'autoritat del monarca.⁹⁴ Sota Carles III, i influenciat per les idees il·lustrades, l'exercici del poder absolut es legitimava, a més, amb la finalitat d'establir un marc de benestar i felicitat per als vassalls, tal com ho expressava el monarca al preàmbul del decret de creació de la Junta Suprema d'Estat de 8 de juliol de 1787.⁹⁵ En qualsevol cas, i més enllà de l'obra dels tractadistes, en realitat les monarquies absolutes se sostenien gràcies a l'ampli consens social de què gaudien i amb la imatge sacralitzada del rei, un fet prou vigent fins i tot a la França prerevolucionària on, com recorda Pierre Goubert, els quaderns de queixes de 1789 expressaven de manera ingènua la veneració que el poble sentia pel feble Lluís XVI.⁹⁶

2.2. BOSSUET, EL *PETIT CONCILE* I LA SEVA INFLUÈNCIA EN VILA I CAMPS

Nascut súbdit britànic a la Menorca de mitjan segle XVIII, no sembla que el jove Antoni Vila i Camps estàs imbuït de les teories de la monarquia absoluta que acabam d'exposar de manera sintètica. No només el monarca era una figura molt llunyana i abstracta —a més d'estrangera—, sinó que en arribar a la seva primera joventut el nostre autor havia conegut dos canvis de sobirà: Lluís XV de França havia conquistat l'illa a Jordi II de la Gran Bretanya l'any 1756, però l'hagué de tornar en compliment del Tractat de París set anys més tard, ara a Jordi III. D'altra banda, i més enllà de la vigència dels furs i privilegis de l'illa que exasperaven tant els governants britànics i francesos com abans de la guerra de Successió ho havien fet als espanyols,⁹⁷ van ser continus els conflictes de les autoritats civils i eclesiàstiques amb els tinents governadors britànics. Probablement, el contacte d'Antoni Vila amb l'absolutisme d'arrel francesa i l'obra de Jacques-Benigne Bossuet i dels altres autors que com Claude Fleury, François Fénelon o Jean de la Bruyère freqüentaven el seu cenacle d'estudis bíblics —el que s'ha vingut a anomenat *le Petit Concile*— es va produir durant la seva estada a París com a estudiant de teologia, entre

⁹⁴ Joaquín VARELA, *La monarquía española*, cit. p. 81.

⁹⁵ Antonio ELORZA, *Ilustración y liberalismo en España*. Madrid: Tecnos, 2024, p. 48.

⁹⁶ Pierre GOUBERT, *El Antiguo Régimen. 2. Los poderes*. Madrid: Siglo XXI, 1979, p. 27. Segons aquest autor, el monarca francès hauria malbaratat aquest capital polític acumulat durant segles amb la fugida a Varennes.

⁹⁷ El cap de l'administració civil francesa de Menorca, l'intendent Antoine de Caussan, escrigué: «Aquest és un país estrany on no pots donar una passa sense topar amb un privilegi, ni girar una pedra sense pertorbar un costum ni obrir un camí sense contravenir un dret civil». Vegeu Miquel À. CASASNOVAS, *De la Menorca britànica a la consolidació de l'Estat liberal*, cit. p. 65.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució finals de 1765 i 1767.⁹⁸ Però una volta retornat a Menorca degué viure de prop els conflictes amb el tinent governador Johnston mentre estudiava a l'escola jurídica de Bartomeu i Joan Ramis. És probable, de fet, que aquesta problemàtica afloràs i fos objecte de comentari entre el mestre i els seus deixebles, més encara quan per aquells anys Joan Ramis escrivia la tragèdia *Lucrecia o Roma lliure* (1769), obra cimera del teatre neoclàssic en català que tracta precisament el tema de la llibertat política i la lluita contra la tirania.⁹⁹ El mateix Antoni Vila hauria hagut de fugir de Menorca l'any 1772, segons el seu testimoni, arran de la persecució de les autoritats britàniques.

És possible, doncs, que fos a Madrid on Antoni Vila es va convèncer de les bondats de l'absolutisme il·lustrat encarnat per Carles III i els seus ministres. En establir el nostre autor la seva residència a la capital de la monarquia, ja avançat el regnat de Carles III, feia molt de temps que les obres de Bossuet, Fleury i Fénelon gaudien d'una àmplia difusió a Espanya, amb nombroses traduccions al castellà. La seva influència sobre la Il·lustració catòlica hispànica va ser clara a partir de les dècades centrals del segle XVIII, amb la generació de Josep Climent i Gregori Mayans.¹⁰⁰ Encara que elaborats al final del segle XVII, els textos dels autors del *Petit Concile* que adoptaven la Bíblia com a lloc d'espai d'aprenentatge de la moral, però també del polític i el social, eren considerats plenament vigents.¹⁰¹ De fet, Antoni Vila ja recomanava a *El noble bien educado* la lectura del *Discours sur l'Histoire universelle* de Bossuet¹⁰² i *Les Mœurs des*

⁹⁸ De tota manera, és probable que les obres de Bossuet i Fleury ja fossin conegudes a Menorca a mitjan segle XVIII. De fet, Joan Ramis tenia a la seva biblioteca un exemplar del *Discours sur l'Histoire universelle* (París, 1775), segons documentà Jordi CARBONELL a «L'obra literària de Joan Ramis i Ramis», *Revista de Menorca* (1967), p. 18. A la biblioteca d'Antoni Febrer i Cardona, pertanyent a una generació posterior d'il·lustrats, hi trobam també obres de Bossuet i de Fleury; d'aquest últim consten *Las costumbres israelitas*, *Las costumbres de los cristianos*, *Catecismo histórico* i l'edició llatina de la *Histoire ecclésiastique* en 62 volums editada a Augsburg (1768-1775). Vegeu Maria PAREDES, *Antoni Febrer i Cardona, un humanista il·lustrat a Menorca (1761-1841)*. Barcelona, Curial Edicions Catalanes i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991; també Josefina SALORD, «Presències de l'espiritualitat il·lustrada a Menorca», *Revista de Menorca* (1991), p. 500.

⁹⁹ Recentment s'ha proposat que Ramis estaria influenciat pel pensament liberal de John Locke i que l'obra, de clara significació política, vindria a denunciar l'actitud despòtica del tinent governador James Johnston en no voler reconèixer la legalitat del tractat d'Utrecht després de la devolució de Menorca a la Gran Bretanya l'any 1763. Vegeu Jordi BERMEJO, «La significació política de la *Lucrecia* de Joan Ramis: reivindicació de les lleis i dels costums de Menorca davant el menyspreu del Tractat d'Utrecht per part del governador James Johnston». *Scripta. Revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna* 24 (2024), p. 217-242.

¹⁰⁰ Vegeu José María IÑURRITIGUI, «Las huellas del Petit Concile en el catolicismo hispano». *Mediterranea. Ricerche Storiche* XIX/55 (2022), p. 409-430.

¹⁰¹ *Ibidem* p. 425.

¹⁰² La primera traducció castellana és de 1727. Curiosament, seria un altre ciutadellenc de naixement, encara que mallorquí d'adopció, el polígraf Josep M. Quadrado, qui a finals del segle XIX emprendria l'ardua — i ja una mica extemporània— tasca de continuar l'obra inconclusa del bisbe de Meaux a partir del regnat

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

Israélites, où l'on voit le modèle d'une politique simple et sincère pour le gouvernement des états et la réforme des mœurs de Fleury, obra que considerava «un librito corto, pero instructivo, y se puede leer más de una vez por las luces y sentimientos que comunica al espíritu y al corazón».¹⁰³

Bossuet i Fleury seran també autors de referència a l'hora de redactar *El vasallo instruido*. Del bisbe de Meaux, Vila cita dues vegades *La Politique tirée de les propres paroles de l'Écriture-Sainte* obra pòstuma publicada l'any 1709. El nostre autor, però, no cita cap de les tres traduccions espanyoles que s'havien publicat fins llavors (1743, 1768 i 1789), sinó una edició en francès editada a Brussel·les l'any 1721.¹⁰⁴ Quant a Claude Fleury, les citacions es refereixen al *Catéchisme historique, contenant en abrégé l'histoire sainte et la doctrine chrétienne* (primera edició de 1679) i la *Histoire ecclésiastique, précédée du Discours sur cette histoire* (primera edició de 1681). Aquesta darrera obra no s'havia traduït al castellà, per la qual cosa Vila segurament maneja una edició francesa que ens resulta desconeguda. Quant al *Catéchisme historique*, no queda clar si fa servir una edició francesa o una de les traduccions que ja hi havia en castellà (1718 i 1728). Tanmateix, més que en les minses citacions puntuals —les referències bibliogràfiques que Antoni Vila inclou en el seu llibre són molt escasses— la influència de Bossuet i Fleury és subjacent i impregna bona part de l'obra del menorquí en posar de relleu aquests autors la centralitat de la Bíblia com a font inexhaurible de la qual es poden treure els ensenyaments fonamentals per entendre la moral, la història i la política. El mateix Bossuet, en la introducció de *La Politique* adreçada al seu deixeble el Delfí de França, deixa clar l'origen diví de l'ensenyament transmès a través de la Bíblia: «Dios es el rey de los reyes: al mismo Señor pertenece instruirles y darles reglas, como a sus Ministros. Escuchad, pues, Serenísimo Señor, las lecciones que les da en su celestial

de Carlemany. Vegeu *Discurso sobre la historia universal (continuación del de Bossuet) desde Carlomagno hasta nuestros días* (2 vol.). Barcelona: Imprenta Barcelonesa, 1889.

¹⁰³ *El noble bien educado*, cit. p. 167. No sabem si Vila disposava d'una edició francesa o bé cita una de les dues edicions castellanen amb el títol *Las Costumbres de los Israelitas* (1737 i 1769). Vegeu José María IÑURRITIGUI, «Fleury traducido. La recepción de la filosofía moral y de las formas literarias del *Petit Concile*», *Hispania Sacra* LXXIV/149 (2022), p. 171-183.

¹⁰⁴ Jacques-Benigne BOSSUET, *La Politique tirée des propres paroles de l'Écriture-Sainte*. Brussel·les: Chez Jean Leonard, Libraire & Imprimeur, 1709. Les referències que fem en aquest treball provenen de la 3ª edició castellana, *Política deducida de las propias palabras de la Sagrada Escritura* (3 vol.). Madrid: Imprenta de Pedro Marín, 1789 [primera edició 1743]. És rellevant que la segona edició en castellà fos el 1768, un any després de l'expulsió dels jesuïtes, i la tercera, el 1789 coincidint amb l'inici de la Revolució francesa. Les idees de Bossuet, d'altra banda, havent estat divulgades en cartilles que segueixen el mètode catequètic de pregunta-resposta per a l'aprenentatge dels infants, almenys en certes regions de l'Amèrica Hispànica. Vegeu Daysi RÍPONAS, «Versión de la monarquía de derecho divino en las celebraciones reales de la América Borbónica», *Revista de Historia del Derecho* 34 (2006), p. 242-245.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

Escritura, y aprended de él las reglas y exemplos sobre que deben fundar y formar su conducta».¹⁰⁵

En aquest propòsit, la Bíblia es complementa amb la tradició patristica —que havia estat relegada durant segles pel quasi monopoli de l'escolàstica tomista— i pels clàssics grecollatins. En aquest sentit, convé reparar que en el llarg subtítol de *El vasallo instruido* Vila aclareix que en l'autoritat de l'Escriptura, els sants Pares, els concilis i els sagrats cànons es manifesta la deguda submissió, respecte, amor i fidelitat que tots els vassalls deuen al seu legítim monarca, així com als ministres que el representen en el govern dels seus estats i territoris. Però la inspiració en l'obra de Bossuet no es limita a la consideració de les fonts, sinó que una part important de l'argumentari del prevere menorquí té el seu fonament en el llibre del bisbe de Meaux, sobretot a l'hora de desenvolupar la sagrada dignitat dels monarques i l'obligació dels vassalls de prestar-los obediència.¹⁰⁶ És cert que, com observa Antonio Elorza, es multipliquen les citacions bíbliques, «asomando apenas a sus páginas Bossuet y Fleury»,¹⁰⁷ però encara ho és més que aquests autors, sobretot el primer, estan presents de manera implícita en bona part de les pàgines d'*El vasallo instruido*, com ja hem assenyalat. En aquest sentit, s'ha de matisar l'opinió d'autors com ara Javier Herrero¹⁰⁸ o José L. Abellán quan denunciïn que els autors titllats per ells de reaccionaris, entre els quals hi hauria Fernando Ceballos, Clemente Peñalosa o el mateix Antoni Vila, entre d'altres, són més *afrancesats* que els mateixos liberals perquè beuen sobretot del pensament antiil·lustrat francès. Almenys en el cas de Vila, aquesta afirmació és inexacta,¹⁰⁹ ja que no hem detectat traces d'aquesta influència i sí, com hem intentat exposar, dels moralistes francesos de finals del segle XVII, l'ombra dels quals era encara molt llarga, també a l'Espanya del segle XVIII.¹¹⁰

¹⁰⁵ Ibidem p. 92.

¹⁰⁶ Com hem tingut ocasió de veure en l'apartat anterior, la concepció sagrada del monarca és sobretot d'origen francès, materialitzada amb la unció.

¹⁰⁷ Antonio ELORZA, «Hacia una tipología del pensamiento reaccionario», cit. p. 375.

¹⁰⁸ No s'entén tampoc que Herrero, després d'afirmar que els mestres de Vila «son los grandes clásicos franceses del absolutismo, especialmente Bossuet y Fleury», digui que la teoria bíblica de la institució de la monarquia absoluta l'ha presa el menorquí d'algun teòric francès «pero que no he podido localizar». Javier HERRERO, *Los orígenes del pensamiento reaccionario español* cit. p. 126.

¹⁰⁹ Tanmateix, hi ha autors que discrepen d'això i pensen que les concepcions de la monarquia fonamentades en la difusió a Espanya de les idees teocràtiques i providencialistes de Bossuet, Fleury o Bergier són pròpies d'un absolutisme contrari a la Il·lustració. És el cas, per exemple, de Joaquín VARELA, «La monarquía española entre el absolutismo y el Estado constitucional» cit. p. 82.

¹¹⁰ Els estudis de François X. CUCHE i Fabrice PREYAT han posat de manifest que la realitat del catolicisme francès seria molt més complexa que no la tòpica polarització entre jansenisme i jesuïtisme. De fet, els autors del Petit Concile, amb els matisos que es vulgui, estaven lluny d'uns i altres. Així, al voltant de la lectura i el comentari de la Bíblia el cenacle que envoltava Bossuet va gestar, segons apunta José M^a

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

Ara bé, això no implica necessàriament que Vila desconegui el pensament polític hispànic¹¹¹ sinó que, simplement, la tradició escolàstica dels segles XVI i XVII, de tall contractualista que fins i tot justificava el dret de resistència i el tiranicidi, és totalment contrària a la seva argumentació, per la qual cosa té sentit que no la consideri. D'altra banda, és molt dubtós que una obra en aquesta línia hagués passat el filtre de la censura.¹¹² Més prescindibles són encara les teories polítiques de Hobbes i Spinoza, que són col·locats per Vila dins el sac dels filòsofs *impius*, com veurem més endavant.

2.3. ELS ANTECEDENTS D'EL VASALLO INSTRUIDO

Al seu primer llibre, *El noble bien educado*, Antoni Vila ja presenta, encara que de manera molt sintètica, les obligacions del vassall envers el seu monarca. En efecte, en el capítol segon de la tercera part de l'obra, titulat «De las obligaciones particulares del hombre para su prójimo», s'exposen les obligacions vers els pares (pàg. 234-236), el monarca (pàg. 236-242), el respecte cap als sacerdots (pàg. 242) i l'amor i el respecte vers els mestres (pàg. 243). De manera molt concisa, el nostre autor exposa aquí algunes de les idees que desenvoluparà alguns anys més tard a *El vasallo instruido*:

Después del respeto, amor y reverencia que debemos a nuestros padres, se sigue el de nuestros superiores, y en primer lugar el del Monarca. Como él es un ministro de Dios para favorecernos si obramos bien, y digno de temerse si obramos mal, se sigue que le hemos de respetar, amar y temer; y no solo estamos obligados a someternos a su autoridad, que dimana de Dios, que es el que la comunica a quien quiere, sino que debemos en conciencia estar sujetos al Rey, y no solo por temor del castigo. Sed sumisos a toda potestad humana, dice San Pedro en el capítulo segundo de su primera Carta; ya sea al Rey como Soberano, o a los Gefes enviados de su parte para castigar a los que obran mal, y tratar bien a los que obran con rectitud, porque así lo quiere Dios. De aquí nacen, amado Discípulo, las obligaciones que hai que cumplir en orden al Monarca que

INURRITEGUI «un meditado y ambicioso programa de cristianización de las costumbres y las prácticas literarias tan distante del rigorismo y el pesimismo antropológico del jansenismo como del probabilismo jesuítico». Vegeu «Las huellas del Petit Concile», cit. p. 411-412. Tal com ha assenyalat Francisco SÁNCHEZ-BLANCO, possiblement el catolicisme hispànic s'entén millor sota el prisma de l'agustinisme polític i moral —amb el seu èmfasi en la distinció de les esferes espiritual i terrenal i la funció moral del poder secular— que no del jansenisme. Vegeu «Agustinismo político y moral en la España del siglo XVIII», en Marina MESTRE, Jesús PÉREZ MAGALLÓN i Philippe RABATÉ (eds.), *Augustin en Espagne. XVIè-XVIIIè siècle*. Toulouse: Presses Universitaires du Midi, 2014, p. 289-309.

¹¹¹ Aquesta és una altra de les crítiques que Elorza adreça a Antoni Vila.

¹¹² És significatiu que les obres de Mariana, Molina i Suárez haguessin estat prohibides i que s'exigís als professors universitaris el jurament de no ensenyar-les. Les prevencions vers aquests autors van augmentar a partir de 1789. Vegeu Luis SÁNCHEZ AGESTA, *El pensamiento político del despotismo ilustrado*. Madrid: Instituto de Estudios Políticos, 1953, p. 109-113.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

nos gobierna, y no puede ningún vasallo eximirse de ellas, aun prescindiendo el castigo.¹¹³

Així, les obligacions del vassall vers el monarca eren:

- a) Respectar el sobirà amb un acatament que no ha de ser només extern, sinó interior: «que nazca del conocimiento del que en realidad son los Reyes, pues son unas imágenes vivas de la Magestad y poder de Dios».
- b) Pagar tribut al rei, que no és un do gratuït sinó «una deuda que todo Ciudadano sin distinción ha de pagar, a fin de que los Príncipes se hallen en estado de velar por la conservación del reposo público, de los bienes temporales y de la vida de sus Vasallos; y porque así se reconozca el Derecho del Soberano».
- c) Prestar obediència al monarca, tant pel que fa al poder civil com a les lleis, perquè «por razón de autoridad y poder que tiene de Dios le pertenece, como en lo que mira a las Leyes y Decretos que puede establecer en orden al Gobierno Político y exterior de la Iglesia, como Protector de ella».¹¹⁴ Ara bé, si el rei o qualsevol altra persona en nom seu manà alguna cosa contrària a la llei de Déu o a la religió, s'havia de negar l'obediència a tota persona humana i donar a Déu el que és de Déu i al Cèsar el que és del Cèsar.
- d) Pregar pel monarca, tal com ho fa i ho mana la santa Església. Vila exhorta així el seu deixeble: «Ruega, pues, amado Discípulo, por la conservación del que felizmente reina, pide al Señor que le conceda larga vida, un Reino dichoso, una posteridad dilatada, un Reino fiel, unos Ministros justos y una paz universal».¹¹⁵

A més de la citació de 1Pe 2, 13-15, el prevere menorquí recolza la seva argumentació en nombroses referències bíbliques indicades en les notes a peu de pàgina (per ordre d'aparició, Pr 1,8; Lv 19, 3; Rm, 13, 4; Rm 13, 1; Rm 13, 6-7; Ex 30, 12; Jn 8, 33; Mc 12, 17; 1Tm 2, 1-2; Sl 19, 10). A part de l'Escriptura, les citacions són de les *Antiguitats judaiques* de Flavi Josep, el *Discurs a Scapula* de Tertulià, el *Contra Cels*

¹¹³ *El noble bien educado*, cit., p. 236-237.

¹¹⁴ Observi's com Vila assumeix plenament la teoria que afirma la protecció i la potestat del monarca sobre l'Església pel que fa a les qüestions de govern i organització, mentre que les qüestions doctrinals correspondrien al Papa, una postura estrictament regalista. El mateix Carles III afirmava això l'any 1787, quan ordenava a la Junta de Govern anar en compte per distingir clarament entre les disposicions canòniques dels pontífexs i aquelles que, també emeses per la Santa Seu, podrien afectar les regalies o el dret de patronat del monarca. *Instrucción reservada que la Junta creada formalmente por mi Decreto de este día deberá observar en todos los puntos y ramos encargados a su conocimiento y dictamen*, Biblioteca Nacional, manuscrits, 7694, f. 1-3v.

¹¹⁵ *El noble bien educado*, cit. p. 237-242.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució d'Orígenes i la *Història eclesiàstica* d'Eusebi. És a dir, en aquesta obra primerenca Antoni Vila ja utilitza l'Esclat i els Pares com a autoritats.

Ja havíem apuntat al capítol anterior que a *El noble bien educado* no s'hi fa cap menció contrària al pensament o a la ciència del segle il·lustrat. Tanmateix, pels mateixos anys van començar a aparèixer a Espanya obres que de manera explícita tronaven contra la falsa filosofia que, a parer dels seus autors, amenaçava tant la religió com l'ordre polític i social de l'antic règim. És el cas de *La Falsa Filosofía, o el Ateísmo, Deísmo, Materialismo, y demás nuevas Sectas convencidas de crimen de Estado contra los Soberanos y sus Regalías, contra los Magistrados y Potestades legítimas. Se combaten sus máximas sediciosas, y subversivas de toda Sociedad, y aún de la Humanidad* (sis volums, 1774-1776), del monjo jerònim Fernando Ceballos (o De Zevallos), anomenat en el seu temps *martillo de los impíos*, que arremet contra els principals pensadors de l'època, en especial Voltaire, Montesquieu o Cesare Beccaria,¹¹⁶ alhora que advoca per preservar la monarquia espanyola del contagi ideològic de la filosofia de les Llums i llença velades acusacions contra el despotisme ministerial.¹¹⁷

En els anys següents es van publicar altres obres amb referències a la filosofia del segle, com ara *Desengaños filosóficos que en obsequio de la verdad, de la religión y de la patria da al público Don Vicente Fernández de Valcárcel* (1787), més moderat que Ceballos, però temorós igualment del contagi de les idees radicals. Fernández de Valcárcel, en la seva dedicatòria al comte de Floridablanca, alhora que lloava la tasca del ministre en favor del foment de la indústria i de les arts, advertia:

Pero al paso que la nación adelanta y prospera en esta parte, parece que quieren deshonorarla por otro lado algunos semi-sabios y espíritus pequeños, que preciados de su ciencia desprecian las máximas ancianas y la sólida y sana doctrina [...] dando al público

¹¹⁶ L'escomesa de Ceballos contra el pensador italià autor de *De i delitti e delle pene*, obra que havia estat autoritzada a Espanya per Campomanes, fou el motiu que l'any 1776 fos prohibida la impressió del setè volum de *La falsa filosofía*. Ceballos s'inspirava en bona part en l'obra del jesuïta francès Claude-Adrien NONNOTTE, aquest sí clarament antiil·lustrat. L'any 1771 es publicà a Espanya *Los errores históricos, y dogmáticos de Voltaire, impugnados en particular por el Mr. el Abad Nonote, y traducidos al Español por el R.P.M. Fr. Pedro Rodríguez* i, el 1793, els tres volums del *Diccionario anti-filosófico o Comentario y correctivo del diccionario filosófico de Voltaire, y de otros libros que han salido a luz en estos últimos tiempos contra el cristianismo, por el abate Claudio Adriano Nonote*.

¹¹⁷ Carlos E. CORONA, «Teoría y praxis del despotismo ilustrado», en Luis M. ENCISO RECIO *et alia*, *La época de la Ilustración. El Estado y la cultura, 1759-1808. Historia de España Menéndez Pidal XXXI*. Madrid: Espasa-Calpe, p. 184. Al tom IV, p. 157 de *La falsa filosofía*, Ceballos arriba a afirmar que «La ambición desmedida mudó la santa idea de la Monarquía en tyranía, y debiendo el Rey proveer a todos, solo quiere ser proveído y servido de todos. Su administración declinó a veces en despotismo absoluto, el Respeto real en Idolatría, y la Regalía se desvaneció en humos de Divinidad».

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

pensamientos y máximas contrarias a la verdad, a la Piedad y a la religión, hasta desfigurar en quanto pueden el carácter de la nación.¹¹⁸

Dos anys abans, el 1785, apareixia el llibre del professor de dret de la Universitat de Sevilla Antonio Javier Pérez y López, *Principios del orden esencial de la Naturaleza establecidos por fundamento de la moral y política y por prueba de la religión*. A diferència de Ceballos i de Fernández de Valcárcel, Antonio J. Pérez era laic però no per això deixava d'estar preocupat per la influència de la filosofia racionalista. L'autor es lamenta que molts homes i pobles s'han separat de la revelació pel que fa al coneixement del dret natural, la professió de la religió vertadera i la sana política. No obstant això, «otro mal mucho peor corrompe al mundo, pues al modo de una gangrena va inficionando todas sus partes. Este es la llamada razón evidente y el espíritu filosófico».¹¹⁹ De la llarga exposició de Pérez y López ens interessa el capítol XXI titulat «De las obligaciones, oficios y derechos recíprocos en general entre los vasallos y el Soberano para mantener el orden»,¹²⁰ que serien, en primer lloc, obeir les lleis i als governants, no per por sinó per obligació de consciència, la qual cosa inclou «a los díscolos», sempre que no manin res contrari a les lleis natural i divina «y aún en este caso debemos tolerar hasta perder la vida» perquè l'essència i els drets de la sobirania no depenen de cap pacte i perquè la resistència només condueix a guerres civils i a perjudicis molt superiors que els que es volen evitar. En segon lloc, cal estimar i reverenciar la pàtria i la potestat sobirana i, en conseqüència, estimar i venerar el sobirà. Les altres obligacions eren pagar els tributs, guardar la fe dels pactes i promeses i promoure la glòria del rei i de la pàtria, fent-la florir per mitjà de les ciències i de l'agricultura, arts i comerç, així com defensant-la dels enemics interns i externs.¹²¹

Aquesta prevenció sobre la infiltració a Espanya de les noves idees filosòfiques i la seva potent capacitat desestabilitzadora del règim polític i social vigent es veia reforçada per la publicació de nombroses obres que, malgrat la doble censura inquisitorial i governamental, s'havien publicat en temps de Carles III, particularment a les pàgines del setmanari *El Censor* (1781-1787) que editava Luis García del Cañuelo, o *El espíritu de los mejores diarios literarios que se publican en Europa* (1786-1791), dirigit pel

¹¹⁸ Vicente FERNÁNDEZ DE VALCÁRCCEL, *Desengaños filosóficos*, cit., tom 1, sense paginar. L'obra completa constarà de tres toms més apareguts en 1788, 1790 i 1797. L'autor era canonge de la catedral de Palència.

¹¹⁹ Antonio J. PÉREZ Y LÓPEZ, *Principios del orden esencial de la Naturaleza*, cit., sense paginar. La citació correspon al discurs preliminar dedicat al comte de Floridablanca.

¹²⁰ Ibidem p. 192-193. Es refereix sobretot a l'ordre moral.

¹²¹ Ibidem p. 193.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució clergue mallorquí Cristòfol Cladera,¹²² o en algunes de les publicacions editades per les societats econòmiques d'amics del país.¹²³ Aquestes publicacions van ser vehicle de la divulgació de les idees dels pensadors il·lustrats europeus, entre els quals Voltaire i Rousseau. D'altra banda, no s'ha d'obviar que durant el regnat de Carles III s'havien produït diversos motins i revoltes, tant a l'Espanya peninsular com als territoris americans. Així, el motí d'Esquilache (1766), amb conseqüències d'ampli abast, s'havia produït uns anys abans de l'arribada d'Antoni Vila a Madrid, però el seu record continuava ben viu. Un dels seus efectes, a instàncies de Campomanes i Aranda, va ser el major rigor de la censura a l'hora de valorar qualsevol obra que tractàs la filosofia política. Precisament, una de les obres censurades va ser un manuscrit de Vicente Manuel de Jonsansoro y Serralta titulat, curiosament, *El vasallo instruido en las obligaciones que debe a su Príncipe y Señor natural* (1768), que defensava una idea de pacte i elecció del governant quan afirmava que «Los hombres se convinieron en elegir uno que gobernase y dirigiese a los demás» i que el principi de la dominació fou constituït pels mateixos homes per a la seva pròpia conveniència i utilitat, teoria que estava a les antípodes del pensament expressat per Antoni Vila.¹²⁴ L'obra de Jonsansoro, és clar, mai no va ser editada, encara que no podem descartar que el prevere menorquí en tingués alguna notícia i molts anys més tard decidís aprofitar el títol, però amb una orientació totalment oposada.

Als territoris americans els principals moviments insurreccionals van ser l'alçament de Tupac Amaru al Perú (1780-1783) i la rebel·lió dels comuners de Nueva Granada (1781), el detonant de la qual fou un fort augment de la fiscalitat. Aquesta última ens interessa especialment pel relat que en va escriure, entre 1783 i 1789, el caputxí fra Joaquim de Finestrat¹²⁵ (1745-1811), amb un títol també molt coincident amb el de l'obra que és l'objecte del nostre treball, *El vasallo instruido en el estado del Nuevo Reino de Granada y sus respectivas obligaciones*. Finestrat, estrictament coetani d'Antoni Vila, va dedicar el seu voluminós escrit al virrei de Nueva Granada, però l'obra va romandre inèdita.¹²⁶ El caputxí esmerça gran part del llibre a justificar el domini espanyol a Amèrica

¹²² A partir de 1787 sortí amb el nom *El correo de Madrid*.

¹²³ Vegeu Antonio ELORZA, *Ilustración y liberalismo* cit.

¹²⁴ Manuel SERRANO SANZ, «El Consejo de Castilla y la censura de libros en el siglo XVIII», *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos* 11 i 12 (1906), p. 398; Lucienne DOMERGE, *Censure et lumières dans l'Espagne de Carles III*. París: Editions du CNRS, 1982, p. 116.

¹²⁵ A vegades escrit Finestrat. Era natural de la població de Finestrat, a la comarca de la Marina Baixa (Alacant). L'any 1778, amb altres setze caputxins, havia arribat a Santa Fe de Bogotà.

¹²⁶ Hi ha una edició amb introducció i transcripció a cura de Margarita GONZÁLEZ (Bogotà: Universidad Nacional de Colombia, 2001). No hem vist citada l'obra de Finestrat en la bibliografia espanyola que hem consultat, però sí que és àmpliament esmentada pels autors hispanoamericans.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

i a explicar la situació del virregnat de Nueva España. Descriu també la revolta dels comuners de 1781, que esclatà al crit de «¡Viva el rey y muera el mal gobierno!»¹²⁷ i com va ser sufocada, tornant a restaurar la fidelitat trencada i a la pau del territori. Però a nosaltres, al marge de la coincidència del títol, ens interessa remarcar els grans paral·lelismes¹²⁸ existents entre les obres de Finestrat i Vila pel que fa a blasmar els falsos filòsofs —a la influència dels quals atribueix la rebel·lió—,¹²⁹ l'origen diví de la potestat i la dignitat reial, l'obligació d'obeir i respectar el monarca derivada del manament de Déu, la il·legimitat i el sacrilegi que suposa qualsevol rebel·lió contra el sobirà, el mandat de respectar i obeir els ministres del rei perquè la seva autoritat prové del mateix monarca, el deure de pagar els impostos... I tot això fonamentat en la sagrada autoritat de la Bíblia perquè

El evangelio y sus libros canónicos son objetos de nuestro estudio y de nuestra admiración. Ellos son el seminario infalible de la seguridad de los solios y de la escuela sana de donde se aprende la independencia absoluta de los Reyes en lo temporal. En ellos se enseña el orden invariable del orden político; la sujeción y obediencia a los Soberanos aun presidiendo en el solio de la tiranía y de la gentilidad; la pronta y voluntaria contribución de los tributos, la veneración y amor a los Príncipes seculares como al mismo Dios, de quien es comunicada toda jurisdicción y soberanía.¹³⁰

Certament, Antoni Vila no ho hauria pogut escriure millor. Tanmateix, no tenim el més mínim indici de que el prevere menorquí tingués coneixement de l'obra de Finestrat, que romangué inèdita. Més aviat sembla que en la dècada de 1780, just abans de l'esclat de la Revolució francesa, hi havia un cert consens, almenys entre amplis cercles eclesiàstics, sobre quines eren les atribucions i les fonts de legitimitat de la monarquia absoluta, així com les obligacions dels vassalls vers el seu legítim monarca.

¹²⁷ Joaquim DE FINESTRAT, *El vasallo instruido en el estado del Nuevo Reino de Granada*, cit., p. 180. Aquest lema era molt freqüent en les rebel·lions de l'antic règim fent notar que la revolta no anava contra la figura del monarca, sinó contra els ministres responsables de la mala política.

¹²⁸ Sobretot al capítol XII, on «Trata del amor, obediencia y fidelidad a los soberanos y a la Patria», p. 305-362.

¹²⁹ Clama l'autor, una volta s'ha sufocat la revolta: «Venid, pues, ahora filósofos fanáticos, venid incrédulos; vosotros, que con vuestra arrogante Filosofía llenáis el universo de máximas perniciosas a la sociedad y opuestas al Trono, en donde reside el poder de Dios, llenaos de una vez de confusión». *Ibidem* p. 320.

¹³⁰ *Ibidem* p. 320-321.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

2.4. UN LLIBRE OPORTÚ I ¿OPORTUNISTA?

És clar que l'esclat de la revolució a la veïna França ho va canviar tot. 1789 es un punt d'inflexió i de no-retorn, però probablement la immensa majoria dels que van viure els esdeveniments d'aquell any no eren plenament conscients de la magnitud que amb el temps assoliria el sisme que sacsejava França, amb l'epicentre a París. L'inici de la Revolució francesa sorprenia la monarquia espanyola al cap de pocs mesos de l'entronització de Carles IV, que succeïa el seu pare traspassat el desembre anterior. El nou monarca havia mantingut l'equip ministerial encapçalat pel comte de Floridablanca, en un intent de continuïtat. Però les alarmants notícies que arribaven del país veí van fer que tant el rei com el seu primer ministre entrassin en pànic davant la possibilitat del contagi revolucionari. Des de l'estiu de 1789, doncs, el comte murcià procuraria per tots els mitjans d'impedir l'entrada no només de llibres, pamflets, imatges o qualsevol mena d'objectes que de prop o de lluny poguessin referir-se a la revolució, sinó que també es silencià la premsa —la poca que no havia desaparegut al final del regnat de Carles III— i mobilitzà la Inquisició.¹³¹

Tanmateix, i des del començament del nou regnat, Floridablanca també es va veure de cada vegada més qüestionat a l'interior del país. Encara que no era ni de bon tros un reformador radical sinó més aviat un conservador amant de l'ordre i del progrés, així com un fidel servidor de la monarquia absoluta, els seus nombrosos enemics el van acusar de despotisme ministerial, sobretot després de la destitució del seu rival, el comte d'Aranda, com a ambaixador a París.¹³² D'altra banda, l'inici del procés revolucionari va tenir un impacte profund entre els intel·lectuals. Així, mentre el nombrós sector tradicionalista, contrari a la Il·lustració, veia com les seves prevencions i crítiques contra les reformes i les noves idees havien adquirit rang de profecia, els il·lustrats es dividien entre un reduït grup preliberal, que observava amb interès el que succeïa a França i que fins i tot aprovava alguns dels canvis revolucionaris, i un sector molt majoritari que va

¹³¹ Per a Alexis DE TOCQUEVILLE, fa un paral·lelisme entre la Revolució francesa i les revolucions religioses, ja que es tractava d'una revolució política que inspirava el proselitisme i es predicava als estrangers amb el mateix ardor com es feia al propi país mitjançant la predicació i la propaganda. *El Antiguo Régimen i la Revolució*, cit. p. 55. Desenvolupa aquesta idea al capítol III del llibre I.

¹³² John LINCH, *El siglo de las reformas: La Ilustración (1759-1808)*, en John LINCH (dir.), *Historia de España* 16. Madrid: El País, 2007, p. 366.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució tancar files amb el rei i Floridablanca, convençuts com estaven que l'única possibilitat d'imposar reformes a Espanya era la monarquia absoluta.¹³³

En la nostra opinió, com ja ho havíem expressat en el capítol anterior, Antoni Vila pertany a aquest últim sector, com la majoria dels il·lustrats catòlics que acabarien formant part de les files de la contrarevolució però sense renegar del llegat positiu de les Llums, i per això es mostraran més propers a les reformes que no a l'obscurantisme polític i religiós.¹³⁴ Però el més rellevant és que el nostre autor des d'un primer moment va adoptar una postura combativa en defensa de la monarquia absoluta. Prova d'això és que durant l'estiu de 1790 —encara que la portada del manuscrit està datada l'any anterior— va sol·licitar la llicència d'impressió d'un opuscle titulat *De la sacra y augusta dignidad de los monarcas*. Es tractava d'un quadernet en quarta, de 31 pàgines, que avui es troba en parador desconegut.¹³⁵ L'informe de censura, signat per fray José Antonio Banquieri, en desaconsellava la publicació amb l'argument que «No reynando en este país los errores que pretende convatir [sic] el autor, parece inoportuna la obra».¹³⁶ És a dir, en un clima d'estricta silenci sobre els esdeveniments de França, no era convenient contribuir a polèmiques que poguessin contribuir a torbar l'ordre social, per la qual cosa l'autor va rebre el corresponent «excútese». Sigui com vulgui, Antoni Vila va ser el primer que va reaccionar a Espanya als fets revolucionaris amb un escrit que volia dur a impremta, potser amb alguna referència massa explícita als fets de França, la qual cosa hauria motivat la prohibició. Ho corroboraria que no es va prohibir cap altra obra de caràcter polític entre els anys 1789 i 1791 pel simple fet que no se'n va presentar cap més, d'acord amb els llistats que coneixem d'obres a les quals es va prohibir la llicència.¹³⁷

¹³³ François LÓPEZ, «El pensamiento tradicionalista», en Luis M. ENCISO RECIO *et alia*, *La época de la Ilustración. El Estado y la cultura, 1759-1808. Historia de España Menéndez Pidal XXXI*. Madrid: Espasa-Calpe, p. 847.

¹³⁴ Vegeu Antonio CALVO, «¿Una contrarrevolución ilustrada?: Fray Sebastián Sánchez Sobrino y la cara iluminada del pensamiento reaccionario español», en Pedro RÚJULA i Javier Ramón SOLANS (eds.), *El desafío de la revolución. Reaccionarios, antiliberales y contrarrevolucionarios*. Granada: Comares, 2017, p. 283-299.

¹³⁵ Casualment, hem pogut obtenir algunes dades a partir del catàleg de la casa de subhastes RemaTe, de Madrid. La subhasta s'havia de realitzar el 21 de gener de 2015 i ignoram on es pot trobar actualment aquest escrit. Segons la breu descripció del catàleg és un «Manuscrito de autor desconocido, escrito a la luz de los acontecimientos de la Revolución Francesa. Está fechado en la primera página en 1789».

¹³⁶ Real Academia de la Historia. Censuras previas a la impresión de libros. RAH 11/8013-8028. Vegeu també Ceferino CARO, «Los libros que nunca fueron. El control del Consejo de Castilla sobre la imprenta en el siglo XVIII», *Hispania* LXIII 213 (2003), p. 161-198.

¹³⁷ Elena DE LORENZO, «Un laico Index Librorum Prohibitorum: los libros negados por el Consejo de Castilla en 1779-1805 (AHN, Consejos, Libro 2715)», en Gabriel SÁNCHEZ ESPINOSA i Rodrigo OLAY VALDÉS (coord.), *El mundo del libro y la cultura editorial en la España del siglo XVIII*. Gijón: Ediciones

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

Però no va defallir el menorquí i en els mesos següents es va posar a escriure una obra de major abast, *El vasallo instruido*, que devia tenir enllestida al començament de l'estiu de 1791. I aquesta vegada, la llicència seria concedida amb notable celeritat. En efecte, en una data indeterminada de finals de juliol o començaments d'agost de 1791, Juan de Aramayona, apoderat d'Antoni Vila, presentava la sol·licitud de llicència d'impressió al Consell de Castella tot argumentant

Que conociendo la suma necesidad que tienen los Pueblos en general de estar instruidos, sólida y radicalmente en las obligaciones que como vasallos deben a su lexítimo Soberano, ha escrito la obra que presento con el título de *El vasallo instruido* [...] y persuadiéndose de que de esta obra puede el Público sacar mucha instrucción, desea darle a la Imprenta.

El 22 d'agost, la Sala de Govern del Consell de Castella remeté el llibre al vicari eclesiàstic de Madrid, l'inquisidor Lorenzo Igual de Soria, perquè elaboràs el corresponent informe de censura. Aquest, de data 1 d'octubre, és positiu ja que

de la Censura dada resulta no contiene cosa alguna contra nuestra Santa fe, y buenas costumbres, antes bien mucha instrucción para que los fieles se impongan con fundamento en la obediencia y fidelidad que deben a su Soberano, lo que prueba el autor con bastantes autoridades y razones; por lo qual juzgo se le puede conceder Licencia que solicita para su impresión.

Dos dies més tard, l'expedient passà al jutge d'imprentes, Felipe de Rivero, el qual també evacuà el seu informe el 9 de novembre en el qual afirmava que «a mí me parece que es acreedora de ella [la llicència d'impressió] y que puede el público recibir utilidad de que se le inculquen y funden unas máximas tan sanas y necesarias para la pública tranquilidad como son las que están esparcidas por todo este escrito». Dos dies més tard, el Consell de Castella atorgava la llicència.¹³⁸

Què havia canviat a l'entremig? Encara que Europa romania en una pau expectant, de cada vegada era més evident que l'aprofundiment de les mesures revolucionàries que havien escombrat l'antic règim a França semblaven no només irreversibles sinó que, com temien molts, l'efecte contagi era perfectament plausible.¹³⁹ Calia, doncs, instruir la població en la fidelitat al monarca per tal d'assegurar la tranquil·litat pública, i l'obra

Trea – Instituto Feijoo de Estudios del Siglo XVIII, p. 199-237. Vegeu els llistats dels anys 1789-1791 a les p. 215-216.

¹³⁸ AHN, Consejos, 5557, exp. 84. Cal destacar la brevetat de l'expedient, indicativa de que s'accelerà el tràmit i de que no es va posar cap entrebanc.

¹³⁹ Recordem també, i això podia haver estat una raó de pes, que llavors el papa s'havia pronunciat públicament contra la Revolució i el que considerava els seus excessos.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

d'Antoni Vila acomplia perfectament aquesta funció didàctica. L'autor ara s'havia cuidat molt, això sí, de fer cap referència a la revolució i a França. De fet, el mot *revolució* no es menciona ni una sola vegada, però sí que arremet durament, ja al començament del pròleg, contra els pretesos filòsofs contra els quals ja a l'albada del cristianisme havien advertit els apòstols Pere i Pau.¹⁴⁰ L'objectiu era, tal com s'exposa en la introducció,

Y esto mismo es lo que yo pretendo hacer en este librito: exponer las verdades santas de nuestra religión, que nos manda respetar, obedecer y amar a los Monarcas que el Señor nos ha dado, y manifestarlas por todos aquellos medios seguros e infalibles, a fin de que el Pueblo Español no se dexa seducir ni llevar del viento de estas impías máximas que los pretendidos *Espíritus Fuertes* han esparcido, contra lo que siempre se ha creído y enseñado en la Iglesia Católica.¹⁴¹

La intencionalitat didàctica del llibre d'Antoni Vila ens sembla clara, i el mateix títol —fos o no manllevat d'una obra inèdita anterior— ho corrobora. En cap moment pretén fer una exposició sistemàtica de les idees dels *pretesos* filòsofs per refutar-les —la qual cosa, al capdavant, hauria contribuït a la seva difusió a Espanya en un moment tan delicat— sinó exposar de manera clara la doctrina tradicional de la monarquia de dret diví i de la submissió a l'autoritat legítimament constituïda amb el fonament, a parer seu definitiu i inamovible, de la Bíblia i la Tradició. Defugint de les extenses i enrevessades obres a l'estil de la de Fernando Ceballos, Vila elabora un llibre breu,¹⁴² manejable i entenedor, escassament sofisticat i accessible per a un lector mínimament culte de l'època. Ara bé, la nostra impressió és que l'autor pensava sobretot amb la utilitat que podria tenir la seva obra per a la predicació, l'homilètica i el confessionari. En efecte, si pretenia fer arribar el seu missatge a un públic molt ampli necessàriament ho havia de fer a través del clergat. Predicadors, rectors i vicaris podien extreure del llibre materials útils per presentar als fidels les idees bàsiques de defensa de la monarquia i de la societat tradicional en un moment en què els pilars de l'antic règim es podien veure amenaçats per l'huracà revolucionari francès.¹⁴³ En aquest sentit, no deixa de tenir raó Javier Herrero quan afirma que «el absolutismo de Vila y Camps es de una simplicidad desconcertante,

¹⁴⁰ *El vasallo instruido*, cit. p. I-II.

¹⁴¹ *Ibidem*, p. VII-VIII. La cursiva és de l'original.

¹⁴² En quarta menor, de 215 pàgines numerades més les pàgines I-XII de la introducció i el pròleg; en total són unes 40.500 paraules.

¹⁴³ Encara que, com apunta Javier FERNÁNDEZ SEBASTIÁN, és cert que els espanyols, amb rares excepcions van romandre lligats als valors tradicionals —la religió i la monarquia— en la dècada de 1790, també és innegable que la legitimitat de la monarquia no era tan indiscutible i monolítica. D'aquí les apologies com la que ens ocupa i d'altres que es publicaran en els anys següents. «L'Espagne et le Directoire: la Monarchie espagnole sous l'emprise de la République française», en Pierre SERNA (dir.), *Républiques sœurs. Le Directoire et la Révolution atlantiques*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2009, p. 281-300.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

que se manifiesta en declaraciones lapidarias en las que se formulan como indudables las más discutibles proposiciones»,¹⁴⁴ si bé el desconcert s'esvaeix si és encertada la nostra suposició de que aquesta simplicitat era precisament el que cercava l'autor. En qualsevol cas, Herrero no li deixa de reconèixer mèrit malgrat que les seves paraules traspuen ironia, perquè «Pocas veces habrá encontrado la monarquía absoluta un defensor tan digno de ella como Vila y Camps».¹⁴⁵

El vasallo instruido s'estructura en un pròleg (pàgines I-VIII), una breu introducció (pàgines IX-XII), quatre capítols —*paràgrafs*, els anomena l'autor— que formen la part expositiva,¹⁴⁶ i un índex alfabètic de les matèries més importants de l'obra. Com el mateix autor explica en la introducció,

he dividido este escrito en quatro partes, que forman otros tantos parágrafos. En el primero manifestaré el verdadero origen de la sacra y augusta Dignidad de los Monarcas¹⁴⁷, y haré ver que la potestad y autoridad que tienen sobre todos sus vasallos no dimana de ningún modo del consentimiento o voluntad de los hombres, sino que inmediatamente proviene de la suprema voluntad del Altísimo, en cuyas manos está el poderío y derecho de todos los Reynos e Imperios.

En el segundo manifestaré las principales razones que nos obligan a obedecer y someternos a esa excelsa Potestad que Dios ha confiado a los Monarcas, para nuestra misma utilidad, paz y felicidad en esta vida.

En el tercero expondré alguna razones y motivos que nos moverán a cumplir con más cuidado y exactitud con lo que debemos a nuestros Católicos y amados Monarcas, por haberse el Señor servido en todos tiempos de su invicto brazo para defender nuestra Santa Religión, y conservar en este nuestro Reyno de España la Fe Católica.

Y en el quarto haré ver que una de las particulares obligaciones, de la que ningún vasallo se puede excusar, es la de rogar a Dios, y pedirle fervorosamente por la salud, paz, prosperidad y felicidad de los Soberanos que actualmente nos gobiernan, y de toda su Real Familia. La Escritura, Santos Padres, Concilios y Sagrados Cánones me suministrarán las pruebas que alegaré en defensa de estas verdades que destruyen enteramente los impíos sistemas de los filósofos de este siglo.

El llibre sortí al carrer al començament de l'any 1792, com a tard el març o l'abril, perquè *El Mercurio de España* ja se'n fa ressò en el seu número del mes de maig:

¹⁴⁴ *Los orígenes del pensamiento reaccionario* cit., p. 126.

¹⁴⁵ *Ibidem* p. 128.

¹⁴⁶ Aquests capítols no tenen títol ni subtítols, si bé els paràgrafs van numerats per facilitar la cerca dels continguts més importants d'acord amb l'índex final.

¹⁴⁷ Convé reparar que aquesta frase coincideix amb el títol del manuscrit de 1790 que no obtingué la llicència d'impressió, per la qual cosa podem suposar que l'autor l'aprofità per elaborar el primer apartat del seu llibre.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

El vasallo instruido en las principales obligaciones que debe a su legítimo Monarca: por D. Antonio Vila y Camps, Presbítero, Doctor en Sagrada Teología, Canónigo de la Sta. Iglesia de Mallorca &c. En esta obrita se ha propuesto el autor demostrar por las autoridades de la divina Escritura, Stos. Padres, Concilios y Sagrados Cánones, las esenciales obligaciones que todo vasallo debe, por su religión, a su legítimo Soberano; probando contra los modernos Filósofos que la Regia potestad dimana inmediatamente de Dios, y de ninguna manera de los hombres ni juntos ni separados. Sobre este católico principio, que destruye los impíos sistemas filosóficos de los Epicúreos, Hobbes, Spinosas, Bayles, Machiabelos, Rosseaus, Voltaires y muchos otros de la misma escuela, manifiesta el autor qual debe ser el amor, respeto, obediencia y fidelidad que todos los Christianos han de tener a sus Príncipes soberanos, y a los Ministros que en su Real nombre están encargados del gobierno de sus respectivos pueblos, reynos y provincias. Un tomo en 4º menor, que se vende en las Librerías de Ulloa, calle de la Concepción, y de Escribano, calle de las Carretas: su precio 12 rs en pasta, 10 en pergamino, y 7 a la rústica.¹⁴⁸

Convé parar atenció al fet que Antoni Vila ja apareix com a canonge de la Seu de Mallorca. El nomenament li havia arribat abans que sortís el llibre perquè, juntament amb altres, fou publicat a *El Mercurio de España* el mes de març de 1782. Sembla que aquesta va ser la última tongada de nomenaments civils, militars i eclesiàstics que es van fer durant el mandat del comte de Floridablanca, cessat el 28 de febrer. No deixa de ser un detall interessant perquè palesaria que Vila, almenys en els anys finals de la dècada de 1780, es movia en els cercles pròxims al ministre, com altres clergues residents a Madrid procedents de Mallorca, entre els quals el solleric Bernat Nadal i Crespí (1746-1818).¹⁴⁹ Nadal, poliglòt com Vila, s'establí a Madrid pels volts de 1782. Pel seu coneixement d'idiomes, entrà a treballar en la secretaria d'interpretació de llengües, vinculada a la Secretaria d'Estat de Floridablanca, a qui el solleric reconeixia com el seu protector. L'any 1789 ingressà en la Nunciatura a Madrid, on va treballar fins que l'any 1794 fou preconitzat bisbe de Mallorca. Abans, el 1787, fou nomenat canonge de la Seu de Mallorca per la via executiva, és a dir, sense consulta prèvia a la Cambra del Consell de Castella.¹⁵⁰ És pràcticament segur que Nadal i Vila van mantenir relació en els anys madrilenys —sabem que el seu apoderat a Mallorca era la mateixa persona, Guillem Abri-

¹⁴⁸ *El Mercurio de España* (maig de 1792) p. 241. El mateix anunci es va publicar a la *Gazeta de Madrid* el 13 de juliol. És interessant que es va fer una tirada amb tres enquadernacions diferents, amb una més popular i barata, en rústica, per assegurar-ne la difusió.

¹⁴⁹ Entre els quals hi havia també Antoni Evinent, Joan Manuel Garcia, Antoni Despuig Dameto —futur cardenal, encara que el seu pas per Madrid va ser breu— i el ja mencionat Cristòfol Cladera. Precisament aquest últim, en aquesta tanda de nomenaments, fou nomenat tresorer de la de la Seu mallorquina i el germà d'Antoni Despuig, Joan, sagristà. Tots ells tenien un perfil marcadament il·lustrat. Vegeu Román PIÑA, *Un triángulo masónico. Los secretos de tres vidas azarosas: Francisc Seguí, Miguel Cayetano Soler y Juan Bautista Picornell*. Palma: Objeto Perdido Ediciones, 2011, p. 17.

¹⁵⁰ Pere FULLANA i Valentí VALENCIANO, *Bernat Nadal i Crespí. Un bisbe d'inspiració lul·lista*. Mallorca: Illa Edicions, 2020, p. 46-52.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

Descatllar i Olesa— i no podem descartar que fos el solleric qui introduí el menorquí en l'entorn de Floridablanca.¹⁵¹ En qualsevol cas, sembla clar que el nomenament de Vila com a canonge fou també per la via reservada, és a dir, a discrecionalitat del rei i, en la pràctica, del ministre. Era, com apunten alguns autors, el premi per la publicació d'*El vasallo instruido*. Antonio Elorza, per exemple, considera que l'obra «fue rentable para su autor, que inmediatamente se vio convertido en canónigo dispensado de residencia y más tarde obispo de Menorca, primero, y Albarracín, después».¹⁵²

La cronologia dels esdeveniments, doncs, deixa clar que el nomenament va precedir la sortida del llibre al carrer. Ens podem preguntar així, si més no a tall d'hipòtesi, si el llibre va ser realment iniciativa d'Antoni Vila o bé va ser suggerit o fins i tot instigat per Floridablanca o per algú del seu cercle més pròxim. El secretari d'Estat, de cada vegada més inquiet pels fets de França, no s'havia limitat a clausurar la frontera per evitar l'entrada de notícies i d'idees —un propòsit més voluntarista que no eficaç—, sinó que també adoptà una posició contrària i fins i tot intransigent respecte dels esdeveniments francesos (per exemple, es va negar a reconèixer el jurament de la Constitució per Lluís XVI, el setembre de 1791). A més, veia com creixia l'oposició interna —bastant heterogènia, d'altra banda, ja que agrupava des del clergat més reaccionari fins a la descontenta alta noblesa encapçalada pel comte d'Aranda— que l'acusava de despotisme ministerial. Havia cregut Floridablanca que era el moment de passar a la contraofensiva iniciant una campanya d'apologia de la monarquia absoluta i, a la vegada, de defensa dels seus representants?¹⁵³ Si fos així, podríem veure *El vasallo instruido* des d'una òptica diferent a la clàssica de l'obra reaccionària i antiil·lustrada plantejada per autors com Elorza, Herrero i els seus epígons. Sigui com sigui, quan va sortir el llibre Floridablanca ja havia estat cessat i havia estat substituït per Aranda. Ens podem preguntar també si la caiguda en desgràcia del fins llavors poderós primer ministre no fos la causa de que *El*

¹⁵¹ Nadal i Vila, nascuts respectivament el 1746 i 1747, molt probablement ja havien coincidit a Mallorca en els primers anys setanta. Ambdós coincidirien anys més tard regint les diòcesis de Mallorca i Menorca, aquesta última segregada justament al començament del pontificat del solleric.

¹⁵² *Hacia una tipología del pensamiento reaccionario*, cit. p. 375.

¹⁵³ El primer secretari d'Estat havia escrit al seu ambaixador a París, comte de Fernán Núñez: «Yo temo estas cosas y compadezco al buen rey [Lluís XVI] y a sus ministros y a ese pueblo ligero e inconstante y aventurero. Se dice que el siglo ilustrado ha instruido al hombre de sus derechos. Pero le ha quitado con la verdadera felicidad el reposo y la seguridad de su persona y de su familia. Nosotros no queremos aquí tanta ilustración, ni lo que trae como consecuencia: insolencia de los actos, de las palabras y de los escritos contra los poderes legítimos». Vegeu Cayetano ALCÁZAR, «Ideas políticas de Floridablanca del despotismo ilustrado a la Revolución Francesa y Napoleón (1766-1808)». *Revista de Estudios Políticos* 79 (1955), p. 53.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució *vasallo instruido* no estàs encapçalat per l'habitual dedicatòria que potser, en altres condicions, hauria tingut el mateix Floridablanca com a destinatari.

2.5. FONTS BÍBLIQUES, PATRÍSTIQUES, CONCILIARS I CANÒNIQUES

Abans d'entrar en l'anàlisi del contingut del llibre que ens ocupa, que serà l'objecte del següent capítol, convé parlar esment a les fonts —«las autoridades»— que fa servir Vila per recolzar la seva argumentació. El buidat de les citacions que figuren en les notes a peu de pàgina ens proporciona una primera visió de conjunt:

	<i>Bíblicas</i>	<i>Patrísticas</i>	<i>Canons</i>	<i>Concilis</i>	<i>Altres</i>	<i>Total</i>
Pròleg i introducció	7					7
Paràgraf 1	43		2		1	46
Paràgraf 2	27	18	4	1	9	59
Paràgraf 3	4	3		4	5	16
Paràgraf 4	6	14			7	27
Total	87	35	6	5	22	155

A la vista de la taula, doncs, queda clar que l'Escriptura és la principal font que maneja l'autor, amb 87 referències (56,1%), seguida a molta distància per les citacions dels Pares (22,6%). Molt més lluny queden els canons (3,8%), els concilis (3,2%) i el grup que hem denominat *altres* —autors com Tomàs d'Aquino, Joan Calví, Pierre Le Brun (o Lebrun), J.-B. Bossuet, Claude Fleury o bé obres sobre litúrgia— (14,2%). D'altra banda, com es pot observar en la taula anterior, l'autor fa servir unes o altres fonts en funció del tema que tracta. Així, en la primera part del llibre pràcticament totes les referències són de l'Escriptura, mentre que en les altres parts hi juguen un paper més important les altres temàtiques. Tot seguit passam a analitzar-les de manera més detallada.

2.5.1. La Bíblia

Per a Antoni Vila, «La Sagrada Escritura es el mayor libro para nuestra instrucción», i Déu la va donar al seu poble «para que se instruyera en lo que debía practicar para agradarle, y a fin de que pudiera cumplir con fidelidad los sagrados Preceptos».¹⁵⁴ La seva recomanació de llegir i meditar diàriament la Bíblia està en la línia de l'espiritualitat il·lustrada i, encara que no ho indica directament, podem concloure que era partidari de la traducció de la Bíblia a les llengües vulgars, aspecte aquest que en aquella època va

¹⁵⁴ *El noble bien educado*, cit. p. 39-40.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

estar envoltat d'una forta polèmica entre els partidaris i els detractors de la traducció.¹⁵⁵

En la seva obra, Vila fa servir una hermenèutica sobretot moral, amb la finalitat de treure'n els ensenyaments, i històrica, en el sentit que dona plena historicitat a tots els llibres bíblics, inclosa la història dels orígens de Gn 1-11.¹⁵⁶ En paraules del mateix Vila, la Sagrada Escripura «además de exacta narración que hace de todos los hechos de toda la Historia Santa, enseña todo quanto se necesita para poder aprovecharse de ella».¹⁵⁷

Hem recollit la totalitat de les citacions bíbliques a els apèndix 1 i 2 d'aquest treball, no per ordre d'aparició al llibre sinó d'acord amb el cànon bíblic i segons la versió de la Bíblia Catalana Interconfessional per a una millor comprensió, una volta hem confrontat tots els textos. Sembla que Antoni Vila fa servir la Vulgata Clementina, per la qual cosa els llibres 1Re i 2Re són en realitat 1Sa i 2Sa, respectivament, mentre que 3Re i 4Re són 1Re i 2Re. Al cos del llibre apareixen sempre els textos citats en castellà, traducció que pensam que és obra de l'autor. En nota a peu de pàgina, hi ha el text en llatí i la signatura del fragment. Val a dir que alguns versets es repeteixen en diferents parts del text, sobretot els de Rm 13, 1-8, que és un dels referents clau de l'argumentació de l'autor pel que fa a la submissió a l'autoritat, igual que 1Pe 2, 13-15. Cal destacar també els episodis de la instauració de la monarquia a Israel, la successió de David (segons 1Sa, 2Sa i 1Cr) i la història de Nabucodonosor segons la profecia de Daniel (Dn 4). Del Nou Testament abunden els textos extrets de les cartes paulines, mentre que els evangelis només estan representats per Mateu (el tribut del Temple i el tribut al Cèsar, per justificar

¹⁵⁵ Vegeu Antonio MESTRE, «Religión y cultura en el siglo XVIII español», en Ricardo GARCÍA VILLOSLADA (dir.), *Historia de la Iglesia en España. IV La Iglesia en la España de los siglos XVII y XVIII*. Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, 1979, p. 667-670 i 731-736. Fou l'inquisidor general Felip Beltran, protector d'Antoni Vila en la redacció de la seva enciclopèdia, qui l'any 1782 decretà la llibertat de lectura de la Bíblia en llengua vernacla. La primera edició en llengua castellana fou *La Biblia vulgata latina traducida en español y anotada conforme al sentido de los Santos Padres y expositores católicos por el P. Phelipe Scio de San Miguel. Nuevo Testamento. I: Los quatro evangelios* (1790). L'any 1793 quedà completada l'obra.

¹⁵⁶ Aquesta postura era la general en el món catòlic de l'època, però també el protestant. Si hem de cercar en els principals referents del nostre autor, Bossuet inicia la seva història universal amb la Creació, essent el segon fet important el Diluvi. Talment fa LENGLET DUFRESNOY en les *Tablettes chronologiques de l'Histoire universelle sacrée et prophane, ecclésiastique et civile: depuis la création du monde jusqu'à l'an 1743* (1745), amb una precisió sorprenent: el Diluvi hauria començat el 25 de novembre de l'any 1656 després de la creació del món. En aquell moment els primers estudis que seguien el mètode històrico-crític impulsats per la renovació il·lustrada començaven a posar en qüestió la historicitat de molts passatges bíblics, a la vegada que posaven en evidència les nombroses contradiccions.

¹⁵⁷ *El noble bien educado*, cit. p. 167.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució l'obligació de pagar impostos; cf. Mt 17, 24-27 i 22, 18-21) i Joan.¹⁵⁸ En total, hem comptabilitzat 47 fragments de l'Antic Testament i altres 23 del Nou Testament.¹⁵⁹

2.5.2. *Els Pares de l'Església*

La Patrística, sobretot l'obra d'Agustí d'Hipona, va ser reivindicada per Bossuet i el seu cercle, no només en confrontació amb els protestants, sinó també amb els autors catòlics que començaven a aplicar el mètode crític a la Bíblia. Així, el bisbe de Meaux va reaccionar de manera immediata i amb contundència davant el llibre de l'oratorià Richard Simon (1638-1712), *Histoire critique des principaux commentaires du Nouveau Testament* (Rotterdam, 1693), amb *Défense de la Tradition et des saints Pères* (París, 1693).¹⁶⁰ D'una banda, Bossuet rebutjava fiar només l'estudi de les Escriptures a la crítica, deixant de banda l'hermenèutica literal, la Tradició i la teologia. Així, al pròleg retreia a Simon que es presentàs com a crític, «esto es, que examina los términos por las reglas de Gramática creyendo poder así engañar al Mundo, y decidir sobre la Fe, y Theología, por el Griego o por el Hebreo, de que se gloria»,¹⁶¹ i això només «a propósito para hacer nacer dudas sobre la Religión, y es un nuevo encanto para los Libertinos, que aman dudar siempre lo que les condena». ¹⁶² D'altra banda, feia una ferma defensa de la doctrina dels Pares i de la Tradició.

Així, doncs, Antoni Vila poua de l'ensenyament dels Pares nombrosos textos en suport de les seves tesis, sobretot als apartats tercer i quart del llibre, si bé les abreviatures que fa servir en les notes fan que les obres i els autors a vegades siguin de difícil identificació. Entre els vint autors citats directament o indirecta —perquè sovint intuïm que la citació prové d'una antologia o recull, no de l'obra directa de l'autor—, Agustí d'Hipona és el que acumula més referència: *In psalmu 124 enarratio*, *De civitate Dei*, *Contra litteras Petiliani Donati*, les epístoles 96, 105 i 124 i *Adversus Cresconius*.

¹⁵⁸ Cal observar que el *Compendi de la Doctrina Social de l'Església* fa servir moltes de les citacions bíbliques utilitzades per Vila a l'hora de tractar, al capítol 8, la comunitat política (núm. 377-401), encara que no necessàriament la interpretació és la mateixa; gairebé dos segles i mig no han passat debades. Tractam de manera sucinta aquesta qüestió en l'apèndix 3.

¹⁵⁹ Hem calculat que les citacions llatines i la seva traducció castellana ocupen aproximadament un 13% de l'extensió del llibre.

¹⁶⁰ Citam aquesta obra a partir de la traducció castellana *Defensa de la tradición y de los Santos Padres*. Madrid: Imprenta de Román Blas, 1778.

¹⁶¹ Ibidem p. 2. De tota manera, no era aquesta ni de prop fer-s'hi la postura de Richard Simon, el qual en cap moment havia volgut sortir dels límits de l'ortodòxia.

¹⁶² Ibidem p. 4. En la línia de Bossuet, l'Església catòlica continuà mostrant-se contrària a l'estudi crític de la Bíblia fins a la publicació de l'encíclica *Providentissimus Deus*, de Lleó XIII (1893), el qual, tanmateix, proporcionava les orientacions necessàries per a salvaguardar la fe catòlica.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

Segueixen Ambrosi de Milà (*Tractatus super Evangelii secundum Lucam*),¹⁶³ la relació del martiri de Sant Policarp,¹⁶⁴ Arnobi de Sicca (*Adversus nationes*), Atenàgores d'Atenes (*Legatio sive supplicatio pro Christianis*), la regla de Basili de Cesarea, les Constitucions Apostòliques atribuïdes a Climent de Roma, Dionís d'Alexandria,¹⁶⁵ Eusebi de Cesarea (*Theophaneia* o *Història eclesiàstica*), Joan Crisòstom (homilia núm. 23 sobre el capítol 13 de la carta als Romans), Joan Damascè (*Orationes pro sacris imaginibus*), Justí màrtir (*Apologia*), Lleó Magne (*Epistola ad Leonem Imperatorem*), Gregori Nacianzè (*Oratio* 27), Optat Malevità (*De Schismate Donatistarum adversus Parmenianum*), Orígenes (*Contra Celsum*), Policarp d'Esmirna (*Epistola als Filipencs*), Teodoret de Cir (*Interpretatio in Romanos* i el comentari a la segona carta a Timoteu), Teòfil d'Antioquia (*Ad Autolyicum*) i Tertulià de Cartago (*Ad Scapulam* i *Apologeticus*).

Només tenim una referència a l'obra d'un autor antic no cristià, l'*Epitome historiarum Philippicorum Pompei Trogi* de Marc Junià Justí Frontí (segles II-III dC), que no era precisament un autor amb gaire prestigi perquè es considerava que havia mutilat d'acord amb els seus interessos l'obra anterior de Pompeu Trogu, però a Vila li serveix com a autoritat per justificar l'origen de la monarquia.¹⁶⁶

2.5.3. Cànon, concilis i altres fonts

Les referències als cànon i concilis són més escadusseres. Hi ha diferents citacions del *Canon Imperatores* i, pel que fa als concilis, només cita alguns de regionals com el de París de l'any 829 i les actes del concili de Trosly del 909, així com els concilis de Toledo de 633, 636 i 638 per les seves referències a la reialesa.¹⁶⁷ Cal afegir, a més, una citació puntual del *Catecismus romanus in parrochos*.

Entre els autors medievals i moderns citats, deixant de banda Bossuet i Fleury, als quals ja ens hem referit de manera àmplia en aquest capítol, el nostre autor cita Bernat de Claraval (carta a l'emperador Conrad), Tomàs d'Aquino (*Summa Theologica*), Martín de Azpilicueta, conegut com el Doctor Navarro (*Manual de confessores y penitentes*) i les *Propositiones seu opiniones condemnatae* del papa Alexandre VII. Sobre litúrgia, aspecte

¹⁶³ Vila cita també el comentari a l'epístola als Romans com a obra de sant Ambrosi, però actualment s'atribueix a un Pseudo-Ambrosi.

¹⁶⁴ Epístola de l'església d'Esmirna a la de Filomènia.

¹⁶⁵ A partir d'una cita d'Eusebi de Cesarea.

¹⁶⁶ Vila el qualifica de «doctíssimo historiador». Vegeu *El vasallo instruido*, p. 20-21.

¹⁶⁷ Convé parar esment que es tracta de concilis nacionals altmedievals, d'uns segles en què s'està definint la posició del rei dins l'Església i la societat cristiana.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

que tracta en la quarta part del llibre en referir-se a l'obligació de pregar pels monarques, els referents bibliogràfics són el cardenal Jean Bona, amb l'obra *Rerum liturgicarum*, i Pierre Le Brun amb el llibre *Explication littérale, historiques et dogmatiques des prières et des cérémonies de la messe*.

3.- L'APOLOGIA DE LA MONARQUIA ABSOLUTA

3.1. CONTRA ELS FILÒSOFS IMPIUS

Amb el propòsit de «desvanecer todas las razones aparentes y especiosos argumentos que algunos Filósofos y espíritus sediciosos hacen, contra lo que siempre se ha enseñado en la Iglesia» i perquè els catòlics sàpiguen «rechazar las máximas impías y doctrinas erróneas, sediciosas y temerarias, que el espíritu del error esparce y siembra ocultamente en nuestros días, con gravísimo daño de las almas incautas», escriu Antoni Vila el seu llibre.¹⁶⁸ La seva diatriba no és contra els filòsofs i la filosofia en general, sinó només contra aquells que de manera reiterada qualifica de «impíos» o de «pretendidos filósofos», és a dir, els que «después de haber levantado el feo estandarte de la impiedad y de la irreligión, quisieron enarbolar el del alboroto y de la sedición, enseñando y predicando sus escritos de máximas infames y tumultuosas, capaces de inspirar al pueblo sentimientos indecorosos contra las sacras y augustas personas de los Príncipes Soberanos».¹⁶⁹ Tanmateix, el nostre autor té tendència a parlar en general i només una vegada es decideix a posar noms, però ho fa en plural per no posar el focus només un pensador concret com a autor d'un sistema filosòfic determinat —òbviament fals, al seu entendre—, sinó també en els dels seus epígons i propagandistes, contra els quals no estalvia qualificatius:

Es, pues, evidente que los infames sistemas de los Epicureos, Lucrecios, Lucianos, Hobbes, Spinosas, Bayles, Machiabelos, Reusseauxs [sic], Woltaires [sic], y otros temerarios filósofos que pretendían que el engaño, la fraude [sic] la astucia, la injusticia, la fuerza y la violencia habían sido la causa y el primer origen de la regia potestad que los Monarcas tienen, son unos sistemas falsos, temerarios, impíos, sacrílegos, escandalosos y sediciosos, no solo repugnantes a la sana razón, sino manifiestamente opuestos y contrarios a lo que nos enseña expresa y claramente la Sagrada Escritura.¹⁷⁰

La referència a Epicur, Lucreci i Lluccià de Samòsata pot semblar a primer cop d'ull extemporània. En realitat, l'obra d'aquests autors grecolatins està en la base del

¹⁶⁸ *El vasallo instruido*, cit. p. X. Que les idees de la Il·lustració, sobretot en el seu vessant més radical, van contribuir a allunyar moltes persones de la religió sembla un fet incontestable. Per exemple, François René de Chateaubriand, qui uns anys més endavant es convertí en un abrandat apologista catòlic amb *Génie du Christianisme, ou beauté de la religion chrétienne* (1802), reconegué en les seves memòries que cap al final de la dècada de 1780 de zelós cristià que havia estat s'havia convertit en ateu, un canvi que s'havia produït precisament arran de la lectura de llibres filosòfics.

¹⁶⁹ *Ibidem* p. IV.

¹⁷⁰ *Ibidem* p. 38. Resulta significatiu que en cap moment aflorin crítiques a Montesquieu, un autor que havia tingut una notable difusió a Espanya.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució pensament de *philosophes* com ara Voltaire, Diderot, La Mettrie, d'Holbach o Helvétius, que van assimilar, reinterpretar i difondre les seves idees. En efecte, bona part de l'ideari de la Il·lustració radical (la persecució del plaer, l'escepticisme i l'esperit iconoclasta, la sàtira contra la religió, la sospita contra l'autoritat política i religiosa, la visió d'un món lliure de la intervenció divina, el coneixement racional i l'emancipació intel·lectual...) beu de les obres d'aquests tres autors de l'antiguitat clàssica.

Quant a la resta dels autors citats per Vila, Maquiavel va rebre des de bon començament el rebuig dels pensadors catòlics —sobretot a la Monarquia Hispànica— per la seva pretensió de separar la política de la moral i la religió, i molt prest fou inclòs entre els llibres prohibits. Així, segons el pensador florentí, la raó d'Estat ha de prevaldre per sobre de qualsevol altra consideració, de manera que el polític —el príncep— es pot sentir autoritzat a desenvolupar qualsevol acció i legitimat per a actuar sense reparar en els mitjans que emprà. Tornarem sobre Maquiavel més endavant en parlar del dret de resistència a l'opressió.

Igual rebuig havien merescut Thomas Hobbes i Baruch Spinoza per la seva visió materialista del món i de l'ésser humà. Spinoza, que per a alguns autors estaria al capdavant de l'origen dels il·lustrats *radicals*,¹⁷¹ també havia defensat una concepció panteïsta de la divinitat i negà la possibilitat de miracles o revelacions sobrenaturals, a més de pretendre sotmetre la Bíblia a la crítica racional. També eren rebutjades per inacceptables les idees de Pierre Bayle sobre la tolerància enfront de l'ortodòxia i la primacia de la raó humana per sobre dels dogmes, la moralitat natural de Jean-Jacques Rousseau i, és clar, els àcids atacs de Voltaire al clericalisme, la superstició i l'obscurantisme i, —*écrasez l'infame!*— en suma, a tot allò que representava l'Església catòlica. Antoni Vila, doncs, els qualifica repetidament d'impis i sediciosos perquè no accepten l'autoritat divina com a fonament de l'ordre polític i social, un ordre que està greument amenaçat perquè aquestes idees filosòfiques socaven els seus fonaments promovent la llibertat entesa com a autonomia total de l'individu, i perquè trenquen el vincle natural de la societat jeràrquica volguda per Déu tot disfressant les seves pretensions amb els ideals de la llibertat i la raó. En el context en què es va escriure i publicar el llibre, era clar que tant l'autor com els potencials lectors tenien al cap els

¹⁷¹ Així ho afirma Jonathan I. ISRAEL, *A Revolution of the Mind: Radical Enlightenment and the Intellectuals Origins of Modern Democracy*. Princeton: Princeton University Press, 2010. Segons aquest autor, Descartes, Hobbes, Spinoza, Bayle serien els fundadors de la filosofia de la Il·lustració (p. 1).

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució esdeveniments de la Revolució francesa, els orígens de la qual haurien estat les idees dissolvents contra la religió i la monarquia espargides pels *philosophes*.¹⁷² Això porta Vila a justificar el sosteniment de la Inquisició per la monarquia, «porque al mismo tiempo que el cuidado de los Ministros que lo componen limpia la España de supersticiones, errores y herejías, condenan y entregan a las llamas los escritos infames de los modernos Filósofos que no reconocen ni Dios, ni Ley, ni Religión, y hacen respetar la Majestad, así del cielo como de la tierra».¹⁷³ Era, justament, el que en aquells anys feia el Sant Ofici seguint les ordres de Floridablanca per intentar prevenir el contagi revolucionari.

Tanmateix, el nostre autor considera que, al capdavall, totes les elucubracions dels pretesos filòsofs sobre els orígens del poder són inútils davant l'evidència de què és Déu qui ha disposat els prínceps que governen cada nació i els ha dotat de sobirania:

Así, pues, todas las reflexiones filosóficas que se podrían hacer sobre el tiempo y modo con que se establecieron las primeras Monarquías; y todas las conjeturas que los Políticos podrían hacer sobre las circunstancias de las primeras elecciones, todas parecen inútiles, sabiendo de positivo que Dios es quien puso en cada Nación el Príncipe que la debía gobernar, y que el Altísimo fue quien le dio la potestad y autoridad sobre todos los vasallos que le encomendó.¹⁷⁴

Antoni Vila rebutja també la pretensió dels *philosophes* d'absolutitzar la raó i la llibertat. Ben al contrari, la raó té límits i d'aquí les al·lusions del nostre autor a «los justos límites de la razón», la «razón natural»¹⁷⁵ o la «sana razón», les lleis de la qual els pretesos filòsofs haurien volgut trastocar.¹⁷⁶ Una raó natural que, a més, està en harmonia amb la revelació de la Sagrada Escripura per la qual podem conèixer la voluntat divina.¹⁷⁷ Igualment, queda clar que la llibertat humana està limitada perquè l'home ha de fer el bé i evitar el pecat, fent ús del lliure albir per fer la voluntat de Déu: «somos libres para hacer todo el bien que podamos, y nuestro albedrío lo tenemos para hacer con merecimiento lo

¹⁷² Encerta Javier HERRERO (*Los orígenes del pensamiento reaccionario*, cit. p. 126) quan observa que Vila està sobretot interessat en l'aspecte de la sedició política de les noves doctrines i que només contra això dirigirà els seus arguments.

¹⁷³ *El vasallo instruido*, cit. p. 156.

¹⁷⁴ *Ibidem* p. 37-38.

¹⁷⁵ La raó natural o sindèresis, segons Tomàs d'Aquino, és l'hàbit innat per mitjà del qual la persona reconeix i regula la seva naturalesa humana i, en especial, la seva raó i la seva voluntat.

¹⁷⁶ *Ibidem* p. 2, 10, 13, 30, 33, 67.

¹⁷⁷ *Ibidem* p. 38. Aquest continua essent —actualitzant el llenguatge— el posicionament de l'Església catòlica: la *sola ratio* és insuficient, per les seves limitacions, per arribar a la veritat. D'aquí que la separació entre fe i raó que caracteritza la Modernitat sigui qualificat de «drama» per sant Joan Pau II (cf. *Fides et ratio* 45 i seg).

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució que Dios nos manda». ¹⁷⁸ D'altra banda, l'obediència cristiana no coarta la llibertat del creient perquè «la libertad evangélica no consiste sino en querer y poder agradar al Señor, y hacer libre y voluntariamente su santísima voluntad». ¹⁷⁹ I el que Déu mana és la submissió i l'obediència als sobirans, la potestat dels quals és justament d'origen diví. A això dedica el prevere menorquí la part més important del seu llibre.

3.2. L'ORIGEN DIVÍ DE LA POTESTAT DELS MONARQUES

Al principi, la Providència divina instituï la societat jeràrquica ¹⁸⁰ i la monarquia absoluta. Basta aquesta frase per resumir la primera part d'*El vasallo instruido*. Tota la resta només és l'argumentació que sustenta aquesta afirmació en la qual hi ressona el Bossuet de *La Politique tirée des propres paroles de l'Écriture-Sainte*, per bé que moltes vegades el prevere menorquí anirà molt més lluny que el bisbe de Meaux. D'alguna manera això s'explica pel fet que Bossuet escriu per a instrucció del Delfí en un context en què l'absolutisme i la societat estamental es troba al seu cim, mentre que a Vila l'empeny la urgència d'aixecar un dic a la gran onada revolucionària que amenaça a escombrar l'antic règim. És precisament aquesta urgència la que a vegades el farà caure en l'exageració i, fins i tot, la caricatura.

El nostre autor parteix de la realitat que l'home està fet per viure en societat perquè no està bé que l'home estigui sol (cf. Gn 2, 18), per la qual cosa Déu creà Eva. Aquesta primera cèl·lula familiar és la primera societat humana, però des del començament Déu disposa que sigui desigual fent que Adam sigui el cap de la seva dona (cf. Gn 3, 16 i Ef 5, 22), a la vegada que disposa que els fills estiguin subordinats als pares (cf. Sir 7, 28).

¹⁷⁸ Ibídem p. 65. Resulta interessant veure la definició de llibertat segons el *Diccionario de la lengua castellana* de 1791: «1. Facultad natural, o libre albedrío, que tiene cada uno para hacer o decir lo que quisiere, menor lo que está prohibido por fuerza o por derecho. 2. El estado del que no conoce dominio, ni sujeción ajena. [...] 4. La licencia exorbitante, desenvoltura y desvergüenza de los que abusan de la verdadera libertad». Observi's com es distingeix entre la vertadera llibertat, forçosament limitada, i el seu ús abusiu que excedeix qualsevol límit.

¹⁷⁹ Ibídem. José M. PORTILLO (*Revolución de Nación*, cit. p. 93) també remarca aquest concepte de llibertat fent servir la citació d'aquesta frase de Vila. De tota manera, l'essència de la doctrina catòlica no ha variat: l'home només pot viure l'amistat amb Déu amb una lliure submissió al seu Creador. L'episodi de la prohibició de menjar la fruita de l'arbre del coneixement de Gn 2, 17 evoca simbòlicament el límit infranquejable que l'home, en tant que criatura, ha de reconèixer lliurament i ha de respectar amb confiança. Cf. *Catecismo de l'Església Catòlica*, 396.

¹⁸⁰ El *Diccionario de la lengua castellana* de 1791 defineix jerarquia (*gerarquía*) com «El orden y subordinación que en qualquiera república bien ordenada tienen las diversas clases de sugetos que la componen; como en la eclesiástica los prelados superiores e inferiores, y los clérigos; en la secular, los Príncipes, señores, nobles y plebeyos». Hi ha, doncs, una relació directe entre la jerarquia i el correcte ordre social.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

D'aquesta manera, Déu va donar autoritat i domini a Adam no només sobre la seva dona i fills, sinó sobre totes les coses de la terra i fins i tot els animals. La desigualtat, doncs, obeeix a un disseny diví perquè

conociendo la volubilidad e inconstancia del corazón humano, que abandonado a sus caprichos y pasiones todo lo alterna y transtorna, quiso y sabiamente dispuso que el hombre, a pesar de su orgullo y altivez, venerase, temiese a otro igual suyo, en quien el Señor de antemano se había dignado grabar la imagen de su autoridad y poder, para que en su nombre mandase y gobernase a todos aquellos que Dios quiso encomendarle.¹⁸¹

Ara bé, aquesta autoritat per obligar a tots els membres del cos social a complir amb les respectives obligacions, encara que absoluta, no havia de ser arbitrària perquè s'havia d'exercir «dentro de los justos límites de la razón».¹⁸² Així, Adam i després d'ell els patriarques anteriors al Diluvi van quedar constituïts en els primers monarques o caps en els quals Déu va gravar la imatge de la seva majestat i grandesa, i a qui confià «el mando y gobierno absoluto de las respectivas familias».¹⁸³ És obvi, doncs, que si hi ha un superior hi ha una subordinació dels altres i així s'estableix una jerarquia. Tot seguint sant Pau, la societat és un cos format per una multiplicat de membres que tenen diverses funcions, però estan subordinades a un cap (cf. Rm 12, 4).¹⁸⁴ Vila, doncs, és contundent a l'hora de rebutjar la igualtat:

Pensar que en una Nación, Reyno o Imperio, y aun en una familia particular, todos hayan de ser iguales en dignidad, mando, poder y autoridad; o creer que la gerarquía no es absolutamente necesaria para que los hombres sean bien gobernados y cumplan mejor con las obligaciones que la Religión y la misma luz natural les dicta, no solo es locura o estupidez, sino querer trastornar el orden civil y político de todos los Estados, e introducir el desorden y la confusión en los pueblos y familias.¹⁸⁵

Després del Diluvi, la multiplicació dels homes va fer que es dividissin en pobles i nacions. A tal efecte, Déu va elegir per a cadascuna un rei perquè la governàs i

¹⁸¹ *El vasallo instruido*, cit. p. 1. Vila segueix Bossuet en aquest punt. Però com observa François-Xavier GUERRA, no deixa de resultar curiós que Bossuet i Hobbes comparteixin la mateixa visió d'un estat presocial de l'home en el qual regna la lluita de tots contra tots, per la qual cosa cal un poder absolut. La diferència rau en el fet que Hobbes es refereix a un estat primigeni natural i Bossuet i els seus seguidors, com Vila, hi veuen el fruit del pecat original. Vegeu F.-X. GUERRA, *Modernidad e independencias. Ensayos sobre las revoluciones hispánicas*. Madrid: Editorial Mapfre, 1992, p. 76.

¹⁸² *El vasallo instruido*, cit. p. 2.

¹⁸³ *Ibidem* p. 3.

¹⁸⁴ La metàfora paulina del cos humà és molt recurrent en el pensament jurídic tradicional per mostrar que la unitat vital del cap que exemplificava la necessitat de subjecció a la unitat sobirana de la monarquia. La diversitat jerarquitzada de les parts del cos evidenciava la necessària racionalitat de les jerarquies socials. Vegeu Alejandro AGÜERO, «La antigua constitución y la constitución tradicional en la monarquía hispana del siglo XVIII». *Almanack*, 28 (2021), p. 4-5. Les citacions d'aquest autor per exemplificar aquesta afirmació són precisament d'*El vasallo instruido*.

¹⁸⁵ *El vasallo instruido*, cit. p. 4.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució mantingués en bon ordre, «porque es positivo que un Pueblo no puede subsistir mucho tiempo sin tener quien lo gobierne» (cf. Pr 11, 4). El mateix va fer després de la confusió de llengües de Babel, la qual cosa ho dedueix del fet que si no hi hagués hagut un superior o príncep i una perfecta subordinació, aquests pobles no s'haguessin multiplicat i prosperat com ho van fer, sinó que la seva ruïna hauria estat inevitable.¹⁸⁶ Ara bé — argumenta el nostre autor— en l'estat de confusió de llengües els homes no haurien pogut elegir per ells mateixos cap superior que els pogués regir, per la qual cosa només l'Altíssim

inmediatamente que los dividió los socorrió dando a cada uno de aquellos nuevos Pueblos un Padre, un Rey y un Superior que en su nombre y con sus veces los gobernase, dirigiese y mandase, y como el Señor tiene en sus manos el corazón de los hombres, infundió al mismo tiempo en todos ellos un grande amor, respeto y veneración hacia aquel nuevo Padre que Dios les había dado, para que le venerasen, respetasen y le obedeciesen en todo, y de este modo pudiesen prosperar, crecer y multiplicarse, y vivir tranquila y pacíficamente disfrutando y gozando del fruto de su unión y su trabajo.¹⁸⁷

Heus aquí l'origen de la suprema potestat temporal després de la divisió dels homes en pobles independents. Una potestat que només podia venir de Déu perquè no hi ha autoritat que no vengui de Déu, i les que existeixen són constituïdes per Déu (cf. Rm 13, 1) i per garantir el bon govern, el Senyor ha infós les qualitats necessàries als monarques que ha escollit perquè governin amb justícia i rectitud en el seu nom.¹⁸⁸ Per tot plegat, conclou Vila, el govern monàrquic «que gobierna absolutamente en una Nación, es tan antiguo como el mundo», una afirmació que va més lluny que la de Bossuet per al qual la monarquia, no necessàriament l'absoluta, era la forma més antiga de govern, car ja la trobam configurada en temps d'Abraham. Però per al bisbe de Meaux, tot i que Déu ja havia conferit la potestat a Adam sobre la seva dona, en els temps més remots la societat s'articulava en clans familiars extensos sota l'autoritat d'un patriarca, que anomena «govern paternal». Amb el temps, arran de la unió de diversos clans seria necessari elegir un rei, resultant d'aquí la monarquia.¹⁸⁹

Certament, el nostre autor reconeix que existeixen altres formes de govern fora de la monarquia (oligarquia, aristocràcia i democràcia), però aquests es van formar a partir

¹⁸⁶ *Ibidem* p. 10.

¹⁸⁷ *Ibidem* p. 14-15. Es tracta, és clar, d'una elucubració de l'autor que no té cap suport en Gn 11, que es limita a afirmar que després de la confusió de llengües Déu va dispersar els homes per tota l'extensió de la terra (Gn 11, 8). Després d'això es relaciona la descendència de Sem fins a Abram sense fer cap referència de tipus polític (11, 10-29). Per això ha de recórrer, fora de context, a Pr 11, 4.

¹⁸⁸ *Ibidem* p. 15-16.

¹⁸⁹ *Política deducida de las palabras de la Sagrada Escritura*, cit. tom 1, p. 173 i seg.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució del desmembrament dels grans imperis i monarquies. Tanmateix, i malgrat la seva explícita preferència pels règims monàrquics, aclareix que Déu també és present en els que no ho són, en aplicació del principi que tota potestat procedeix de Déu.¹⁹⁰

Segons l'opinió de Vila, tots els pobles de l'univers es governaven des del principi per l'autoritat d'un rei, «cuya potestad era tanta que no había más ley para el gobierno civil que su propia voluntad». I a la seva potestat reial sumaven la funció sacerdotal.¹⁹¹ A més, els reis ho eren per les seves qualitats i virtut, no per fraus, violències, intrigues ni altres mitjans perversos, com afirmaven els moderns filòsofs per desacreditar les monarquies,¹⁹² perquè és cert que quan Déu «llama a alguno para un ministerio le da todas las gracias para poderlo desempeñar con la mayor fidelidad».¹⁹³ Això quedaria confirmat amb l'elecció de Saül com a rei d'Israel, segons 1S 12. Però això no seria una excepció en favor del poble elegit —feta tanmateix contra la voluntat de Déu que fins llavors havia governat directament el seu poble— sinó que hauria estat extensiva a totes les nacions gentils, ja que l'exemple de Saül «nos hace creer que el Señor elegiría asimismo para los demás pueblos de la tierra a unos hombres que se hubiesen distinguido entre todos los demás por su moderación y virtud, y que a esos solos les daría la potestad, el cetro y la corona; porque era imposible que se hubiesen multiplicado tanto los primeros pueblos si el Príncipe que les gobernaba hubiese sido malo».¹⁹⁴

Tanmateix, Déu demanarà rigorosament comptes als reis de com administren el poder que els ha concedit (cf. Sv 6, 2-4) perquè són els seus ministres. Vila s'esplaiava en aquesta qüestió abundant en la idea que tot poder procedeix de Déu, que elegeix els monarques i dirigeix la història. Així, a més de l'esmentada elecció de Saül el nostre autor

¹⁹⁰ *El vasallo instruido*, cit. p. 16 nota 1: «No pretendo por eso condenar el gobierno Aristocrático, Democrático, etc. pues en estos reside la potestad de Dios, confiada a muchos, así como en el gobierno Monárquico le ha confiado el Señor a *uno solo*» [en cursiva a l'original].

¹⁹¹ *Ibidem* p. 18.

¹⁹² Crítiques d'aquesta mena sovintegen en l'obra d'autors com ara Voltaire, Diderot o Hume. Diderot, per exemple, escrigué a l'article «Autoritat política» de l'*Enciclopèdia* que l'única autoritat que atorga la naturalesa és la paternal. Qualsevol altra prové d'una d'aquestes dues fonts: de la força i la violència del qui exerceix el poder o del consentiment dels governats.

¹⁹³ *El vasallo instruido*, cit. p. 20-22. Aquesta idea es reitera en la p. 30: «No solo, pues, parece natural, sino cierto, positivo e indubitable que quando los hombres se dividieron en varios pueblos o naciones el Señor dio a cada una de ellas un Rey, Príncipe o Monarca, revestido con la potestad de reynar, para que gobernase en su nombre; y por consiguiente que esa potestad que los Reyes tienen les viene inmediatamente del Altísimo, no de los hombres, ni juntos ni separados. Esto que parecerá una paradoxa a esos nuevos filósofos, que por hablar con un Profeta *se han corrompido y se han hecho abominables en sus estudios* (cl. Sl 13, 2), y que han atribuido la exaltación de los Soberanos a todos los iniquos y perversos medios que se pueden imaginar; esto, vuelvo a decir, es tanto más cierto quanto la misma razón natural nos lo persuade sin la menor repugnancia» [cursives de l'original].

¹⁹⁴ *Ibidem* p. 28.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

exposa altres exemples com ara l'elecció de Salomó —que passa per davant dels drets d'Adonies (cf. 1Re 2)— i de Cir, així com la història de Nabucodonosor segons Dn 2-4, que serveix per subratllar que és Déu qui mana i domina sobre el regne dels homes, i que Ell és qui el dona a qui vol.¹⁹⁵ L'elecció divina és, en realitat, la garantia de la pau i la felicitat del seu poble, ja que dissipen els mals (cf. Pr 20, 8) i són els garants de l'ordre i la subordinació indispensables que garanteixen la tranquil·litat dels vassalls.

La gràcia divina també atorga als monarques un caràcter especial malgrat ser homes com els altres, amb les mateixes passions, fragilitats i misèries humanes de la resta dels mortals. Però «como vivas imágenes de Dios, y Ministros suyos, no pueden sufrir la injusticia, la maldad ni el desorden. Los Monarcas, pues, son unos enviados de Dios para nuestro bien, y acá en la tierra representan al Altísimo, de quien tan solamente han recibido la potestad». D'altra banda, en alguns passatges de l'Escriptura se'ls anomena déus i cristos del Senyor «no porque no sean hombres como nosotros, sino porque son verdaderamente los ungidos de Dios, y sus Ministros».¹⁹⁶ La dignitat reial, doncs, és sagrada i, per això,

Todos, pues, debemos respetar, obedecer y amar a los Monarcas, en quienes el Señor ha depositado su potestad para que en su nombre y con sus veces nos gobiernen. Ello es cierto que Dios es nuestro Juez, nuestro Legislador y nuestro Rey (Is 33, 22); pero también es cierto que los Soberanos son unos Ministros de Dios, y como tales son nuestros Jueces, nuestros Legisladores y nuestros Reyes, a quienes como que representan al Señor, debemos obedecer, respetar y amar; como realmente así nos lo manda nuestra Santa y Sagrada Religión.¹⁹⁷

La teologia política d'Antoni Vila teoritzava així una concepció idealitzada de la monarquia que havia anat prenent forma a l'Espanya borbònica al llarg del segle XVIII, on el rei arriba pràcticament a la divinització o, per dir-ho així, es fa déu. El rei, per ser-ho, gaudeix d'una autoritat carismàtica que també comunica, per delegació, als seus ministres. L'autoritat esdevé així infal·libre i, és clar, és volguda per Déu.¹⁹⁸ Ara bé, a parer nostre no arriba a l'extrem de considerar una monarquia sacerdotal de tall messiànic com la que s'aplicà, retrospectivament, a David o a Salomó, ja que no hi ha referències

¹⁹⁵ *Ibidem* p. 35-52. Aquesta afirmació estaria en la línia de de la justificació de la consagració de Pipí el Breu com a rei dels francs, la qual cosa implicà el destronament del merovingi Xilderic III. La legitimitat no vindria de la sang o l'estirp, sinó de l'elecció divina que a partir de Pipí i Carlemany es materialitzaria amb la unció. Vegeu Josep M. MARTÍ I BONET, *De la corona a la guillotina*, cit. p. 18.

¹⁹⁶ *Ibidem* p. 53-54.

¹⁹⁷ *Ibidem* p. 56. Vila concorda aquí amb Bossuet, el qual desenvolupa el caràcter sagrat dels reis a *Política deducida de las palabras de la Sagrada Escritura*, cit. tom 1, p. 204 i seg.

¹⁹⁸ Vegeu Juan L. CASTELLANO, «Andalucía y el Estado en el siglo XVIII». *Chronica Nova* 14 (1984-85), p. 78.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució explícites a això. A tal efecte, ens sembla significatiu que no hi hagi cap referència a Melquisedec com a sacerdot del Déu altíssim a partir de Gn 14, 18 i, sobretot, de Sl 110, 4.¹⁹⁹

3.3. LES OBLIGACIONS DEL VASSALL

Queda clar, doncs, que si l'autoritat reial és sagrada és perquè Déu ha establert els monarques com a ministres seus i regna a través d'ells. En conseqüència, cal obeir, estimar i honorar el príncep, tant per manament de la religió com en consciència. Aquesta és la doctrina catòlica que l'Església sempre ha ensenyat, fonamentada en l'Escriptura i la Tradició.²⁰⁰ A part d'aquesta premissa, el vassall ha de pagar al rei els tributs que corresponguin i, finalment, pregar pel monarca i la seva família. En essència, es tracta de les mateixes obligacions que Vila havia assenyalat al seu llibre anterior *El noble bien educado* i a les quals ja hem fet referència al capítol anterior.²⁰¹ Ara, el menorquí exposarà i interpretarà de manera exhaustiva en els paràgrafs segon, tercer i quart del seu tractat el sentit d'aquestes obligacions.

El deure d'obeir el monarca queda provat amb profusió de citacions procedents de Rm 13, 1-7 i 1Pe 2, 13-17 i amb la reiteració d'idees que ja s'havien exposat en la primera part del llibre: només Déu atorga la potestat de regnar i la dona a aquells que vol, siguin dolents (Neró, Dioclecià o Maximià, per exemple) o bons perquè

siempre en unos y otros debemos venerarla y respetarla, como que es la potestad de Dios, y como que las potestades que hay, todas son ordenadas del Señor. *Por eso dice el Santo Apóstol, el que resiste a la potestad resiste a la ordenación de Dios* (Rm 13, 2a). Ved, pues, por qué todos los Christianos debemos someternos a las potestades superiores, a las leyes y órdenes de nuestros legítimos Soberanos; pues o les hemos de obedecer, o querer precipitarnos en un abismo de penas eternas; porque dice el Santo Doctor de las Gentes que *los que resisten*, o no quieren obedecer a las potestades superiores, *se atraen a sí mismos la condenación* (Rm 13, 2b).²⁰²

Ningú no està exempt d'aquesta obligació ni tan sols els eclesiàstics, per elevada que sigui la seva posició dins la jerarquia de l'Església. Vila reforça el seu argument amb

¹⁹⁹ La carta als Hebreus reserva aquesta identificació amb el Crist. Cf. He 5, 10.6, 20.7, 1-17.

²⁰⁰ *El vasallo instruido*, cit. p. 57-60.

²⁰¹ Bossuet considera en el llibre sisè de *Política deducida de las palabras de la Sagrada Escritura*, cit., tom II p. 137 i seg., que les obligacions dels súbdits i vassalls són: servir el príncep igual que a la pàtria; estimar-lo com a un bé públic i preferir la vida del monarca a la pròpia; prestar al sobirà una completa obediència; i, finalment, pagar-li tribut.

²⁰² *El vasallo instruido*, cit. p. 58. Les cursives són de l'original.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

la citació de sant Joan Crisòstom i Teodoret de Tir en el seu comentari de Rm 13, i del papa Gelasi I en la seva carta a l'emperador d'Orient Anastasi, segons el qual així com la potestat reial s'humilia devotament davant la religió, la dignitat sacerdotal s'ha de sotmetre a la règia majestat.²⁰³

L'obligació d'obediència als monarques també s'estén als seus ministres i representants perquè és obvi que el príncep no pot atendre ell sol tots els afers de govern, administració i justícia dels seus Estats. L'obediència deguda als ministres del rei —terme que s'ha d'entendre aquí en el sentit ampli de funcionaris i delegats del poder reial— és, doncs, una conseqüència necessària del mandat d'obeir el monarca, «aunque delegada e inferior a la del Monarca, siempre es la misma en su principio, es decir, siempre es la potestad de Dios que en todos casos tenemos obligación de respetar, sea que esté toda en el Rey, sea que en parte se halle confiada a sus Ministros».²⁰⁴ A més, cal obeir el rei «con gusto y alegría» i sense cap dilació, no per temor a un possible càstig, perquè aquesta obediència al monarca, que és filial i cristiana, no és contrària a la llibertat dels fills de Déu²⁰⁵ i també està d'acord amb la llei natural «porque ésta nos dicta y manda conservar el orden y prohíbe el trastornarlo».²⁰⁶ D'altra banda, Déu no hauria volgut que aquest ordre quedàs limitat als regnes i les grans monarquies, sinó que també s'ha d'aplicar a les famílies particulars perquè, tant com volia Pau, els serfs serveixin de manera adequada els seus senyors. Era una manera d'extrapolar a la societat jeràrquica estamental l'obediència deguda dels estaments inferiors als superiors que la Revolució francesa, amb la igualtat legal, estava trastocant. No només això, ja que de la Declaració dels drets de l'home i del ciutadà emergia una nova antropologia que es mostrava com l'antítesi de la catòlica tradicional.²⁰⁷ En contra d'això, el nostre autor considera que de cap manera la

²⁰³ *El vasallo instruido*, cit. p. 94-96. A parer nostre, Antoni Vila fa aquí una aferrissada defensa del regalisme tal com es practicava a l'Espanya de Carles III i Carles IV. Per això discrepam de l'opinió d'Antonio ELORZA (*Hacia una tipología del pensamiento reaccionario*, cit. p. 376), el qual considera que el nostre autor rubrica l'aliança entre el Tron i l'Altar que ja veu afermada amb les mesures de Floridablanca, afirmació aquesta molt dubtosa perquè aquesta aliança no es percep fins una mica més tard, amb la guerra Gran o del Rosselló.

²⁰⁴ *El vasallo instruido*, cit. p. 64. L'autor introdueix aquí una referència a la delegació de funcions que Moisès va fer en els caps de les tribus d'Israel per a la resolució de conflictes i l'administració de justícia segons Dt 1, 15-16.

²⁰⁵ *Ibidem* p. 65.

²⁰⁶ *Ibidem* p. 66.

²⁰⁷ Com recorda Evangelista VILANOVA (*Història de la teologia cristiana III*, cit. p. 221), «La filosofia que sostenia la Revolució, tal com s'expressa sobretot en la Declaració dels drets de l'home i del ciutadà, era incompatible amb la concepció catòlica del món. Aquesta incompatibilitat radicava en la manera de concebre l'individu, la seva natura, el seu origen, la seva història en la societat [...] l'home de la Declaració dels drets era “prometeic”, “pagà”. És un home sense referència al pecat original, que no té necessitat del Crist ni de l'Església per a realitzar-se».

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució insubordinació dels inferiors contra els superiors era admissible, «de modo que no puede hacer pretexto alguno para trastornar el orden y la subordinación que debe reynar en una familia particular. Es, pues, mucho más cierto que los vasallos no pueden jamás alterar el orden y la subordinación que debe haber en un Reyno, por muchos pretextos que quieran alegar».²⁰⁸ D'altra banda, el vassall està obligat a complir les lleis promulgades pels sobirans perquè

La principal potestad de los Soberanos consiste en hacer leyes: esta potestad de hacerlas les viene de Dios; ¿pues no sería ridículo que los Príncipes tuviesen del Señor autoridad para hacer leyes, y que sus vasallos no tuviesen obligación de guardarlas? ¿Y no sería mucho más ridículo decir que debemos en conciencia o por Dios obedecer a los Soberanos, y que no estábamos en conciencia a observar sus leyes? [...] Es, pues, un pecado mortal faltar en cosa grave a lo que la ley manda, o hacer lo que prohíbe.²⁰⁹

Per aquest motiu, qui defraudi la Hisenda o no pagui els tributs que li pertocuen estarà en situació objectiva de pecat mortal, ja que no només infringeix la llei del monarca, sinó la llei divina i, per tant, «una obligació rigurosa».²¹⁰ Per reforçar l'argumentació de l'obligació de pagar impostos al rei, Vila recorre a dos coneguts episodis de l'evangeli de Mateu. En el primer, uns cobradors de tributs del temple interpel·len Pere preguntant-li si el seu mestre no pagava el tribut que li pertocava. Jesús, que com a Fill de Déu no estaria obligat a pagar, no vol escandalitzar ningú i ordena Pere que pagui l'impost amb la moneda que trobarà de manera miraculosa en el primer peix que pescarà del llac (Mt 17, 24-27). En el segon són uns fariseus els que plantegen a Jesús si és lícit pagar tribut al Cèsar, a la qual cosa respon: «doneu al Cèsar el que és del Cèsar i a Déu el que és de Déu» (Mt 22, 15-22).²¹¹ Altres autoritats que cita són sant Agustí, sant Joan Damascè, sant Bernat de Claraval i el tractadista Martín Azpilicueta, més conegut com el Doctor Navarro. Així, doncs, és un robatori manifest defraudar el sobirà els seus drets i negar-se a pagar el que en justícia se li deu, i això és extensiu al contraban, una activitat àmpliament practicada en les fronteres marítimes i terrestres de la monarquia:

²⁰⁸ *Ibidem* p. 68. Vila il·lustra tot això amb diverses referències bíbliques (Tt 2, 9-10.3, 1; Ef 6, 5; Col 3, 22; 1Pe 2, 8.19).

²⁰⁹ *Ibidem* p. 113. L'exhortació al pagament d'impostos cobra un sentit especial en un moment en què la Hisenda espanyola comença a passar per fortes dificultats que pocs anys més tard, agreujades per l'espiral bèl·lica, la portaran a la fallida.

²¹⁰ *Ibidem* p. 116. Cf. Rm 13, 6-7.

²¹¹ *Ibidem* p. 117-119. Mt 22, 15-22 i Rm 13, 4-7 són les referències neotestamentàries que Bossuet fa servir per justificar el pagament d'impostos per concloure: «Así, los tributos que se pagan al Príncipe son un reconocimiento de la suprema autoridad, y no se pueden rehusar sin rebelión». Vegeu *Política deducida de las palabras de la Sagrada Escritura*, cit. tom 2, p. 156.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

Ved, pues, destruidas con una sola palabra las opiniones laxas y por muchos motivos condenadas, de aquellos que pretenden, creen o se persuaden que se pueden lícitamente hacer contrabandos, no pagar los derechos de entrada o salida, y demás pechos y alcabalas a la Real Hacienda, mientras puedan hacerlo sin detrimento de sus personas y bienes; de suerte que creen que no tienen que temer más que el castigo del Rey, y no el de Dios: y no se persuaden que es una acción verdaderamente mala, injusta y pecaminosa. Tal vez ninguno de esos que se dan al contrabando y que defraudan los derechos del Soberano robarían a un particular; y con todo con la mayor tranquilidad de su conciencia usurpan a la Real Hacienda, como si no fuese pecado robar al Soberano y quitarle lo que de justicia se le debe.²¹²

Per això, Vila exhorta els rectors a exercir la seva obligació d'ensenyar als seus feligresos que el frau no només els exposa al just càstig de les autoritats terrenals, sinó també i sobretot «porque libren sus almas de los eternos suplicios a que el Señor las condenará si no dexan esos comercios ilícitos y mueren sin haber satisfecho al Rey lo que le han quitado», i als confessors a fer entendre als seus penitents que viuen en pecat habitual, regularment mortal, i que no mereixen l'absolució mentre no hagin restituit tot el que han defraudat a la Hisenda.²¹³

La tercera obligació del vassall és estimar i respectar els monarques, a la qual cosa dedica la tercera part del llibre. Vila argumenta que en les societats antigues era comú qualificar el rei de pare i posa l'exemple de David, que anomenava pare al rei Saül segons 1S 24, 12.²¹⁴ Així, «El Sagrado Texto da a los Reyes el nombre de Padres, lo primero porque ellos tienen el lugar de Dios, que es Padre de todos, y lo segundo porque aunque los Monarcas no sean padres de todos sus vasallos por naturaleza, lo son sí en el cargo y obligación que tienen de asistirlos, cuidarlos, defenderlos y administrarles justicia».²¹⁵ La interpretació del nostre autor no és original, sinó que la trobam en multitud de tractadistes d'aquesta època i també en el catecisme del P. Ripalda i en el de Fleury, que inclouen el deure d'estimar, honorar i obeir els governants en el quart manament del Decàleg. Els reis, per la seva banda, tenen importants obligacions vers els seus súbdits, no només pel que fa als afers temporals, sinó també els espirituals.²¹⁶ Això és més clar en els catòlics monarques espanyols, que sempre s'han mostrat defensors de l'Església:

si los consideramos como que además del cuidado que tienen de nuestros bienes, vida y hacienda, son los *protectores de nuestra Religión, los defensores de nuestra Santa Madre*

²¹² *El vasallo instruido*, cit. p. 123-124.

²¹³ *Ibidem* p. 124-126.

²¹⁴ *Ibidem* p. 129. Encara que tal volta aquest exemple no és prou clar ni determinant perquè en realitat Saül era el sogre de David.

²¹⁵ *Ibidem*.

²¹⁶ Vila desenvolupa aquest tema en les pàgines 130-143.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

la Iglesia, y de la Fe Christiana: de suerte que los Reyes Católicos no solo nos protegen en las cosas civiles y temporales, sino también en las espirituales, defendiendo a nuestra Madre la Iglesia, y prestándola su invicto brazo para que sea respetada de los Hereges [sic], temida de los Infieles, y amada de los Christianos.²¹⁷

La protecció de l'Església per part de la monarquia ocupa un bon grapat de pàgines en les quals Vila exposa a grans trets la història dels monarques des de la conversió de Recared (589), autèntic fet fundacional de la monarquia catòlica hispànica, passant per Sisebut i la seva legislació antijueva, Alfons I d'Astúries —comparable a David— Alfons II el Cast d'Astúries, Ferran III el Sant de Castella i els Reis Catòlics, factors de la unitat religiosa, als quals Colom els descobrí el Nou Món. Els seus successors, fins al present, defensarien aquesta unitat catòlica i lliurarien la monarquia de la infecció de les heretgies sorgides de la Reforma protestant, la qual cosa hauria significat la ruïna espiritual i moral de la monarquia,

de suerte que a los Monarcas que nos han gobernado y nos gobiernan actualmente somos deudores, no solo de nuestro sosiego, reposo, paz y felicidad que disfrutamos, sino de nuestra Fe, de nuestra Religión, y de nuestra salvación. ¿Pues con cuánto amor no deberemos amar a nuestros Católicos Soberanos, a quienes tanto debemos, o por decirlo mejor, a quienes todo lo debemos? Reconozcamos, pues, lo deudores que somos a nuestros Reyes, y demos pruebas de nuestro amor y gratitud hacia sus Augustas Personas, así como la Iglesia de España lo hizo en otro tiempo agradecida a los Soberanos que la habían defendido.²¹⁸

Per això cal pregar incansablement a favor del legítim monarca i la seva família i a aquesta última obligació dedica el prevere menorquí la quarta part de la seva obra. Perquè l'obligació del súbdit de pregar a favor del rei és també un manament diví, tal com recull l'Escriptura (1Tm 2, 2-3; Ba 1, 10-12; IMc 7, 33; Mt 5, 44) i la Tradició (Policarp d'Esmirna, Ciprià de Cartago, Teòfil d'Alexandria, Tertulià, Eusebi de Cesarea, Arnobi).²¹⁹ Vila, és clar, actualitza aquesta tradició al seu temps:

Si los Christianos, pues, hacían fervorosas oraciones al Señor para que concediese a los Reyes y Emperadores larga vida, paz y tranquilidad, reconociendo que Dios así lo mandaba y quería, ¿con cuánta más razón no deberemos nosotros rogar por nuestros Católicos Soberanos Don Carlos IV y Doña Luisa de Borbón, su Augusta Esposa? [...] Si los primeros Christianos que no tenían la dicha de obedecer y servir á unos Monarcas Christianos no dexaban por eso de pedir á Dios por su conservación [...] ¿con qué afecto y con cuánto fervor no deberemos nosotros rogar a Dios por las vidas, paz y felicidad de

²¹⁷ *Ibidem* p. 138.

²¹⁸ *Ibidem* p. 157.

²¹⁹ *Ibidem* p. 163-177.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

unos Monarcas que son los Protectores de la Iglesia y de la Religión, los Defensores de nuestra Católica Fe, y los propagadores de ella?²²⁰

En les pàgines següents Vila esgrimeix els seus profunds coneixements litúrgics per argumentar que la tradició de l'Església catòlica, però també la de les esglésies orientals i fins i tot les reformades té un dels pilars en l'oració a favor dels governants, la qual cosa il·lustra amb fragments del cànon de la missa i oracions col·lectes.²²¹ En conclusió,

Roguemos, pues, al Señor todos los días para que libre a nuestros Católicos Monarcas de todo mal corporal y espiritual; y pidámosle se digne conceder brío, fuerzas y valor a su Ejército y Marina para que venza y triunfe de todos sus enemigos; roguémosle se digne inspirar fidelidad a sus Ministros, integridad a sus Jueces, y rectitud a todos aquellos que por ellos ejercen autoridad: roguémosle se digne dar a todos nosotros sus Católicos vasallos virtud para obedecerles y servirles como Dios manda, é ilumine nuestros entendimientos para que jamás nos dexemos seducir por las razones impías de los nuevos Filósofos, y sigamos constantemente las máximas santas de nuestra Religión, que he expuesto con la claridad que he podido: y roguémosle se digne dar a nuestro Soberano su juicio, y al Príncipe nuestro Señor su justicia (cf. Sl 72, 1).²²²

3.4. UNA QÜESTIÓ CONTROVERTIDA: LA NEGACIÓ DEL DRET DE RESISTÈNCIA A L'OPRESSIÓ

En la segona part del seu tractat, Antoni Vila dedica molts esforços a negar el dret de resistència en el cas de monarques o governants tirànics perquè no per això deixen de ser ministres i representants de Déu. Ja hem vist com aquest punt de vista s'havia introduït a la monarquia espanyola amb l'entronització dels Borbons. Tanmateix, en començar la dècada de 1790 era més urgent que mai apuntalar aquesta idea, ja que la Declaració dels Drets de l'Home i el Ciutadà, aprovada per l'Assemblea Nacional el 26 d'agost de 1789 i incorporada com la Constitució francesa dos anys més tard, incloïa, al seu punt segon, la resistència a l'opressió com un dels drets naturals i imprescriptibles de l'home, juntament amb la llibertat, la propietat i la seguretat. Fins ara, Vila ens ha presentat el monarca com a ministre elegit per Déu, una elecció que infon al príncep no només l'autoritat, sinó un seguit de qualitats i virtuts perquè pugui governar rectament el seu poble per delegació de l'Altíssim. En contrapartida, els vassalls tenen el deure de retre completa obediència, submissió, respecte, amor i fidelitat al rei, la qual cosa implica pregar Déu pel monarca. Oposar-se als mandats del sobirà equival a oposar-se a la

²²⁰ *Ibidem* p. 177-178.

²²¹ *Ibidem* p. 181-193.

²²² *Ibidem* p. 196.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

voluntat divina. Si el poble compleix amb els seus deures, el sobirà sempre serà el ministre de Déu per al seu bé; en cas contrari, serà l'instrument del càstig diví (cf. Rm 13, 4):

En nuestras manos, pues, está el que el Soberano sea Ministro de Dios para nuestro bien o para nuestro mal. Siempre que vivamos como hombres honrados, como honestos Ciudadanos, como bienes hermanos y como fieles Christianos, cumpliendo exactamente con las obligaciones que la Religión nos impone, el Soberano siempre será un Ministro de Dios para nuestro bien; por el contrario, si nos olvidamos de lo que debemos a Dios y a los hombres, si nos entregamos a los vicios, y si no vivimos como Dios manda, en este caso el Rey será un Ministro de Dios vengador en ira contra los que han hecho lo malo.²²³

Però la història evidencia —i Vila no ho ignora— que no sempre els monarques exerceixen el poder de manera benigna, sinó que no són gens rars els casos de tirania. Davant aquesta evidència, ¿quina ha de ser l'actitud del vassall? D'entrada, convé aclarir que es poden distingir dos tipus de tirania.²²⁴ D'una banda, quan el governant és un usurpador que no té cap títol legítim per a l'exercici del poder; d'altra banda, quan el governant, legítim pel seu origen, abusa de la seva autoritat, no procurant el bé comú o atemptant contra les persones i els béns dels seus súbdits.²²⁵ Atès que Antoni Vila sempre parla del sobirà legítim, no entra a considerar el cas els usurpadors. Ara bé, en la circumstància del príncep legítim que exerceix la seva potestat de manera tirànica i opressiva, el prevere menorquí és taxatiu: de cap manera serà legítima la rebel·lió contra el sobirà, si no que cal sotmetre's sempre al sobirà, sigui bo o dolent. El nostre autor contradiu així els filòsofs que

dixeron que debíamos someternos solo a los Príncipes buenos y virtuosos, mas no a los que son viciosos, malos, despóticos e injustos; como si la bondad o maldad de los Soberanos pudiese recaer sobre su potestad, y sobre la autoridad que el Señor mismo les concede. Es, pues, indubitable que todos debemos obedecer a los Príncipes Soberanos, sean estos buenos o malos, justos o injustos.²²⁶

²²³ *El vasallo instruido* cit. p. 71.

²²⁴ El *Diccionario de la lengua castellana* de 1791 distingeix clarament entre dèspota i tirà. El primer seria «El soberano absoluto que gobierna sin sujeción a las leyes», mentre que el segon és el senyor «que gobierna sin justicia y a medida de su voluntad». Així, doncs, dèspota i despotisme tenen un sentit positiu i, de fet, defineixen el sistema de monarquia absoluta encarnada llavors a Espanya per Carles IV, mentre que tirà i tirania, igual que el verb tiranitzar, són negatius. Tanmateix, i malgrat les definicions de la Reial Acadèmia, al començament dels anys noranta dèspota i tirà esdevenen sinònims per influència de pensadors com ara Montesquieu i, és clar, dels primers compassos de la Revolució francesa.

²²⁵ Aquesta distinció entre tirania «ex defectu tituli, amb origine o absque titulo» i «tirania a regimene, ex parte exercitii o ab exercitio» la trobam en l'obra de Francisco Suárez, però en realitat és d'arrel medieval i la trobam, per exemple, en Tomàs d'Aquino. Vegeu Pablo FONT OPORTO, «Tipos de tirano y resistencia en Francisco Suárez». *Anales de la Cátedra Francisco Suárez* 51 (2017), p. 185.

²²⁶ *El vasallo instruido* cit. p. 97.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

Tot seguint sant Agustí, Vila afirma que quan Déu envia a una nació un monarca bo, la comença a premiar en aquesta vida per les bones obres que ha fet. De la mateixa manera, si els envia un monarca dolent, sens dubte és per castigar-los i obligar-los a seguir el camí de la virtut. És la mà de la Providència, doncs, la que vol guiar els pobles cap a correcció i l'esmena, «y nos quiere salvar, mandándonos que respetemos y obedezcamos a los Príncipes, sean buenos o malos; pues en ambos casos siempre son Ministros suyos».²²⁷ Davant un monarca tirànic i injust només hi cap l'obediència, la resignació i l'acceptació de la situació, encara que s'arribi a la persecució. Vila aporta nombrosos testimonis de la Tradició en favor del seu argument (Policarp d'Esmirna, sant Justí màrtir, Tertulià, Atenàgores, sant Ambrosi, sant Agustí) i l'episodi del martiri de sant Maurici i la Legió Tebana —extret de la història sagrada de Fleury—²²⁸ per remarcar que els primers cristians abans acceptaven el martiri que no es rebel·laven contra el tirà perquè la religió catòlica mana estimar el proïsme, els enemics i els perseguïdors i calumniadors.²²⁹ El mateix Jesucrist n'ofereix l'exemple suprem acceptant la passió i la mort en creu de mans d'un governador injust com Pilat. Cal, doncs, imitar el Senyor, que afirmà l'autoritat i potestat dels sobirans encara que fossin dolents. Déu ja castigarà de manera rigorosa el governant injust.²³⁰

Així, la resposta del vassall cristià davant el príncep tirànic i injust mai no ha de ser la rebel·lió, sinó la submissió i el respecte. L'exemple de David davant la persecució de Saül és un altre episodi bíblic il·lustratiu, ja que fins a dues vegades va tenir en les seves mans el fugitiu David la vida del rei d'Israel (cf. 1Sa 24.26). Només cal la humilitat, la penitència i l'oració per pregar Déu que transformi el cor del sobirà, i si això no succeeix, suportar l'opressió amb resignació:

Este es el único refugio que los Christianos tenemos en estos casos: clamar al cielo, llorar nuestros pecados, y hacer obras de virtud y merecimiento para que Dios nos perdone, y perdone al Soberano, le envíe a él y a nosotros las más eficaces gracias para que detestemos nuestras culpas, vivamos bien, y sigamos la ley de Dios y su justicia. Si el Señor, por la muchedumbre de nuestros pecados no nos quisiese oír, la humildad christiana, que reconoce que *nunca nos castiga Dios tanto como merecemos*, nos obliga a sufrir con paciencia las penas y castigos con que el Señor nos aflige justamente en este mundo, para ahorrarnos un castigo eterno en el otro. Mas por ningún pretexto podremos,

²²⁷ *Ibidem* p. 100.

²²⁸ *Ibidem* p. 90.

²²⁹ *Ibidem* p. 91.

²³⁰ *Ibidem* p. 104-109.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

ni interiorment, desear el menys mal, ni temporal ni espiritual, al Príncep que nos governa, y sempre le debemos respetar y obedecer.²³¹

Certament, Antoni Vila va més lluny que qualsevol altre autor en la negació del dret a la resistència a l'opressió, la qual cosa, segons la nostra opinió, s'explica pel context de la situació a França.²³² Fins i tot el prevere menorquí nega la possibilitat de discernir si el que el rei mana és just o injust ni interpel·lar-lo per les seves decisions, sinó que s'ha de limitar a acatar-les perquè Déu mana mitjançant el cor del rei, i faltar a l'obediència és pecat mortal.²³³ Només admet que un vassall interpel·li el monarca —sempre de manera humil i respectuosa— en referència a «algún defecto grave que en él notare, con el fin de que se corrija de él, y no sea después el escándalo o el oprobio de sus vasallos». I fins i tot en aquest cas, el vassall ha de ser de conducta irrepreensible i d'elevada posició, a la manera com el profeta Natan va reprendre David pel seu pecat (cf. 2Sa 12, 1-25).²³⁴ Amb tota aquesta argumentació, Vila afirma haver desmuntat els sistemes dels filòsofs impius que justifiquen la desobediència i fins i tot la rebel·lió contra els mals prínceps i governants.²³⁵

Aquesta defensa de l'obediència cega a les ordres del rei i de submissió total fins a patir la persecució davant el tirà ha estat criticada, a vegades de manera sarcàstica, per diversos autors. Antonio Elorza, per exemple, titlla Vila d'ignorant per atribuir a l'*impiu* Maquiavel «nada menos que la pretensión de sublevar los súbditos contra los príncipes».²³⁶ També Javier Herrero abunda extensament sobre aquesta qüestió a l'hora

²³¹ *Ibidem*, p. 111. Les cursives són de l'original.

²³² BOSSUET (*Política deducida de las palabras de la Sagrada Escritura*, cit. tom 2, p. 167 i seg.) considera que els súbdits i vassalls no han de contraposar a la violència dels prínceps més que les representacions, súpliques ben fonamentades i respectuoses, sense cap signe de sedició ni de murmuració, i pregar per la seva conversió. Tanmateix, el bisbe de Meaux no deixa de trobar una dificultat en el cas de les revoltes de David i dels Macabeus. Quant a la primera, estima que malgrat tot David no va lluitar contra el seu poble i que mai no va atemptar contra Saül. Més problemàtica és la segona, ja que trenca amb l'argument de no rebel·lar-se contra el tirà perseguidor. Vila, cautelosament, la ignora, mentre Bossuet soluciona la contradicció per la necessitat de perpetuar el poble elegit i la religió i l'estirp d'Abraham, de la qual havia de néixer el Messies. En aquest cas, Déu mateix hauria aprovat la rebel·lió contra Antíoc. *Ibidem*, p. 179 i seg.

²³³ Juan L. CASTELLANO observa que per aquest camí s'arriba al que s'ha vingut a denominar «religió de l'obediència», considerada per molts d'una irracionalitat absoluta. Vila seria, segons aquest autor, un exemple paradigmàtic d'això. Vegeu «Andalucía y el Estado en el siglo XVIII», cit. p. 79 i nota 34.

²³⁴ *El vasallo instruido* cit. p. 72-73.

²³⁵ En canvi, Tomàs d'Aquino (*De regimine principum ad Regem Cypri*, I, 8), que apel·lava també a la paciència dels súbdits o a l'esperança en la intervenció divina —per a l'Aquinat la rebel·lió només podia empitjorar la situació pel perill de derivar cap a una guerra civil—, considerava lícit que un poble s'alçàs contra el tirà si l'opressió era tan forta que no quedava cap altra via per restaurar el bé comú.

²³⁶ «Hacia una tipología del pensamiento reaccionario» cit. p. 375. En realitat, el florentí sí que arriba a justificar de manera indirecta la resistència popular davant un govern corrupte, com ho van fer els romans contra la monarquia per donar lloc a la república. Vegeu, al respecte, *Discursos sobre la dècada de Titus Livi* llibre I cap. 2. Encara que en les seves obres Maquiavel no justifica directament la rebel·lió, sí que

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució de posar de manifest les contorsions dialèctiques i lògiques a què es veu obligat Vila per justificar el deure de fidelitat i submissió davant els pitjors tirans.²³⁷ Fins i tot un autor que en general es mostra comprensiu amb els arguments del menorquí, Fernández de la Cigona, arriba a afirmar que encara que ens posem en el context d'aquells dies, «es preciso reconocer que Vila y Camps se excede notablemente en los deberes de los súbditos hacia el rey. Incluso en épocas en las que la práctica totalidad de los súbditos pensaban que el rey era un excelente soberano».²³⁸ Convé fer notar, però, que Vila no fou l'únic que va exposar l'obligació d'obediència cega al sobirà i fins i tot al tirà, amb la pregària com a únic remei, ja que també la trobam en l'obra de Finestrat. Tanmateix, no deixa de resultar curiós que, encara que per raons ben diferents de les al·legades al seu llibre, Vila estigui d'acord amb autors tan blasmatats per ell com els *impious* Hobbes i Spinoza, que no deixen al súbdit cap opció a la rebel·lió.

3.5. INFLUÈNCIA DE VILA I CAMPS EN EL PENSAMENT REACCIONARI ESPANYOL

Més enllà de la valoració que avui puguin merèixer les idees exposades en *El vasallo instruido*, el que no se li pot negar al llibre d'Antoni Vila és el seu caràcter pioner en el rebuig a la Revolució francesa en l'àmbit hispànic i, per tant, se l'ha de tenir en compte a l'hora de valorar les obres aparegudes amb posterioritat per veure fins a quin punt hi ha o no una continuïtat de les seves formulacions. Tanmateix, el prevere menorquí no era una *rara avis* en aquella Europa sacsejada pels primers compassos de la Revolució, un procés que no deixava ningú indiferent i que despertava tantes expectatives com rebuigs. Així, són molts els autors que escriuen a França, però també en altres països europeus, contra un procés revolucionari que amenaça d'enderrocar l'ordre establert i l'autoritat monàrquica (Jean-Sifrein Maury, Augustine Barruel, Antoine de Rivarol, Joseph de Maistre, Louis de Bonald, Edmund Burke, William Windham o Friedrich von Gentz, entre molts altres).²³⁹

exposa nombrosos exemples de com el poble pot tenir raons legítimes per resistir i, fins i tot, eliminar, a qui abusa del seu poder i actua contra el bé comú. De tota manera, Isaiah BERLIN ja va advertir al seu assaig «L'originalitat de Maquiavel» sobre el sorprenent que resulta el nombre d'interpretacions polítiques, a vegades diametralment oposades, de Maquiavel. Vegeu *El veritable estudi de la Humanitat*. Barcelona: Editorial Empúries, 2009, p. 309-372.

²³⁷ *Los orígenes del pensamiento reaccionario* cit. p. 127-128.

²³⁸ *El liberalismo y la Iglesia española* cit. p. 532. Aquest autor apunta, a més, que l'argumentació de Vila es fonamenta sobre cites d'autoritat d'interpretació ambigua.

²³⁹ Convé assenyalar que la majoria dels autors esmentats són de la mateixa generació d'Antoni Vila, nascuts en la dècada de 1740 i primers anys de la de 1750.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

La singularitat de Vila rau en el fet que s'havia d'oposar a la revolució sense esmentar-la, per la via de defensar la monarquia absoluta de dret diví i l'ordre social jeràrquic de les escomeses dels filòsofs *impius*, tot remarcant les obligacions del vassall vers el seu legítim monarca. No era el cas, és clar, dels autors contrarevolucionaris de la resta d'Europa, que podien parlar obertament del que estava passant a França en articles de premsa, pamflets i llibres. Pot resultar interessant, doncs, fer una primera comparació entre *El vasallo instruido* i el cèlebre llibre d'Edmund Burke *Reflections on the Revolution in France*, publicat el novembre de 1790 en forma d'una llarguíssima carta adreçada a un cavaller francès sobre els esdeveniments que tenen lloc a l'altre costat del Canal. En realitat, però, l'irlandès escriu pensant en els molts simpatitzants acrítics que la Revolució tenia a Anglaterra, més que no en els francesos. Encara que Vila i Burke escriuen des de realitats nacionals i ideològiques molt diferents —l'Espanya absolutista de Carles IV i la Gran Bretanya de Jordi III, parlamentària i oligàrquica— presenten, amb matisos que no són menors, alguns punts de coincidència, com ara la crítica al racionalisme il·lustrat radical, la defensa de l'ordre monàrquic tradicional i el paper central de la religió i de l'Església. De tota manera, les diferències entre ambdós autors són també considerables. Per a Vila, la monarquia absoluta de dret diví és inqüestionable i la fe catòlica definida per l'Escriptura i la Tradició és el fonament de la política i de la societat. Per a Burke, en canvi, la defensa de la monarquia es fonamenta no en el dret diví i la sacralitat del sobirà sinó en l'experiència i l'evolució institucional. D'aquí que l'irlandès reconegui que la societat ha d'evolucionar, però sempre de manera gradual i en consonància amb la tradició, tot preservant el fonament heretat i evitant el caos. Per contra, el menorquí presenta la monarquia absoluta i la societat jerarquitzada com a realitats immutables des de la Creació, per la qual cosa la inobediència i els desigs d'igualtat són inadmissibles. També l'estil i la forma d'argumentar són molt diferents, ja que mentre Vila recorre, fent servir un estil apològic, a arguments teològics i morals — amb profusió de citacions bíbliques i patrístiques— per presentar les obligacions dels vassalls, Burke ofereix una argumentació sistemàtica, reflexiva i analítica, que recolza sobre el coneixement del model institucional anglès i del nou ordre polític social que s'està bastint a França, tot advertint del perill que suposen els canvis abruptes de les revolucions.²⁴⁰

²⁴⁰ Un perill, per exemple, és fer derivar, com a reacció als canvis revolucionaris, el poder monàrquic cap a la tirania: «Los reyes serán tiranos como medida política cuando los súbditos sean rebeldes por principio». E. BURKE, *Reflexiones sobre la Revolución en Francia* cit. p. 130.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

És clar que no és possible comparar la influència posterior de les obres analitzades d'Edmund Burke —pare del conservadorisme polític modern d'arrel anglosaxona— i d'Antoni Vila, per bé que la d'aquest tampoc és intranscendent, encara que limitada a l'àmbit hispànic. Tot i que només tenim documentada una edició,²⁴¹ *El vasallo instruido* va tenir una àmplia difusió tant a l'Espanya peninsular com als territoris americans de la monarquia en un moment en què, malgrat totes les mesures adoptades per Floridablanca, no s'havia tallat ni de bon tros l'entrada de propaganda revolucionària per múltiples mitjans. Tanmateix, la radicalització de la revolució a partir de 1792 i, sobretot, 1793 amb l'inici del Terror encara va incrementar més el temor del contagi a Espanya, alhora que donava ales a la reacció. Perquè l'absolutisme, en efecte, creà els seus anticossos per combatre la infecció de les noves idees i reforçar la monarquia absoluta. Així, l'estratègia de rebuig i desqualificació frontal de la Revolució confia en la seva completa superació a mitjà termini per la possible reversibilitat del procés revolucionari a França i per l'esperança d'evitar-lo allà on encara no s'havia produït.²⁴² La guerra de la Primera Coalició, en la qual Espanya participarà a partir de març de 1793 després de l'execució de Lluís XVI, feia pensar en una ràpida derrota del règim revolucionari i la restauració de la monarquia tradicional. A Espanya, l'anomenada guerra del Rosselló o guerra Gran va tenir un fort suport popular, esperonat per l'Església. D'alguna manera, l'Altar surt aquí en defensa del Tron.²⁴³ El govern de la monarquia, encapçalat des de desembre de 1792 per Manuel Godoy, va veure l'ocasió propícia per reforçar la monarquia absoluta. Sorgeix aquí —i no abans— l'aliança del Tron i l'Altar, per bé que amb la figura del rei en el lloc preminent. Això sí, en aquest procés l'Església aprofitarà per introduir arguments de caràcter religiós en el tronc fonamental del missatge contrarevolucionari. I a la trilogia Llibertat-Igualtat-Fraternitat dels exèrcits francesos, s'hi oposà la triada Religió-Rei-Pàtria.²⁴⁴ Apareixeran així un conjunt d'obres que segueixen o que, almenys, resulten molt coincidents amb algunes de les idees-força expressades en *El vasallo instruido* pel que fa a la concepció de la monarquia absoluta, el rebuig als filòsofs que haurien propiciat la revolució i les obligacions dels vassalls: *Catecismo de Estado según los principios de la religión* de Joaquín Lorenzo Villanueva (Madrid, 1793); *La monarquía* de Clemente

²⁴¹ Sí que es va reeditar la segona part del llibre, referida a les obligacions del vassall (Maó, 1801). Al capítol següent ens referirem a les peculiars circumstàncies d'aquesta edició.

²⁴² Emilio DE DIEGO, «En torno al Bicentenario de la Revolución francesa II». *Cuadernos de Historia Contemporánea* 12 (1990), p. 188.

²⁴³ Andoni ARTOLA i Antonio CALVO, «Declinaciones de la reacción eclesiástica» cit. p. 446.

²⁴⁴ Pedro RÚJULA, *Religión, Rey y Patria* cit. p. 24.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

Peñalosa y Zúñiga (Madrid, 1793) i *El soldado Católico en guerra de religión* de fra Diego José de Cádiz (Écija, 1794), una exhortació religiosa en forma de pamflet que tenia com a objectiu enardir la combativitat dels soldats i de la població en la lluita contra la impietat revolucionària. L'any 1795, a més, començava a circular en còpies manuscrites l'obra del jesuïta exiliat a Roma Lorenzo Hervás y Panduro *Causas de la Revolución de Francia de 1789*, editada a Madrid l'any 1807.²⁴⁵

Tanmateix, la guerra Gran acabà essent adversa a les armes espanyoles que, després d'alguns èxits inicials, hagueren de recular davant l'empenta del nou exèrcit revolucionari francès. Godoy es va veure així obligat a signar la pau de Basilea (juliol de 1795) i, un any més tard, una aliança amb la República francesa (tractat de Sant Ildefons, agost de 1796), que pocs mesos després implicà l'entrada en guerra contra la Gran Bretanya. Certament, el nou règim del Directori era més presentable que el jacobinisme defenestrat per la reacció termidoriana, però la nova aliança no va deixar d'escandalitzar els sectors més reaccionaris. Malauradament, no podem saber quina va ser la posició d'Antoni Vila davant aquests canvis d'aliança i del fet que, tot i més moderat, el Directori suposava la consolidació dels principals valors de la revolució.²⁴⁶ Així i tot, l'aliança amb França no relaxà la persecució de la propaganda revolucionària ni el bloqueig informatiu sobre allò que succeïa al país veí. A la vegada, el govern de Godoy continuava promocionant un plantejament polític de la monarquia fonamentat en l'origen diví de la potestat natural dels prínceps i l'obediència dels vassalls, fet que quadrava amb el concepte de govern ministerial despòtic que el Príncep de la Pau exercia en la pràctica.²⁴⁷ Perquè a més de la influència de la propaganda francesa que no cessava, el perill era que des de dins dels territoris de la monarquia espanyola hi hagués autors confessadament catòlics disposats a adaptar la filosofia moral de la «llibertat absoluta».²⁴⁸ Per això, quan després de la destitució de Godoy el març de 1798, reemplaçat per Francisco de Saavedra, que podria dur a una major obertura política de la monarquia, va aparèixer l'obra del franciscà granadí fray Sebastián Sánchez Sobrino *El vasallo fiel a su príncipe o*

²⁴⁵ L'autor, que fa servir com a recurs una llarga carta datada a Roma el 25 de març de 1794 i adreçada a un alt funcionari del Consell de Castella. Hervás y Panduro atribueix la causa profunda de la revolució a les sectes i idees filosòfiques perverses que des de temps enrere havien infectat el país davant la desídia culpable dels mateixos catòlics. L'objectiu final era l'abolició del cristianisme i, fins i tot, de la religió.

²⁴⁶ No disposam de documentació per aclarir aquest punt i, a més, Vila no tornà a escriure sobre temes polítics des de la publicació d'*El vasallo instruido*. És clar que, d'acord amb la seva mateixa teoria, les decisions del monarca no es podien discutir.

²⁴⁷ Vegeu José M. PORTILLO, *Revolución de nación* cit. p. 118.

²⁴⁸ *Ibidem* p. 98.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució
instrucción dogmático-moral sobre los deberes que la religión de Jesu-Christo impune a todos sus hijos acerca de los soberanos (Madrid, 1798).²⁴⁹

Dedicat precisament al nou secretari d'Estat Saavedra, el llibre de Sánchez Sobrino, encapçalat pel tan reiterat *Non est enim potestas nisi a Deo* de Rm 13, 1, no només recull les idees fonamentals d'*El vasallo instruido*, sinó que s'hi inspira de manera directa en tota la seva argumentació, si bé afegeix alguns matisos, segurament fruit de la perspectiva que donava haver vist com evolucionava la revolució. Els títols dels cinc capítols són prou eloqüents del paral·lelisme: I No hay más Potestad que no sea de Dios; II Los Reyes deben ser honrados como Padres; III Sobre la obediencia debida al Soberano; IV Nunca es lícito resistir ni rebelarse contra las Potestades superiores; i V Sobre el tributo debido a los Soberanos. Tanca el llibre un extens apèndix sobre la preferència de la monarquia a la resta de sistemes de govern. Més original en la seva argumentació, encara que el fons que defensa és el mateix, és el llibre del canonge de la catedral de Girona Francesc Dorca, *Verdadera idea de la Sociedad civil, gobierno y soberanía temporal, conforme a la razón y a las Divinas Escrituras. Sujeción debida de los súbditos al Soberano y cargo principal de los Soberanos en el Gobierno* (Girona, 1803), que refuta directament les idees de Rousseau.

Si deixam de banda el llibre de fray Diego José de Cádiz per excessivament militant i reaccionari en el sentit més extrem del mot i el d'Hervás y Panduro, molt centrat en els esdeveniments de França, la resta de les obres ressenyades fins ara, de les que *El vasallo instruido* de Vila n'és la pionera, tracen un discurs catòlic antipolític que, a més d'exhortar a l'obediència per manament diví, defensava la monarquia absoluta com el millor dels sistemes polítics possibles. Es tractava de legitimar el monarca alhora que es fomentava l'obediència dels seus súbdits pel procediment d'integrar aquesta obediència entre les obligacions religioses.²⁵⁰ Andoni Artola i Antonio Calvo²⁵¹ distingeixen alguns trets comuns en les obres de Vila, Villanueva, Peñalosa, Sánchez Sobrino i Dorca:

- a) L'al·lusió directa als *nous filòsofs* i l'expressa refutació dels seus arguments.
- b) Recurs al jusnaturalisme, fonamental per demostrar que la paternitat és el primer vincle social de l'home que, reproduït a gran escala, dona lloc a la monarquia, el

²⁴⁹ El llibre, en vuitè, consta de 228 pàgines. Autor prolífic, fray Sebastián Sánchez Sobrino i el seu llibre *El vasallo fiel a su Príncipe* estarien vinculats a la contrarrevolució il·lustrada. Vegeu Antonio CALVO, «¿Una contrarrevolución ilustrada?», cit. 294.

²⁵⁰ Andoni ARTOLA i Antonio CALVO, «Declinaciones de la reacción eclesiástica» cit. p. 449.

²⁵¹ *Ibidem* p. 463.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

més natural dels governs. Per això l'obediència deguda al monarca s'inclou en el quart manament del Decàleg.

- c) Encara que rebutjant explícitament Hobbes, tots aquests autors corroboren d'alguna manera el seu diagnòstic: l'home necessita un govern fort que el protegeixi. Tanmateix no reconeixen l'existència de cap pacte, sinó que insisteixen que la voluntat humana està condicionada per l'ordre dissenyat per Déu.
- d) Coincideixen a defensar l'obligació d'obeir el monarca, però mentre Vila, Villanueva i Sánchez Sobrino afirmen que l'obediència s'ha de prestar encara que el sobirà sigui un tirà, Peñalosa i Dorca opten per defensar el caràcter amable dels reis absoluts, que són diferenciats dels dèspotes.

Sigui com vulgui, aquest corpus ideològic que en els seus inicis té per objectiu combatre la Revolució francesa i impedir el seu contagi, amb el temps, sobretot a partir de 1808 i destacadament a partir de 1814, serà el fonament, ara sí, de la ideologia reaccionària. Per això, *El vasallo instruido* d'Antoni Vila és situat per algun autor com el principal referent d'una ideologia que sustentaria en el futur la restauració absolutista de Ferran VII (que Vila, és clar, no tindria ocasió ni de sospitar).²⁵² En aquest sentit, no resulta estrany que durant el Trienni Liberal un autor que escrivia des de l'altra costat de l'Atlàntic, fray Mariano Bravo y Pimentel, instàs la reedició de l'obra d'Antoni Vila, entre les d'altres autors, com una de les línies a seguir quan Ferran VII recuperàs els plens poders una volta derrotats els liberals usurpadors, per tal de «restablecer el orden, el amor y la fidelidad al rey».²⁵³ És clar que llavors els sectors més reaccionaris plantejaven un model de govern absolutista sotmès als principis teocràtics, segurament prou diferent del que en el seu moment havia volgut defensar el prevere menorquí.

²⁵² Antonio RIVERA, *Historia de las derechas en España*. Madrid: Los libros de la catarata, 2022, p. 25.

²⁵³ Josep ESCRIG ROSA, «“El pecado de la revolución”. Fray Mariano Bravo y Pimentel y la interpretación reaccionaria de las independencias hispanoamericanas (1820-1822)». *Estudios de Historia Moderna y Contemporánea de México* (setembre de 2022), p. 149. El memorial del P. Bravo Pimentel, datat al convent de San Diego de Aguascalientes (Mèxic) el 30 de març de 1822, estava adreçat al capítol de la catedral de València.

4.- ANTONI VILA I LA LLEIALTAT AL MONARCA. LA DARRERA OCUPACIÓ BRITÀNICA DE MENORCA (1798-1802)

4.1. L'OCUPACIÓ BRITÀNICA DE MENORCA DE 1798 I EL CANVI DE LLEIALTATS

A diferència dels altres autors espanyols de la contrarevolució, il·lustrada o no, Antoni Vila, ja bisbe de Menorca, s'hauria d'enfrontar realment amb la seva pròpia teoria d'absoluta fidelitat al monarca legítim. En efecte, just havien passat tres mesos des que el prelat havia tornat a la seva illa nadiua per prendre possessió de la mitra quan, el 7 de novembre de 1798, una força expedicionària britànica formada per uns 3.900 homes desembarcava a cala Molí i el port d'Addaia, en la costa septentrional de Menorca. Arran de la demolició de la gran fortalesa de Sant Felip, ordenada per Carles III l'any 1782 després de la conquesta de l'illa per les armes catòliques, no existia cap plaça forta on poder resistir un setge. Per això, l'estratègia defensiva radicava en avortar el desembarcament enemic allà on es produís. Així ho va intentar el governador, brigadier Juan Nepomuceno de Quesada, però l'operació fou un fracàs per la mala coordinació de les diferents unitats i la deserció de bona part de la tropa d'un dels regiments suïssos de guarnició, de manera que els britànics van poder desembarcar sense entrebancs. Mentrestant, Quesada havia marxat a Ciutadella amb el gros de la guarnició per organitzar la resistència. El problema era que les muralles de Ciutadella, descuidades durant tot el segle XVIII, es trobaven en mal estat i oferien una dubtosa protecció tant a la guarnició com a la població civil que s'hi acaramullava. A més, les municions i provisions eren escasses, mentre que les desercions augmentaven dia rere dia. D'altra banda, els comandaments espanyols estaven convençuts que s'havien d'enfrontar a un contingent molt més poderós del que en realitat era la força expedicionària britànica.²⁵⁴

Davant aquesta situació, el 13 de novembre els jurats de la Universitat de Ciutadella van escriure al governador per fer-li notar el precari estat de les defenses i com en cas de bombardeig es produiria una inútil matança entre la tropa i la població civil. El mateix dia, el bisbe Antoni Vila també escrigué a Quesada perquè, «considerando la

²⁵⁴ La guarnició espanyola sumava uns 3.700 homes, xifra molt similar al del contingent britànic. Tanmateix, la meitat d'aquest contingent estava formada pels mercenaris dels regiments suïssos de Yann i Rutiman, de molt dubtosa fidelitat i eficàcia militar. Els informes que havia rebut Quesada, però, avaluaven l'exèrcit britànic amb un mínim de 7.000 homes. Alguns informes fins i tot ampliaven aquesta xifra fins als 13.000 i això va condicionar les decisions del governador.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

situación de esta Plaza y lo débil de sus murallas, como igualmente la penuria de víberes [sic] y municiones para hacer una vigorosa defensa, serán forzosas unas capitulaciones honoríficas [per honroses]». ²⁵⁵ El bisbe, però, advertia el governador sobre la conveniència de tenir present la situació de la religió i de l'Església catòlica a l'hora de negociar la capitulació en quatre punts que li detallava: 1) garantir el lliure exercici de la religió catòlica a tots els menorquins; 2) el lliure exercici de totes les funcions episcopals amb els honors i autoritat inherents als bisbes a Espanya; 3) que el bisbat de Menorca continuï essent sufragani del metropolità de València i que, en cas de vacar, el nomenament del bisbe l'hagi de fer sa majestat catòlica, i 4) que s'executi la butlla de nova erecció del bisbat «para el mayor arreglo y disciplina en esta Iglesia católica y toda la diócesis». El governador, en efecte, va incloure els suggeriments del bisbe en els articles 11è i 12è de la proposta de capitulació:

11º El vecindario y Población de la isla se les ha de dexar vivir en el libre uso de su Religión gozando pacíficamente las haciendas, bienes y privilegios que tienen y disfrutan en el presente.

12º La silla Episcopal de la Isla quedará establecida en ella con arreglo a la bula de nueva creación gozando su Illma. los honores, autoridad y rentas del Obispado, y subsistiendo con su cabildo Eclesiástico sufragánea del Arzobispo de Valencia. ²⁵⁶

El general Stuart, però, no acceptà aquestes clàusules ni tampoc la 13a, que demanava respectar els privilegis i franqueses de Menorca, el sistema foral encara vigent a l'illa que com a gràcia reial que havia confirmar Carles III l'any 1782, amb l'argument que no pertanyien a la capitulació, si bé afegia: «pero en lo venidero se tomará el debido cuidado para asegurar a los habitantes pacíficos en el goce de su Religión y propiedades». ²⁵⁷ Dia 16 de novembre el governador Quesada capitulava.

Els britànics havien pres Menorca sense patir ni una baixa, com ho va comunicar a Londres el victoriós general Stuart. Aquesta fàcil victòria va desfermar l'eufòria a la Gran Bretanya. En canvi, fou una derrota especialment humiliant per a les armes catòliques, i des del govern de Carles IV, llavors dirigit per Francisco de Saavedra, es va intentar camuflar tant com es va poder. El governador, brigadier Quesada, fou considerat responsable del desastre, per la qual cosa seria empresonat i processat juntament amb

²⁵⁵ Vegeu la transcripció íntegra d'aquestes cartes al llibre de José COTRINA, *El desastre de 1798: pérdida de la isla de Menorca*. Publicaciones del Memorial de Artillería. Madrid: Establecimiento Tipográfico de Antonio Marzo, 1922, apèndix documental, docs. 11 i 12.

²⁵⁶ Simón GUAL, *Última pérdida de Menorca y el intento de reconquista (1797-1802)*. Palma: Museo Militar de Menorca, 1990, p. 72-73.

²⁵⁷ ADM D-0194/05.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució altres comandaments militars.²⁵⁸ Per la seva banda, els menorquins no havien fet res per contribuir a la defensa, tot i les crides desesperades del governador.²⁵⁹ En canvi, una volta consumada l'ocupació, importants sectors de la població i de les elits locals, sobretot a Maó, intentaren aprofitar la nova situació. Perquè el comerç entre 1799 i 1801 conegué una expansió inèdita —s'havia reimplantat el port franc— per aprovisionar vaixells de l'esquadra britànica del Mediterrani i els milers de soldats, tant els de la guarnició com els que passaren per l'illa en trànsit cap als diferents teatres d'operacions (Malta, Itàlia, Egipte). També s'armaren molts corsaris que causaren pèrdues considerables a la marina mercant espanyola. Per tot això, el govern de Carles IV considerà els menorquins sospitosos de desafecció.²⁶⁰ D'altra banda, un grup de juristes encapçalats per Nicolau Orfila col·laborà estretament amb els governadors britànics, també en la seva política de retallar el poder de l'Església catòlica, com veurem. És possible que si alguns d'ells anaren tan lluny en el seu col·laboracionisme fou perquè pensaven que l'ocupació britànica seria llarga o fins i tot definitiva, ja que un futur tractat de pau podia traspasar de nou Menorca a la sobirania de la Gran Bretanya.²⁶¹

No cal dir que el bisbe Vila degué viure tot aquests esdeveniments amb una gran preocupació pel futur de la seva novíssima diòcesi —encara pendent d'organització²⁶²—

²⁵⁸ Sobre això, vegeu Simón GUAL, *Reivindicación de un Gobernador de Menorca 1798-1801*. Maó: Consorcio del Museo Militar de Menorca y Patrimonio Histórico Militar del Puerto de Mahón y Cala San Esteban, 2008.

²⁵⁹ Hi havia molt descontentament a Menorca, sobretot a la comarca de Maó, arran de la forta crisi econòmica que s'arrossegava sobretot des de l'esclat de la guerra contra la Gran Bretanya l'agost de 1796. La Royal Navy controlava la Mediterrània i bloquejava les Balears, de manera que tràfic de la nombrosa marina maonesa, abans molt actiu, estava pràcticament paralitzat. A més, la cada cop més penosa situació de la Hisenda reial feia que la nombrosa guarnició no cobràs les pagues i que importants obres públiques que ocupaven centenars de treballadors, com la construcció del nou llatzeret de Maó, quedassin interrompudes, igual que l'activitat de l'arsenal de l'Estat. D'aquí que molts rebessin els britànics amb l'esperança —que es demostrà certa— d'un ràpid relançament de l'activitat econòmica.

²⁶⁰ Gregori MIR MAYOL, «Una conseqüència de la tercera dominació anglesa de Menorca (1798-1802): els menorquins sota sospita», *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 36 (2000), p. 489-494.

²⁶¹ Sobre aquest període, vegeu Miquel À. CASASNOVAS, *De la Menorca britànica a la consolidació de l'Estat liberal*, cit., sobretot p. 125-133. Des del cantó britànic, són de gran interès les obres de Desmond GREGORY, *Minorca, the Illusory Prize. A History of the British Occupations of Minorca between 1708 and 1802*. Londres-Toronto: Associated University Presses, 1990, i David W. DONALDSON, *Britain and Menorca in the Eighteenth Century*. Londres: Open University, 1994 [tesi doctoral en línia accessible a <https://oro.open.ac.uk/57440/>]. En canvi, tot i que està centrat en aquest període concret, el llibre de Janet SLOSS, *Exit Britannia. Britain's last conquest of Menorca (1798-1802)*. Tetbury: Bonaventura Press, 2002, resulta prescindible. Aquesta autora es fonamenta de manera acrítica en obres anteriors i demostra no tenir gaire coneixement del funcionament intern de la societat menorquina de l'època i especialment sobre l'Església catòlica —que titlla obscurantista i supersticiosa— i la funció episcopal de Vila. Per exemple, «Bishop Anthony Vila, appointed the year before, was fighting a losing battle, bringing with him to English governed Menorca all the intolerance and lust for power of the church's struggle on the mainland». *Exit Britannia*, cit. p. 44.

²⁶² El capítol de la catedral, per exemple, encara tenia vacants la meitat de les canongies, mentre que l'església de Santa Maria de Ciutadella, ara catedral, estava mancada de molts dels elements necessaris per

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució dels inevitables conflictes amb les autoritats ocupants que s'esdevindrien i, el que no devia ser menor, la lleialtat deguda al seu legítim monarca, Carles IV. En realitat se li oferien dues opcions: abandonar l'illa amb el governador Quesada i les seves tropes o romandre amb els seus diocesans. En aquest cas, havia de jurar lleialtat a Jordi III de la Gran Bretanya, acte que va formalitzar de manera solemne a Maó el 17 de gener de 1799.²⁶³ El bisbe s'inclinà, encara que no immediatament, com veurem més endavant, per aquesta segona opció, tot i que segurament sabia que la submissió als ocupants no li estalviaria problemes malgrat les promeses verbals del general Stuart de respectar el lliure exercici de la religió catòlica i la seva autoritat i jurisdicció episcopal, així com el govern de la diòcesi.²⁶⁴

4.2. ELS CONFLICTES DEL BISBE VILA AMB LES AUTORITATS D'OCUPACIÓ

No van passar gaires mesos perquè aflorassin les tensions entre el prelat i el general Stuart, que havia quedat a Menorca en qualitat de governador. Tot al·legant el dret de conquesta, Stuart actuà com si l'illa fos *de iure* possessió britànica, i amb la col·laboració de destacats juristes menorquins que el bisbe coneixia prou bé dels anys d'infància i joventut viscuts a Maó, es proposà la introducció de canvis profunds en el sistema institucional, com la reforma del règim municipal (abril de 1799). Stuart, com els seus successors, també s'immiscí en els afers eclesiàstics i ja l'1 de gener de 1799 lliurà al bisbe Vila un document en el qual li deixava clar que a partir d'aquest moment tenia el bisbat sota l'autoritat de Jordi III, alhora que li imposava tres condicions que constrenyien el seu ministeri episcopal: 1) El bisbe quedava sotmès, i per extensió el seu clergat, a l'autoritat i la intervenció de les autoritats britàniques en totes les causes civils; 2) no admetria la jurisdicció de l'arquebisbe de València, sinó que tots els afers espirituals que requerissin una sanció superior serien trameses a la Santa Seu mitjançant el representant de sa majestat britànica;²⁶⁵ i 3) renunciaria a cobrar directament qualsevol pensió econòmica procedent de la cort de Madrid i a qualsevol comunicació amb Espanya. Les

al desenvolupament de la seva nova funció. També s'havia d'organitzar la cúria diocesana a partir de la preexistent cúria del vicari general.

²⁶³ Havia arribat a Maó dos dies abans. Fou rebut amb honors de tinent general, la qual cosa —com anotà el capità Roca al seu dietari— superava els honors que els bisbes rebien a Espanya, que era el de mariscal de camp, és a dir, un grau inferior. AHM, *Diari de Maó*, f. 564.

²⁶⁴ Sebastià VIVES, *Episcopologio*, cit. p. 212.

²⁶⁵ La qual cosa implicava prohibir la comunicació directa amb Roma. Possiblement es tractava d'evitar la intervenció de l'ambaixada espanyola davant la Santa Seu, que en l'etapa anterior de domini britànic havia pressionat a favor del clergat insular en els seus conflictes amb els governadors.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució reclamacions de les quantitats que la Hisenda espanyola pagava a la mitra menorquina haurien de ser reclamades a través del Govern britànic.²⁶⁶ Vila, encara que presentà al·legacions, no tingué altre remei que plegar-se a les exigències del governador. Optimista, Stuart, escrigué al secretari de Guerra, Henry Dundas, el 24 de gener de 1799 que no hi hauria dificultat perquè el prelat acceptàs certes restriccions imposades a l'Església insular.²⁶⁷ Però la relació correcta i fins i tot cordial —almenys en aparença— dels primers mesos de 1799, almenys a parer del governador, es trencà l'abril quan Stuart obligà el clergat a pagar impostos per les seves propietats i a aportar diners per al sosteniment de l'hospici. També va voler interferir en la vida religiosa en prohibir conferir ordes i professar vots als regulars sense la seva autorització. Vila optà llavors per presentar una enèrgica protesta en forma d'al·legacions. Encara que una reunió entre Vila i Stuart va fer que aquestes últimes disposicions quedassin sense efecte, el governador va prendre bona nota que el bisbe havia endurit la seva posició i així ho va comunicar als seus superiors abans d'abandonar l'illa, poques setmanes després.²⁶⁸

No ens podem entretenir aquí a detallar l'escalada de conflictes que van enfrontar el bisbe Vila amb el general Stuart i els seus successors, sobretot el tinent general Henry Edward Fox, que arribà a Menorca el novembre de 1799, per la qual cosa ens limitarem a ressenyar els fets que ens semblen essencials per contextualitzar la nostra exposició. Poques setmanes després de prendre possessió del comandament de l'illa, el general Fox va adoptar una línia encara més dura que la del seu antecessor i el 14 de desembre va comunicar al bisbe una nova instrucció en la qual reiterava les restriccions de la jurisdicció judicial eclesiàstica i la prohibició de conferir ordes i prendre vots.²⁶⁹ Vila, però, desafià obertament el governador i el Diumenge de Passió ordenà diversos clergues, per la qual cosa el governador, el 22 d'abril de 1800, el privà de les seves temporalitats i li suspengué la jurisdicció espiritual. Uns mesos més endavant, ordenava l'arrest domiciliari del prelat.²⁷⁰ Fox fins i tot arribà a considerar la possibilitat de deportar el

²⁶⁶ ADM, D-0194/04. La Hisenda Reial s'havia compromès en el moment de l'erecció del bisbat a pagar una pensió anual equivalent al 3% de les quantitats acumulades de les rendes pertanyents a l'antiga pabordia, retingudes des de la conquesta espanyola de 1782, així com d'altres fons.

²⁶⁷ Desmond GREGORY, *Minorca, the Illusory Price*, cit. p. 96.

²⁶⁸ *Ibidem* p. 135. Segons aquest autor, els intents de fer del bisbe un submís instrument del poder civil i militar britànic van estar condemnats a una amarga decepció (p. 134).

²⁶⁹ Segons Desmond GREGORY (*ibidem* p. 135) Fox hauria enviat un emissari al papa per obtenir el seu acord sobre les condicions que volia imposar al bisbe, però la resposta del pontífex fou negativa. El governador sospitava que Vila se li havia avançat escrivint a Roma de manera secreta. Sigui o no cert això, és molt dubtós que la Santa Seu hagués acceptat les restriccions al ministeri episcopal decretades per Fox.

²⁷⁰ També ordenà l'arrest i empresonament del vicari d'Alaior i va deportar el vicari general i el secretari de cambra del bisbe.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució bisbe a Espanya per la seva reiterada desobediència a les ordres del governador i dels magistrats del tribunal de la Reial Governació, tots els quals eren maonesos.²⁷¹

És en aquest context d'oberta desobediència a les ordres del governador que l'any 1801 s'imprimí a Maó el llibre *Copia litteral del § 2º de la obra intitulada El vasallo instruido en las principales obligaciones que debe a su legítimo monarca, su autor Dn Antonio Vila y Camps, actualmente obispo de Menorca. Impresa en Madrid en año 1792 y reimpressa en Mahón el año 1801*.²⁷² Amb tota probabilitat, es tracta d'una edició no autoritzada per l'autor i de tirada reduïda, la circulació de la qual va quedar limitada a Menorca. A parer nostre, els responsables d'aquesta edició eren enemics del bisbe, que en aquells moments tan delicats volien posar en evidència davant els menorquins la flagrant contradicció entre la teoria de l'obediència cega al legítim monarca i els seus representants que propugnava i la seva actitud de pertinaç i pública desobediència com a súbdit de Jordi III.

Aquesta forta tensió amb les autoritats britàniques se sumava als nombrosos problemes que van aflorar en altres àmbits, com ara l'enfrontament amb un sector del clergat insular que, acostumat a una gran autonomia fora de l'autoritat episcopal, ara es resistia a acatar la disciplina que volia imposar el prelat.²⁷³ A més, la Universitat de Maó estava pressionant des del moment de l'ocupació perquè el governador traslladàs la seu episcopal de Ciutadella a Maó. El trasllat de la mitra esdevindria, per a les autoritats maoneses, una obsessió que es mantindria durant tot el segle XIX.

El bisbe no es resignà i intentà, en diverses ocasions, aconseguir un passaport per passar a Londres amb la intenció de presentar directament al govern britànic les seves queixes. Finalment, el juliol de 1801 arribà de Londres l'autorització per anar a la cort, que Fox li havia negat de manera reiterada. Amb les rendes de la mitra confiscades, Vila ordenà una col·lecta per tal de recollir diners per a finançar el llarg viatge, un propòsit que va trobar oposició en alguns sectors eclesiàstics i seculares, que van escriure una carta

²⁷¹ Un d'aquests magistrats, l'assessor Joan Triay, fou excomunicat i per això el bisbe no autoritzà el seu matrimoni amb la filla d'un altre jurista, Joan Font, mentre no es reconciliàs amb l'Església. Aquesta negativa donà lloc a un altre llarg conflicte entre el bisbe i el clergat parroquial, d'una banda i el governador i els seus funcionaris, de l'altra.

²⁷² Només coneixem una còpia que es conserva a la Biblioteca Pública de Maó.

²⁷³ Sobre això es podria escriure un gruixut estudi monogràfic que queda fora dels objectius d'aquest treball. El lector interessat pot consultar els llibres de Sebastià VIVES, *Episcopologio*, cit. i Gabriel VILA, *Heroísmo del clero Menorquín*, cit., per bé que cal manejar les seves informacions amb cura, atès el seu elevat to apologètic. També D. GREGORY, *Minorca, the Illusory Price*, cit. p. 134-139 i D. W. DONALDSON, *Britain and Menorca*, cit. p. 515-518.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

al·legant que la religió catòlica, lluny de ser perseguida a Menorca, es podia practicar amb total normalitat.²⁷⁴ Un d'aquests clergues díscols era el vicari perpetu des Castell,²⁷⁵ poble que ara tornava a ser conegut amb el nom de Georgetown o Vila Jordi. Jaume Pelegrí, en efecte, contestà a la circular del prelat demanant-li que l'eximís de fer la col·lecta entre els seus feligresos perquè això podia indisposar els menorquins contra les autoritats. El vicari argumentava que al poble des Castell «es absolutamente libre el ejercicio de N^a S^a Religión, ni tengo el menor antecedente para creer que en ninguna parte de la Isla esté en peligro de perderse», sinó que el mateix governador havia ordenat que no s'impedís la pràctica de la religió i que el clergat fos respectat en l'exercici del seu ministeri. El bisbe, però, reaccionà amb duresa i ordenà l'estricta compliment de la circular.²⁷⁶ Pelegrí només tenia raó si se cenyia a la lletra de la carta, ja que la circular de 8 de juliol adreçada als rectors i vicaris perpetus afirmava que el viatge obeïa a «la conservación de nra. Sta. Religión y felicidad de Menorca». Ara bé, la circular enviada a les universitats esmentava altres circumstàncies, ja que indicava que anava a expressar al rei «las opresiones en que se ve esta mi Sta. Iglesia, mi Clero y mi Sagrada Dignidad» i «las más injustas vexaciones» que havia patit.²⁷⁷ Unes raons similars foren les que va exposar al capítol. Per al prelat era clar que tot això, juntament amb la creació d'escoles angleses i la difusió de catecismes protestants, obeïa a una estratègia de llarg abast per eliminar el catolicisme.

Sigui com vulgui, el bisbe Vila embarcà a Maó a bord d'un vaixell raguseu²⁷⁸ que el duria a Civitavecchia, per després passar a Roma. L'objectiu era entrevistar-se amb el papa Pius VII per posar-lo en coneixement de la situació de l'Església menorquina sota l'ocupació britànica. El pontífex rebé amb afabilitat el prelat menorquí i li lliurà cartes

²⁷⁴ Resulta clar que la presumpta unanimitat dels menorquins i del clergat diocesà en fer costat al bisbe que subratllen en els seus llibres Sebastià Vives i Gabriel Vila no s'ajusta a la veritat.

²⁷⁵ Població ubicada a curta distància de la boca del port de Maó, a la riba sud.

²⁷⁶ Més endavant el bisbe Vila ordenaria obrir una causa canònica contra el vicari Pelegrí, un afer que es prolongaria en temps del seu successor, Pedro Antonio Juano. El cas ha estat estudiat per Joan PONS MOLL, *L'indòmit vicari Pelegrí*. Ciutadella: Setmanaris i Revistes, 2022.

²⁷⁷ En una carta adreçada a la seva mare resident a Mallorca, de 13 de setembre de 1801 —llavors Vila es trobava a Roma—, el rector de la parròquia de Santa Maria de Maó, Gabriel Aleñà deixa clara la persecució a què es veien sotmesos els eclesiàstics que no es plegaven a les ordres del governador. Aleñà, fins i tot, adverteix a sa mare de la possibilitat de ser ell deportat. Sobre el futur de la religió a Menorca era molt pessimista: «si l'Altíssim no s'apiada d'aquest petit rebaño de la Iglesia, infeliç Menorca perquè la Religió cathòlica dins breu temps quedarà extingida, y ab dificultats tornarà a reynar, majorment si los Inglesos continuan dominant la Isla». AHM U-1479-5. És a dir, Aleñà veia en la política de les autoritats britàniques una clara intenció de liquidar, a llarg termini, el catolicisme com a religió dels menorquins.

²⁷⁸ De Ragusa, actual Dubrovnic, a Croàcia. La república de Ragusa era neutral, fet pel qual Vila elegí aquesta embarcació per arribar amb seguretat a Itàlia, atès l'estat de guerra encara vigent.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució adreçada a persones amb influència en la cort britànica.²⁷⁹ També el nomenà prelat domèstic i assistent al soli pontifici. Vila aprofità la seva estada a Roma per visitar els sepulcres dels apòstols Pere i Pau el 18 d'agost de 1801.²⁸⁰ Des de la Ciutat Eterna seguí viatge per terra travessant Europa fins a arribar a Hamburg, ja entrat el mes d'octubre. A la ciutat hanseàtica s'assabentà de la signatura a Londres, dia 1 d'octubre, del tractat preliminar de pau segons el qual Menorca seria tornada a Espanya. Així i tot, el bisbe decidí passar a Londres per presentar les seves queixes al Govern, que en principi no devia estar molt predisposat a favor seu si atenem les notícies que el capellà Pasqual Jover, que l'havia precedit en l'arribada a la capital britànica, va enviar al governador de la Mitra, Bartomeu Taltavull. Segons va transmetre Taltavull al rector de la parròquia de Santa Maria de Maó, Gabriel Aleñà,

Ell [Jover] igualment nos diu que el Rey està molt mal informat de S.I. que és tingut per cap de una facció inimiga de Inglaterra, y amich del antich Governador, que el Clero de Menorca està dividit, y que són més los que asenteryen a las disposiciones del General Fox que a la voluntat del Bisbe. Que aquests són los motius dels prosehiments del General Fox contra Bisbe e Iglésia. Dins aquesta matexa carta añaix que los eclesiàstichs díscolos han fet al Rey una representació contra S.I. y que per desimprejonar al mateix Rey de que no és el Clero, sinó quatre mal contents seria necessària una representació firmada per tots los Caps eclesiàstichs.²⁸¹

Des de Londres estant, el prelat escrigué el 13 d'octubre una extensa carta adreçada probablement al ministre Caballero o al secretari d'Estat Pedro de Ceballos en la qual explicava els greuges i persecucions que havia rebut de mans dels governadors britànics i dels funcionaris menorquins al seu servei.²⁸² Una setmana més tard fou rebut pel secretari d'Estat britànic, Lord Hawkenbury. És interessant que al final de la carta Vila demani el parer de Carles IV sobre com ha d'actuar en el futur immediat, si ha de

²⁷⁹ Un dels destinataris era John Cox Hippisley (1747-1825), primer baronet Hippisley, que havia estat agent oficiós del govern britànic a Roma. Hippisley, en la seva qualitat de diputat al Parlament de Londres destacaria per la seva decidida defensa dels drets dels catòlics anglesos i irlandesos, si bé el procés no es clouria fins a l'any 1829 amb la Catholic Relief Act.

²⁸⁰ Josep AMENGUAL, *Visitas ad limina de los obispos de Baleares: Mallorca, Menorca e Ibiza (1590-1939)*. Madrid: Editorial Sínderesis, 2019, p. 634-635.

²⁸¹ Carta de Bartomeu Taltavull a Gabriel Aleñà. Ciutadella, 10 de novembre de 1801. La carta de Jover a la qual es fa referència està datada a Londres el 31 de juliol de 1801, amb postdata de 6 d'agost. AHM U-1478-4.

²⁸² No s'indica el nom del destinatari, encara que va encapçalada pel tractament d'excel·lentíssim senyor, la qual cosa descarta que fos Manuel Godoy, que tenia tractament d'altesa pel seu títol de Príncep de la Pau. En qualsevol cas, el destinatari tenia fàcil accés al monarca, ja que Vila li prega que l'informi de tot. Una còpia d'aquesta carta, de sis pàgines en foli, es conserva a l'arxiu de la parròquia de Santa Eulàlia d'Alaior. Agraïm a Miquel À. Limón que ens hagi facilitat una còpia d'aquest document.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

continuar a Londres mentre espera una satisfacció pels greuges rebuts o bé ha de tornar a Menorca:

Yo siento en mi corazon la falta que hago en mi Iglesia, y quisiera consolar con mi presencia y con el ejercicio de mi Ministerio a mis Diocesanos que han hecho quanto han podido para sostener la causa de su Pastor. Lo pongo pues todo en la real consideracion de S.M. y espero de V.E. se dignará elevarlo a Su real consideración, y decirme si es Su real animo que yo me quede en Londres hasta recibir la satisfaccion que he venido a solicitar; o el que me restituya a mi Diocesis tomando a su cargo la defensa de mi causa y pedir la justicia que me es debida. De qualquier modo aguardaré la resolucion de S.M. suplicandole a V.E. se digne inclinar su real clemencia para que en caso de haverme de restituir a Menorca me permita embarcarme en uno de sus puertos del Mediterraneo, y de paso darme el consuelo de ponerme a sus reales pies, y besar su real mano.

Desconeixem si hi hagué una resposta per part de Madrid. En qualsevol cas, acabades les seves gestions a la capital britànica, ja al començament de 1802, Vila escrigué al clergat de Menorca afirmant que a Londres li havien donat la raó, la qual cosa és bastant inversemblant. El més probable és que el bisbe hagués estat rebut amb paraules amables, però sense que el Govern prengués cap decisió, ja que primer caldria haver escoltat directament la versió del tinent general Fox, que aleshores havia estat destinat a Malta.²⁸³ En realitat, i atès que s'havien signat els preliminars de pau, el Govern britànic es va desentendre de les reclamacions del prelat menorquí, com li comunicà per carta Hippisley el 23 de març.²⁸⁴

Acabada la seva missió a la capital britànica, Antoni Vila travessà novament el canal de la Mànega i es dirigí a París, on va ser rebut pel seu vell amic Francesc Seguí Valls. Maonès i condeixeble de Vila en l'escola jurídica dels Ramis, Seguí havia mantingut una estreta amistat amb l'ara bisbe de Menorca tot i la seva vida atzarosa que, d'entrada, el feia l'antítesi del prelat. Negociant, diplomàtic, republicà del partit girondí i maçó, devers 1790 s'estableix a Rouen en plena revolució. A la ciutat normanda exerciria de fiscal fins al 1793, quan es trasllada a París, on viu el període del Terror. A partir de 1795 treballa com a diplomàtic i contractista al servei del règim del Directori i, després del cop de 18 de Brumari, del Consolat. Doncs bé, Seguí Valls acollí el bisbe menorquí a les seves possessions de Beaubourg, a sis llegües de París. L'estada de Vila a França, ara sota el règim del general Bonaparte, es prolongà durant els primers mesos de 1802. Possiblement, el bisbe menorquí estava pendent de la signatura del tractat definitiu de

²⁸³ Desmond GREGORY, *Minorca, the Illusori Prize*, cit. p. 137. Fox, mentrestant, havia enviat a Londres un gruixut expedient sobre la conducta del bisbe.

²⁸⁴ *Ibidem*. Llavors Antoni Vila es trobava a França.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució pau, que tingué lloc a Amiens el 25 de març, per decidir el seu pròxim moviment. Així, descartà tornar a Menorca per dirigir-se a Madrid per donar compte al govern de Carles IV de la seva situació i, és clar, justificar la seva actuació sota l'ocupació britànica. Seguí Valls ens dona notícia del seuencontre amb Antoni Vila en una carta adreçada al seu germà Gabriel, resident a Maó, del 29 de març de 1802:

me ha donat [Antoni Vila] la major prova de una verdadera amistad en venir expressament a Paris per donar-me un abràs en lloch de anar per mar de Londres a España, tu qui saps la nostra antiga amistad no dubtaràs de la gran alegria que esta visita nos ha causat, però ell nos deixa ja y parteix luego per Madrid. Jo hauria volgut que hagués quedat algun temps mes ab nosaltres, però li es imposible, y suposat que nos deixa Jo hauria desitjat que hagués anat luego a Menorca a fi de informar-te de la mia situació bastant bona y tranquila no obstant aquestes grans revolutions.²⁸⁵

4.3. FOU FIDEL ANTONI VILA ALS SEUS PRINCIPIS TEÒRICS DE LLEIALTAT AL MONARCA?

Deixem que el nostre personatge parteixi cap a Madrid per abordar a una qüestió clau, la fidelitat o no d'Antoni Vila al principi d'obediència incondicional al legítim monarca que de manera tan vehement va plasmar en les pàgines d'*El vasallo instruido*. El fet és que Vila no havia contemplat en la seva obra quina havia de ser l'actitud del vassall en el cas d'esdevenir la conquesta del territori per un altre sobirà que podria aplicar, com llavors s'aplicava, el dret de conquesta. Sí que havia parlat d'aquest tema Bossuet, segons el qual el dret de conquesta és antiquíssim i està testimoniats per la Sagrada Escripura.²⁸⁶ Ara bé, el bisbe de Meaux, que no tenia en compte el punt de vista del vassall obligat a canviar de sobirà sinó el del príncep conquistador, matisava que per exercir de manera legítima aquest dret calien dues condicions. La primera, que al dret de conquesta «se le ha de unir la pacífica posesión»; i la segona, «para hacer este derecho incontestable, se confirma con ofrecer una amigable composición».²⁸⁷ De tota manera, aquestes condicions són massa ambigües per determinar si això era aplicable al cas de la conquesta britànica de 1798.

És clar, doncs, que una cosa és la teoria fonamentada en fonts bíbliques i una altra cosa la realitat a la que ara s'havia d'enfrontar el bisbe Vila. Però convé distingir entre dominació, que implica la transferència de sobirania sobre un territori reconeguda internacionalment mitjançant un tractat, de l'ocupació fruit de la mera conquesta militar.

²⁸⁵ Dec aquesta notícia a Guillem Sintès Espasa, el qual té en curs de publicació una interessant biografia de Francesc Seguí Valls. Sobre Seguí Valls vegeu també Román PIÑA, *Un triangulo masónico*, cit.

²⁸⁶ *Política deducida de las palabras de la Sagrada Escripura*, cit. tom I, p. 196 i seg.

²⁸⁷ *Ibidem* p. 200.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

Menorca era un cas clar d'això, ja que durant el segle XVIII havia canviat de mans fins a nou vegades entre 1706 i 1802. Així, l'ocupació pot acabar reconeguda com a dominació (cas de la britànica el tractat d'Utrecht de 1713 o l'espanyola en virtut del tractat de Versalles de 1783, per fer servir l'exemple de Menorca) o amb la devolució al final de la guerra (paus de París de 1763 i d'Amiens de 1802). Irénée Lameire²⁸⁸ aclareix amb arguments contundents aquesta distinció. Ara bé, aquest autor també deixa molt clar que la pràctica en temps de l'antic règim era una altra, ja que la conquesta del territori suposava un desplaçament immediat de la sobirania cap a la potència conquistadora.²⁸⁹ El vencedor s'atribuïa així els drets més amplis sobre les poblacions conquistades i els seus béns, amb poders gairebé discrecionals, seguint les doctrines d'Hugo Grotius.²⁹⁰ D'aquesta manera, els ocupats reconeixien de manera immediata la sobirania de la potència ocupant, la qual cosa era una forma d'aconseguir la seva benvolença i unes millors condicions durant l'ocupació. Una altra cosa era l'actitud de la potència sobirana, que continuava considerant com a propi el territori usurpat i la condició de súbdits als seus habitants. Per a Lameire, el cas de Menorca és el paradigma més gran d'aquesta pràctica, ja que els diversos conquistadors no dubtaven que el fet material de la conquesta els donava la dominació plena i sencera de l'illa malgrat la manca d'un tractat internacional que ho ratifiqués, mentre que els menorquins ho accepten de la mateixa manera. Breu: en aquesta època, la conquesta significava l'annexió, ni que fos provisional.²⁹¹

Conscients d'aquesta realitat que els sobrepassava i contra la qual res no podien fer, els menorquins optaren des del primer dia per adaptar-se a l'invasor i jurar fidelitat al monarca de la potència ocupant, fins i tot quan aquest ni tan sols controlava la totalitat del territori insular. La contrapartida demanada pels menorquins al que ara tenien per nou sobirà o als seus representants, era la conservació dels privilegis, és a dir, l'ordenament institucional i jurídic de l'illa, d'una banda, i el respecte a la religió catòlica quan els invasors eren els britànics.²⁹² És clar que a partir d'aquí les relacions amb el poder ocupant

²⁸⁸ Irénée LAMEIRE, *Les occupations militaires de l'Île de Minorque pendant les guerres de l'ancien droit*. París : Arthur Rousseau Editeur, 1908.

²⁸⁹ Vegeu la teorització a I. LAMEIRE, *Théorie et pratique de la conquête dans l'ancien droit (étude de droit International ancien)*. París : Librairie Nouvelle de Droit et Jurisprudence. Arthur Rousseau Editeur, 1902.

²⁹⁰ En particular, *De iure belli ac pacis libri tres* (1610). Vegeu Peter HAGGENMACHER, *Grotius et la doctrine de la guerre juste*. París: Presses Universitaires de France, 1983, p. 290-291.

²⁹¹ *Les occupations militaires*, cit. p. 8.

²⁹² Cal recordar la petició del governador Quesada al general Stuart en negociar les capitulacions, per exemple. La prevenció de respectar la religió catòlica, lògicament, era sobrerera quan es tractava dels francesos o els espanyols, catòlics.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

podien ser més o menys complicades, però els illencs mai no van tenir un paper passiu, sinó que procuraven actuar dins el marge que els oferia la nova situació per obtenir avantatges i salvaguardar la seva identitat, dit sigui això de manera àmplia, però amb la religió catòlica com a columna vertebral.²⁹³

Antoni Vila coneixia perfectament aquest funcionament perquè de molt jove havia viscut l'ocupació francesa i el retorn al domini britànic. I més tard, encara que absent de Menorca, tenia plena notícia de com havia estat la conquesta espanyola i les seves conseqüències. No es va actuar altrament el novembre de 1798, però la diferència era que ara Vila no era una persona qualsevol, sinó el bisbe de Menorca nomenat per Carles IV d'Espanya. I un bisbe a l'Espanya borbònica no només ocupava el graó més alt de la jerarquia eclesiàstica, amb una autoritat absoluta sobre els seus diocesans —clergues i laics—, sinó que, atesa l'accentuació del regalisme borbònic en temps de Carles III i de Carles IV, els bisbes eren de fet delegats regis i consellers *naturals* dels monarques, per la qual cosa hi havia una estreta col·laboració entre els prelats i les autoritats reials.²⁹⁴

En esdevenir, doncs, l'ocupació militar, el bisbe Vila —ja ho hem insinuat al començament d'aquest capítol— es trobava en una situació d'indecisió sobre com havia d'encarar els fets consumats de la transferència de sobirania de l'illa pel dret de conquesta que de seguida va al·legar el general Stuart. Per això, el 19 de novembre de 1798, només tres dies després de la capitulació del brigadier Quesada, Vila escrivia al secretari de despatx de Gràcia i Justícia, José Antonio Caballero explicant la seva situació i demanant instruccions de com havia de procedir, perquè Stuart no havia volgut acceptar els articles proposats en la capitulació referits a la religió catòlica i a l'Església,

²⁹³ Miquel À. CASASNOVAS, «Menorca en el segle XVIII. Un estat de la qüestió», *Publicacions des Born* 29 (2023), p. 15-16. Tot plegat no deixava de crear un conflicte de fidelitats als illencs, com ho manifestaria pels volts de 1805 el jurista Esteve Briones, deportat a la Península juntament amb quatre persones més per ser, presumptament, partidari dels britànics: «Nací inglés en 1751. Me volví francés en el 1756. Regresaron los ingleses en el 1763. Se dejaron ver otra vez en el 1798, y últimamente quedó la isla por nuestra España en virtud del tratado de Amiens. Sin embargo, de que nosotros menorquines no hayamos tenido arte ni parte en estas mutaciones, y que hemos guardado con la mayor escrupulosidad el sistema de obedecer al vencedor, no hemos podido ponernos a cubierto de las siniestras impresiones que necesariamente había de causar tanta mutación en los espíritus de las mismas naciones que poco satisfechas con ocupar la isla, se han disputado siempre el primer lugar en los corazones de sus naturales. Con los ingleses pasé por adicto a la nación española, como me sería fácil justificar; y no tan presto fue reintegrada la isla al dominio español, cuando me hallé transformado en partidario inglés y supe por la voz pública [que] había sido colocado en una lista que algunos mal intencionados presentaron al Gobierno, de una multitud de familias que conceptuaban de partidarias de la nación inglesa para perderlas en el espíritu de los que mandaban». AHM, Reial Governació 138-10. Manuscrit sense títol adreçat a un hipotètic amic en defensa de les acusacions d'anglofilia que havien provocat el seu desterrament, f. 1-2.

²⁹⁴ Andoni ARTOLA, *De Madrid a Roma. La fidelidad del episcopado en España (1760-1833)*. Gijón: Ediciones Trea, 2013, p. 347.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

Por lo que espero que V.E. pondrá en noticia de S.M. lo ocurrido, y se servirá comunicarme si será del Real agrado, que en caso de no condescender los Ingleses a mi solicitud, y no pudiendo executar la Bula de erección, según la mente de S.S. y expresa voluntad de S.M., yo me retire dexando la Iglesia que se me ha confiado, y que no puedo establecer conforme a las demás Catedrales de España por haver pasado la Isla a otro Soberano.

Per aquells dies, el bisbe va escriure amb un to més personal una altra carta, sembla que també adreçada al ministre Caballero, que subratllava la gravetat de la seva situació, però també la indecisió de com havia de procedir: o romandre a Menorca o marxar a Espanya:

Amigo, si en semejantes circunstancias será del agrado de S.M. que yo me restituya a España, pues no quisiera proceder de ligero, aunque no parecen fundados los motivos que me asisten para resolverme, pues no se le oculta a V.E. que la Bula de ejecución está cimentada sobre la Disciplina y Leyes de España y faltando éstas será necesariamente un Seminario [en el sentit de *semillero*] de discordias querer executarla según su tenor [dels anglesos]. Por último a V.E. no le faltan medios para sacarme de este laberinto y espero que no se olvidará de este su amigo.²⁹⁵

Malauradament, passaren les setmanes i el prelat no va rebre cap resposta de la Cort. Calia prendre una decisió i Antoni Vila es va decidir pel que li devia semblar el mal menor: romandre a Menorca al capdavant de l'Església diocesana pagant, però, el preu de jurar fidelitat a Jordi III. En la seva correspondència amb els governadors, el bisbe no deixava de proclamar la seva fidelitat al monarca britànic, però també deixava ben clar que aquesta fidelitat tenia un límit. La carta de protesta que envià al tinent general Fox el 22 d'abril de 1800 després que li fos comunicada la suspensió del seu ministeri episcopal, que considerava il·legal, és un bon exemple d'això:

Soy obispo de Menorca por la gracia de Dios, aunque sin mérito mío, y confirmado con toda mi autoridad por Su Magestad [sic] Británica, que Dios guarde. Como fiel vasallo del Rey venero las órdenes del Gobierno; pero como obispo católico debo respetar y mantener las Leyes de la Iglesia. Baxo esos supuestos, me hallo obligado por las leyes de la conciencia de que no puedo precindir [sic] a decir a V. Exª que no puedo acceder al Decreto que de su orden me comunicó haver [sic] el muy Magco. Asesor Civil, sobre suspensión de mi jurisdicción Espiritual y Episcopales Funciones. A solo Dios las debo, y solamente la Santa Madre Iglesia me puede suspender de ellas, siempre con arreglo a lo que en semejantes casos disponen los Sagrados Cánones.²⁹⁶

²⁹⁵ ADM, D-0194/04. Segurament aquestes cartes van ser lliurades al governador Quesada o algun dels oficials que, d'acord amb la capitulació, van ser evacuats a Cartagena a bord de vaixells britànics.

²⁹⁶ ADM, D-0194/05.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

Així, doncs, el bisbe pretenia aplicar en consciència, en el cas de les lleis injustes, el principi d'obeir primer Déu que als homes, però sense deixar de venerar el sobirà.²⁹⁷ Dit altrament, donar al Cèsar el que és del Cèsar, i a Déu el que és de Déu. El problema, és clar, rau en definir on són els límits de la jurisdicció del Cèsar. Resulta obvi que aquest era el punt de fricció entre el prelat i els governadors, com ho havia estat en les anteriors etapes del domini britànic de l'illa, perquè com mostra el cas de Menorca en el turbulent segle XVIII, no era igual la tolerància a l'intervencionisme reial segons fos el de sa majestat catòlica o el de sa majestat britànica.²⁹⁸ De fet, els governadors britànics tenien ple coneixement de l'aplicació a Mallorca de la desamortització decretada el setembre de 1798 que tenia com a objectiu alleujar la fortament endeutada Hisenda reial.²⁹⁹ Aquesta primera desamortització, que comptà amb la conformitat del papa Pius VI, es va fer pràcticament sense cap objecció per part de l'episcopat espanyol. Per això, Stuart i Fox prest entengueren que la resistència del bisbe a complir amb les condicions que se li havien imposat, no obeïa a motius doctrinals, sinó a la seva posició política: Vila era obertament antibritànic, i Fox denuncià als seus superiors que el prelat sovint deia que l'illa, si no era reconquistada per les armes,³⁰⁰ seria retornada a Espanya per la pau.³⁰¹ En el fons, sembla clar que Antoni Vila sempre es va mantenir, fins allà on li va ser possible, fidel a Carles IV a qui, malgrat tot, continuava considerant el seu legítim sobirà.

4.4. EPÍLEG. EL TRASLLAT A ALBARRASÍ: ¿PROMOCIÓ O CÀSTIG PER UNA PRESUMPTA INFIDELITAT?

El bisbe de Menorca arribà a Madrid a finals d'abril de 1802. Tot sembla indicar que projectava tornar a la diòcesi una volta finalitzades les seves gestions a la Cort. Així, el 28 d'abril de 1802, Vila escrivia als jurats de Menorca per notificar-los que es trobava a Madrid, on s'havia aturat un temps per a «procurar a mis diócesanos las mayores ventajas, ya en lo espiritual, ya en lo temporal».³⁰² Tanmateix, a la Cort devien tenir uns altres projectes que es van materialitzar en els mesos següents. Aprofitant el trasllat del bisbe

²⁹⁷ *El vasallo instruido*, cit. p. 87, 93, 110 i 196.

²⁹⁸ Sobre el període 1713-1781 vegeu Josep M. Quintana, *Una història singular*, cit.

²⁹⁹ És la que es coneix, erròniament, com a desamortització de Godoy

³⁰⁰ L'any 1799 s'havia acumulat a Mallorca un important cos d'exèrcit sota el comandament del marquès de la Romana amb la intenció de reconquistar Menorca. Aquesta expedició al final fou anul·lada. Vegeu Simón GUAL, *Última pérdida de Menorca*, cit.

³⁰¹ Desmond GREGORY, *Minorca, the Illusory Price* cit. p. 134.

³⁰² AHMC, Correspondència 1802-1803, sense foliar.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució de Terol a l'arquebisbat de Mèxic, el bisbe d'Albarrasí, Blas Joaquín Álvarez de Palma, passaria a Terol i Vila ocuparia la seva vacant. La seu de Menorca, al final, seria per a Pedro Antonio Juano, rector de la parròquia de San Lorenzo de Madrid. Els nomenaments de Vila i Juano per a les respectives seus són de 25 de juliol de 1802, per bé que encara no eren oficials. Així i tot, la notícia arribà molt aviat a Menorca, ja que el capità Joan Roca en deixa constància al seu dietari dia 13 d'agost.³⁰³ El sobtat trasllat a la petita diòcesi aragonesa va ser interpretat a Menorca —o almenys així es va voler fer creure— com una promoció.

Tanmateix, no deixa de ser sorprenent tot aquest ball de mitres si es vol presentar el trasllat de Vila a Albarrasí com una promoció que vindria motivada per compensar-lo pels seus patiments durant l'ocupació britànica.³⁰⁴ L'antecessor de Vila, Blas Joaquín Álvarez, feia poc més d'un any que ocupava aquella seu. Més lògic hauria estat passar Vila a Terol, si realment se'l volia ascendir, alhora que s'enviava Juano a Menorca. A més, els anys 1802-1803 foren de molt moviment, ja que setze diòcesis canviaren de bisbe, moltes d'elles per trasllat del prelat a un altre bisbat, per la qual cosa d'opcions no en van mancar. Però la diòcesi d'Albarrasí era una de les més petites i pobres d'Espanya i, a més, es troba geogràficament aïllada en una zona muntanyosa. A part de la petita ciutat d'Albarrasí, la diòcesi constava de sis viles i vint-i-dos llogarets dispersos que a tot estirar devien sumar uns quinze mil habitants —poc menys de la meitat de la població de Menorca— que vivien exclusivament de l'agricultura i la ramaderia. En la nostra opinió, el trasllat de Vila de cap manera pot ser considerat una promoció, sinó més aviat una mena d'exili.³⁰⁵ Tot i que de moment no tenim evidències documentals que ens aclareixin el perquè d'aquesta decisió, el més probable és que s'hagi de relacionar amb el fet que el prelat ciutadellenc va jurar fidelitat a Jordi III després de l'ocupació britànica, ja que la

³⁰³ AHM, *Diari de Maó*, f. 637.

³⁰⁴ Així ho explica el mateix Vila als jurats de Menorca en carta datada a Madrid l'11 de setembre de 1802. AHMC, Correspondència 1802-1803, sense foliar.

³⁰⁵ Andoni ARTOLA també pensa que el trasllat de Vila a Albarrasí fou una promoció i la posa com a exemple del canvi que s'estava operant en les relacions entre la monarquia, els prelats espanyols i la Santa Seu pel fet que el bisbe menorquí va rebre del papa el nomenament de prelat domèstic i assistent al soli pontifici durant el seu viatge a Roma, i conclou: «Esta distinción le hubiera causado problemas algunos años antes. Sin embargo, a su vuelta de la Ciudad Eterna obtuvo una promoción». *De Madrid a Roma*, cit. p. 253-254. No era aquesta l'opinió dels enemics del bisbe, com el vicari Jaume Pelegrí. En la causa canònica que se li va instruir aquell any 1802, dos testimonis van manifestar que el clergue díscol s'havia alegrat del trasllat a la petita seu aragonesa. Per exemple, Andreu Rosas declarà que en assabentar-se de la marxa de Vila a Albarrasí, el vicari Pelegrí hauria dit que «S.M. el Rey nro. Sor. en vista de su mala conducta, le manda passar [a] Albarracín, Tierra y Pueblo el más infeliz de toda España y que este Obispado se le havia dado por destierro». Vegeu Joan PONS MOLL, *L'indòmit vicari Pelegrí*, cit. p. 16, nota 4.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

fidelitat dels bisbes al rei catòlic era una qüestió molt seriosa. De fet, els militars considerats responsables de la «indecorosa rendició» de 1798 —és l'expressió que fa servir Carles IV en notificar la sentència— foren sotmesos a un consell de guerra. La major part d'ells —encara que algú inexplicablement es va salvar, com el coronel de suïssos Rutiman— van ser condemnats. El vell brigadier Quesada, la salut del qual era molt delicada, va morir al castell de Cartagena, on estava pres, pocs dies abans que el 10 de juny de 1802 es dictàs la sentència que el condemnava a la separació del servei i la degradació «por su falta de actividad y de vigor militar en el lance que mejor debía emplearlo, y no haberse puesto al frente de las tropas de su mando en busca de las invasoras». Només quatre dies més tard, el 14 de juny, el capità general de les Balears, Joan Miquel de Vives, al davant d'un batalló del regiment de Sòria, prenia possessió de Menorca de mans del general Clephane en compliment del tractat d'Amiens. Des de cap punt de vista Vila podia ser tractat com Quesada, però justament per això té sentit pensar que el trasllat a una seu d'ínfima categoria i aïllada era un càstig suficient per haver jurat fidelitat al monarca enemic.

A part d'això, sembla que en el trasllat també hi devien pesar les resistències que el prelat va trobar en un grup d'influents juristes que havien col·laborat amb els ocupants, així com d'un grapat de clergues díscols com el ja esmentat vicari Jaume Pelegrí.³⁰⁶ Potser per això es va creure oportú enviar algú que no tingués cap relació amb Menorca perquè imposàs la disciplina al clergat i contribuís a relligar a l'Espanya borbònica un territori els habitants del qual s'havien mostrat massivament indiferents, i no pocs fins i tot obertament desafectes. En qualsevol cas, el pontificat de Pedro Antonio Juano (1802-1814) resultaria especialment complicat i turbulent.³⁰⁷

Antoni Vila prolongà la seva estada a Madrid fins ben entrat l'any 1803. Va prendre possessió de la seu d'Albarrasí l'1 de març d'aquell any. Segons Gabriel Vila, governà aquella església particular «con general aplauso y entera satisfacción de sus diocesanos por la bondad de su corazón y afabilidad de su trato que resplandecían en la pureza de sus costumbres». A Albarrasí l'acompanyaren la seva germana Maria³⁰⁸ i dos o tres capellans menorquins. També va fer traslladar a Albarrasí els seus efectes personals

³⁰⁶ Vila deixà constància dels noms concrets d'aquestes persones, tant clergues com seglars, en un informe que va redactar per al seu successor, Juano. ADM D-0194-3.

³⁰⁷ Sobre el bisbe Juano vegeu Miquel A. CASASNOVAS, «Pedro Antonio Juano (1744-1814). Un bisbe polèmic a la Menorca del començament del segle XIX». *Randa* 88 (2022), p. 159-190.

³⁰⁸ Després de la mort del seu germà, Maria tornaria a Menorca. Residí a Maó fins a la seva mort, succeïda l'any 1840.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució que havien quedat a Menorca, entre els quals els manuscrits, relligats en diversos volums, de la inacabada *Enciclopèdia eclesiàstica* i, presumiblement, la seva documentació personal. El bisbe Antoni Vila i Camps morí quan just havia acomplert seixanta anys a la vila de Gea d'Albarrasí, a uns 14 quilòmetres de la seu, on els prelats d'aquella diòcesi tenien una residència. Era el 30 d'octubre de 1807. Justament, tres dies abans s'havia descobert a El Escorial el complot encapçalat pel príncep d'Astúries, Ferran, contra el valido Manuel Godoy i els monarques, Carles IV i Maria Lluïsa. El prelat ciutadellenc mai no arribaria a assabentar-se d'una conspiració que, d'acord amb la seva doctrina de condemna de qualsevol conxorxa contra el legítim sobirà —i més essent el fill contra els pares—, s'hauria de qualificar d'execrable. En qualsevol cas, i aliè a aquests esdeveniments, el cadàver d'Antoni Vila fou traslladat a la catedral d'Albarrasí, on se li van tributar les solemnes exèquies durant les quals el canonge Pasqual Jover, un dels preveres menorquins que l'havien acompanyat en aquella mena d'exili muntanyenc, va pronunciar l'oració fúnebre. Les despulles del prelat reposen a la cripta de la catedral lobetana.

5.- CONCLUSIONS

Al llarg d'aquest treball hem aprofundit en la vida i l'obra de qui seria bisbe de Menorca i Albarrasí, Antoni Vila i Camps. Ens hem centrat especialment en la seva obra fins ara més coneguda i controvertida, *El vasallo instruido en las obligaciones que debe a su legitimo monarca*, que va veure la llum en els primers mesos de 1792. Arribats aquí, pensam que hem assolit els objectius que han guiat la nostra recerca, que prèviament hem especificat en la introducció d'aquesta tesina. Ha arribat l'hora, doncs, de fixar les conclusions a les quals hem arribat, amb el benentès que alguns aspectes hauran de ser ampliat i clarificats a la llum de recerques ulteriors. Ho sintetitzam en els punts següents:

Primer. Antoni Vila i Camps va néixer a Menorca com a súbdit britànic. Va cursar els primers estudis a l'illa en un ambient de pluralisme religiós, cosmopolita i d'obertura cultural, afavorit tot això per l'abolició de la Inquisició a l'inici del domini britànic. Els seus referents polítics no es trobaven en l'absolutisme monàrquic, sinó en la pervivència de les institucions forals menorquines —per bé que molt condicionades per l'intervencionisme dels tinents governadors— i el sistema polític de la metròpoli, fonamentat en una monarquia amb poders limitats per un Parlament fort.

Segon. L'estada a París en la dècada de 1760, on es va doctorar en teologia i es llicencià en dret, el va posar en contacte amb el règim absolutista francès, alhora que va poder conèixer el moviment il·lustrat, amb les seves diverses variants, que llavors floria a la capital francesa, justament en el moment àlgid de l'edició de l'*Encyclopédie*. Però també amb els autors del *Petit Concile*, sobretot Bossuet i Fleury, tot i que aquests ja eren coneguts a la Menorca de l'època.

Tercer. Tornat a Menorca després de rebre els ordes sagrats de mans del bisbe de Mallorca, tingué diverses polèmiques religioses a Maó amb jueus i britànics que, segons el seu testimoni, li valgueren la persecució de les autoritats britàniques, per la qual cosa va fugir a Espanya. És aquest, però, un episodi encara poc aclarit, ja que la versió que dona Vila no és prou creïble, almenys mentre no sorgeixi nova documentació que permeti la seva clarificació.

Quart. L'any 1773 s'instal·là a Madrid, on entrà al servei dels comtes de Villa-Paterna com a preceptor del seu primogènit, probablement a causa de la seva sòlida

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució formació intel·lectual, que incloïa el coneixement de diverses llengües. Fruit d'aquesta experiència, l'any 1776 publicà *El noble bien educado*, un petit tractat pedagògic que es troba en la línia de la il·lustració catòlica. Aquesta obra posa l'èmfasi en la necessitat d'una educació interdisciplinària i integral del noble amb la vista posada en la seva utilitat al país i al servei del rei, que inclou la doctrina cristiana i la Bíblia, a les ciències naturals i la física newtoniana, l'educació física, la urbanitat i dina i tot l'aprenentatge d'un ofici mecànic.

Cinquè. Una volta Antoni Vila va deixar d'estar al servei dels comtes de Villa-Paterna es posà a treballar en un projecte de molt llarg abast: una enciclopèdia eclesiàstica. L'any 1779 ja tenia l'esquema de matèries i el vistiplau de l'inquisidor general, la qual cosa li permetia consultar tota mena de llibres i sol·licitar informació a partir d'una xarxa de corresponsals en tot l'àmbit de la monarquia, també als territoris americans, però malgrat els reiterats intents, no va aconseguir una prebenda eclesiàstica fins a l'any 1792, quan fou nomenat canonge de la Seu de Mallorca amb dispensa de la seva residència per poder continuar treballant a Madrid.

Sisè. Són diversos els autors que han qualificat Antoni Vila d'antiil·lustrat i reaccionari —això últim en un sentit clarament pejoratiu—, tant la seva formació com, sobretot, el llibre *El noble bien educado* i l'ambiciós projecte de redactar una enciclopèdia eclesiàstica ens fan qüestionar aquesta afirmació. Més aviat el nostre autor mostra una inclinació pel progrés, la ciència i l'educació que han de garantir la felicitat dels vassalls. Una felicitat, això sí, que només pot ser assolida gràcies al bon govern del monarca absolut, que mira pel bé comú. A parer nostre, doncs, fou durant la seva llarga estada a Madrid, durant la qual és probable que tingués accés a cercles pròxims al comte de Floridablanca, quan Antoni Vila va assumir els ideals del despotisme il·lustrat encarnat per Carles III i els seus ministres. En suma, el prevere menorquí encaixa en una il·lustració moderada i catòlica, molt lluny de qualsevol posició radical, i per això aposta per l'ordre polític i social establert, amb el fonament de la submissió als principis religiosos i la legitimitat divina del poder monàrquic.

Setè. Des d'un primer moment Antoni Vila es veu colpit per l'esclat de la Revolució francesa, l'estiu de 1789. Veure com Lluís XVI era despul·lat del seu poder absolut i com l'Assemblea Nacional accelerava el desmantellament l'antic règim, el va moure a reaccionar escrivint un primer opuscle en el qual defensava l'autoritat sagrada dels monarques. Aquest text no obtindria el preceptiu permís d'impresma perquè

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució justament quan es reforçava el cordó sanitari per evitar el contagi ideològic de la revolució no es va creure oportuna la seva publicació. Encara el manuscrit original no l'hem pogut localitzar, el títol suggereix que era una defensa de l'origen diví del poder absolut del sobirà. Segons la nostra opinió, aquest material fou utilitzat mesos més tard a l'hora de redactar la primera part d'*El vasallo instruido*. L'objectiu de l'autor era contribuir a crear un dic de contenció ideològic davant les noves idees revolucionàries que, malgrat tots els esforços per evitar-ho, subtilment s'estaven infiltrant en la monarquia catòlica.

Vuitè. L'avanç de la revolució a França i la presa de posició del papa Pius VI condemnant el procés revolucionari, van moure l'autor a preparar una obra de major extensió que no l'opuscle que va romandre inèdit. Creim que la redacció va tenir lloc durant els primers mesos de 1791, de manera que durant l'estiu d'aquest any estava acabada, ja que llavors es tramità la llicència d'impressió que fou concedida no només sense entrebancs, sinó amb elogis per part del censor per l'oportunitat de l'obra. Això ens fa plantejar si fou iniciativa del mateix Vila escriure el llibre o si l'autor fou instat i encoratjat per part del cercle pròxim a Floridablanca, si és que no hi intervingué directament el ministre, llavors molt qüestionat per la seva política. En realitat, ambdues possibilitats són compatibles i, amb la documentació actualment a l'abast, no tenim elements per aclarir aquesta qüestió. Així i tot, és un fet que Vila va ser nomenat canonge de Mallorca a la primeria de 1792, just abans de la caiguda de Floridablanca i la seva substitució per Aranda. Poques setmanes més tard, començava la distribució d'*El vasallo instruido*.

Novè. La data de redacció, molt primerenca, és important perquè posa en evidència la intenció de l'autor de contribuir a crear un tallafocs ideològic contra la difusió de la ideologia revolucionària en un moment en què semblava que la situació de França podria ser d'alguna manera reversible. Convé, doncs, no jutjar el llibre d'Antoni Vila a partir de la posterior evolució dels fets, sinó en el context en el qual s'escrigué.

Desè. Les fonts que fonamenten la seva argumentació són la Bíblia, els sants Pares, els concilis i els cànons. Vila dona una gran rellevància a l'Escriptura com a font primordial d'instrucció moral, històrica, teològica i, fins i tot, política. En aquest punt, igual que en la plena acceptació de l'autoritat dels Pares, segueix la tradició de Bossuet i Fleury, el pensament dels quals impregna *El vasallo instruido*.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

Onzè. La metodologia hermenèutica del *prevere menorquí* es fonamenta en la interpretació moral, destinada a extreure ensenyaments pràctics, i en la historicitat, atorgant total veracitat als relats bíblics, inclosos aquells que fan referència a la història dels orígens de Gn 1-11. La repetició de certs versets clau, especialment aquells vinculats amb la submissió a l'autoritat, mostra l'interès de Vila per establir una relació directa entre doctrina religiosa i ordre social i polític. Pel que fa a les fonts patristiques, Vila recorre extensament als Pares de l'Església per donar consistència doctrinal als seus arguments, destacant especialment Agustí d'Hipona com a referent principal. La diversitat d'autors citats, alguns a través de reculls antològics, pretén enriquir el seu discurs teològic i històric. L'autor també fa ús, encara que molt puntual, de textos no cristians, com el d'historiadors romans, per justificar aspectes com l'origen de la monarquia. Finalment, les referències als canons, concilis i altres fonts, tot i ser menys nombroses, complementen la visió global de l'autor, que no es limita a la patristica, sinó que integra aportacions medievals i modernes, així com la litúrgia. Aquesta combinació de textos bíblics, patristics, canònics i litúrgics evidencia una voluntat d'abastir el seu discurs amb una base argumental sòlida i diversificada.

Dotzè. No obstant el que hem apuntat anteriorment, resulta obvi que el discurs expressat en les pàgines d'*El vasallo instruido* fuig de la sofisticació. En la nostra opinió, la intencionalitat de l'autor és arribar a un espectre ampli de públic per presentar la doctrina tradicional catòlica sobre la font del poder monàrquic, la legitimitat del rei i dels seus ministres i l'estabilitat de l'ordre social, que recolza en la religió. En aquest sentit, resulta plausible pensar que Vila pretenia oferir al clergat, i especialment als confessors i predicadors, un material estructurat i accessible per difondre entre els fidels la necessària fidelitat i submissió al monarca i els seus ministres.

Tretzè. Aquesta exposició de la doctrina tradicional catòlica fonamentada en l'Escriptura i la Tradició, pretén refutar les posicions filosòfiques adoptades per la Il·lustració radical que es justifiquen amb la raó contractual o el dret natural, prescindint així de qualsevol referència a Déu i la seva providència; uns sistemes filosòfics que enfonsen les seves arrels en el pensament d'autors antics com ara Epicur i Lucreci adoptades, ampliades i sistematitzades per altres de moderns, sobretot Maquiavel, Hobbes, Spinoza, Voltaire i Rousseau. Aquests són els filòsofs impius, als quals Vila ataca reiteradament, tant directament com indirecta al llarg de les pàgines del seu llibre.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

Catorzè. Així i tot, les idees defensades per Antoni Vila a *El vasallo instruido* ja les trobam de manera embrionària en la seva obra anterior *El noble bien educado*, així com en altres autors que segueixen a Espanya l'estela de Bossuet. D'altra banda, autors com Joaquim Finestrat (l'obra del qual romangué inèdita), Fernando de Ceballos, Vicente Fernández de Valcárcel o Antonio Javier Pérez y López, que escriuen abans de l'esclat de la Revolució francesa, amb major o menor vehemència, ja alertaven sobre els perills de la nova filosofia per a l'ordre social, polític i religiós.

Quinzè. Un aspecte important al qual hem volgut parar atenció és el posicionament d'Antoni Vila en la seva obra *El vasallo instruido*, contextualitzant-lo dins la resposta contrarevolucionària espanyola arran de la Revolució francesa. A diferència dels autors europeus que podien debatre obertament els esdeveniments de França, Vila havia d'oposar-se als ideals revolucionaris sense esmentar-los explícitament, defensant, com hem dit al punt anterior, la monarquia absoluta de dret diví i l'ordre social jeràrquic com a contraposició als filòsofs il·lustrats. Una breu comparació entre les obres d'Antoni Vila i Edmund Burke mostra punts de coincidència, com la crítica al racionalisme radical, la defensa de la monarquia tradicional i el paper fonamental de la religió, però també cal remarcar diferències substancials: Vila fonamenta la monarquia en el dret diví i la tradició catòlica, mentre que Burke la defensa des de l'experiència històrica i l'evolució institucional.

Setzè. Pel que fa a la difusió i la influència posterior, *El vasallo instruido* va tenir un gran impacte a l'Espanya peninsular i als territoris americans, precisament en un moment de por creixent al contagi revolucionari. Aquest context va propiciar la reacció absolutista i l'aliança entre Tron i Altar, amb la triada Religió-Rei-Pàtria oposant-se als principis de Llibertat-Igualtat-Fraternitat. El corpus ideològic contrarevolucionari va ser ampliat amb obres com *Catecismo de Estado* de Villanueva, *La monarquía* de Peñalosa i *El soldado católico* de Diego José de Cádiz i, sobretot, *El vasallo fiel a su príncipe*, de Sebastián Sánchez Sobrino, que coincidien a defensar la monarquia absoluta, la submissió dels vassalls i el rebuig a la filosofia revolucionària. En aquests textos es troben elements comuns: condemna als nous filòsofs, recurs al jusnaturalisme, defensa d'un govern fort i justificació teològica de l'obediència. La radicalització de la Revolució i la guerra Gran van intensificar la reacció absolutista, tot i que la derrota espanyola obligà a signar la pau de Basilea i l'aliança amb la República francesa, generant escàndol entre els sectors més reaccionaris. L'obra de Vila, pionera en aquest corpus, acabà sent referent ideològic per

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució a la restauració absolutista de Ferran VII, especialment durant el Trienni Liberal, quan es reclamà la seva reedició per restablir la fidelitat al rei.

Dissetè. El bisbe Antoni Vila va viure una situació de gran complexitat política a Menorca durant l'ocupació britànica de 1798-1802, just després d'haver pres possessió de la diòcesi, fet que el va obligar a equilibrar la fidelitat institucional amb les lleis de l'Església. Això posà el bisbe Vila davant un gran dilema que segurament no havia previst a l'hora de redactar el seu llibre. Qui era ara el seu legítim monarca, després que els ocupants britànics manifestassin la seva voluntat d'aplicar, sense embuts i amb totes les conseqüències, el dret de conquesta? Després d'unes setmanes de vacil·lacions, i sense rebre instruccions de Madrid, Vila va decidir romandre a Menorca i va jurar fidelitat a Jordi III, però sempre va mantenir que la seva lleialtat al monarca britànic tenia límits, especialment pel que fa a la jurisdicció espiritual i episcopal. Per això, els conflictes entre Vila i els governadors britànics van ser principalment sobre la delimitació de competències entre l'autoritat reial i l'autoritat eclesiàstica, un tema recurrent en l'època moderna. D'altra banda, tenim prou indicis per pensar que la fidelitat del bisbe a Carles IV es va mantenir fins al final en considerar-lo sempre, encara que no ho podia fer de manera explícita, el sobirà legítim. Arran de la seva postura, que va ser entesa com una infidelitat al rei de la Gran Bretanya, el prelat arribà a ser suspès de les seves funcions pel tinent governador Henry Edward Fox, qui també li confiscà les temporalitats. Vila aconseguí, però, permís per marxar a Londres per presentar al govern de Jordi III els greuges que, a parer seu, havia rebut ell i l'Església menorquina dels tinents governadors britànics i dels seus funcionaris i col·laboradors menorquins. La primera escala del llarg viatge, tanmateix, va ser Roma, on va ser rebut pel papa Pius VII. Arribat a Londres, Vila escrigué una llarga carta, presumiblement adreçada al ministre de Gràcia i Justícia, José Antonio Caballero, justificant la seva actuació.

Divuitè. Malauradament per al prelat, no sembla que govern de Carles IV aprovàs la seva actitud sota l'ocupació britànica, per la qual cosa el trasllat del bisbe Vila a la diòcesi d'Albarrasí, tot i ser presentat com una promoció, ha de ser interpretat més aviat com un càstig o exili a causa del seu jurament de fidelitat al monarca britànic. Aquest trasllat també va estar influït per les tensions internes ocasionades per l'oposició d'un grup d'influents juristes i clergues menorquins contraris a Vila que simpatitzaven amb els ocupants britànics, així com per oposar-se a les disposicions del bisbe per establir la

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució disciplina eclesiàstica a Menorca. Calia que la nova diòcesi comptàs amb un nou prelat la fidelitat del qual a la Corona no presentàs fissures: el castellà Pedro Antonio Juano.

Dinovè. Per al bisbe Antoni Vila, la vida a Albarrasí va transcórrer amb discreció fins a la seva mort a la vila de Gea el 30 d'octubre de 1807. Tot indica que la seva obra manuscrita i documentació personal van ser traslladades allà. En cas de poder localitzar aquest llegat, potser podríem aprofundir en la seva vida i la seva obra, marcades tant per la complexitat política i religiosa del seu temps com la seva fidelitat a la consciència i a l'Església.³⁰⁹

I qui sap si així podríem respondre a una pregunta que, de moment, se'ns presenta com a irresoluble: va canviar d'alguna manera Antoni Vila la seva posició davant l'evolució del procés revolucionari francès i els grans canvis que vivia Europa en el tombant del segle XVIII al XIX? Va influir d'alguna manera en el seu ànim el llarg viatge que el va dur de Menorca a Roma, Londres i París, que va prosseguir fins a Madrid travessant tota França? I les llargues converses que en els primers mesos de 1802 sens dubte devia mantenir a Beauburg amb el seu amic de joventut Francesc Seguí Valls (maçó, republicà i antic girondí), en la França del Consolat dominada per la figura ja gegantina del primer cònsol Bonaparte? Sigui com vulgui, temps va tenir el prelat de pensar-hi en el seu retir forçat d'Albarrasí. En qualsevol cas, la mort li estalvià veure com el març de 1808 triomfava el motí d'Aranjuez, el primer cop d'estat dels molts que sacsejarien l'Espanya contemporània i haver d'enfrontar-se de nou al dilema de la legitimitat del sobirà. Una situació que es repetiria de manera més traumàtica el maig de 1808 amb les abdicacions de Baiona i la proclamació de Josep I Bonaparte, que tantes indecisions va produir entre les elits polítiques i eclesiàstiques de la monarquia. Però aquesta ja és una altra història.

³⁰⁹ Quan ja s'havia lliurat aquesta tesina ens va arribar la comunicació de la diòcesi de Terol-Albarrasí que en les tasques de classificació de la biblioteca episcopal lobetana han aparegut alguns volums manuscrits d'Antoni Vila, la qual cosa obre interessants perspectives de futures recerques.

6.- FONTS I BIBLIOGRAFIA

6.1. ARXIUS CONSULTATS

Arxiu Diocesà de Menorca, Ciutadella (ADM)

Arxiu Històric Municipal de Ciutadella (AHMC)

Arxiu Històric de Maó (AHM)

Arxiu Històric Nacional, Madrid (AHN)

Biblioteca Nacional, Madrid (BN)

6.2. BIBLIOGRAFIA CONTEMPORÀNIA I FONTS IMPRESES

BOSSUET, Jacques-Benigne, *Defensa de la tradició y de los Santos Padres*. Madrid: Imprenta de Román Blas, 1778 [1693].

—. *Política deducida de las propias palabras de la Sagrada Escritura* (3 vol.). Madrid: Imprenta de Pedro Marín, 1789 [1709].

BURKE, Edmund, *Reflexiones sobre la Revolución en Francia*. Madrid: Alianza, 2003 [1790].

CEBALLOS, Fernando de, *La Falsa Filosofía, o el Ateísmo, Deísmo, Materialismo, y demás nuevas Sectas convencidas de crimen de Estado contra los Soberanos y sus Regalías, contra los Magistrados y Potestades legítimas. Se combaten sus máximas sediciosas, y subversivas de toda Sociedad, y aún de la Humanidad* (6 vol.) Madrid, Imprenta de Antonio Sancha, 1774-1776.

FERNÁNDEZ DE VALCÁRCEL, Vicente, *Desengaños filosóficos que en obsequio de la verdad, de la religión y de la patria da al público [...]*, tom 1. Madrid: Blas Román, 1787.

FINESTRAT, Joaquín de, *El vasallo instruido en el estado del Nuevo Reino de Granada y sus respectivas obligaciones*. [Transcripción e introducción por Margarita González]. Bogotá: Universidad Nacional de Colombia, 2001.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

PÉREZ Y LÓPEZ, Antonio Javier, *Principios del orden esencial de la Naturaleza establecidos por fundamento de la moral y política y por prueba de la religión*. Madrid: Imprenta Real, 1785.

RAMIS I RAMIS, Juan, *Varones ilustres de Menorca y noticia de los apellidos que más se han distinguido en ella*. Maó: Impremta Serra, 1817.

REAL ACADEMIA ESPAÑOLA, *Diccionario de la lengua castellana compuesto por la Real Academia Española, reducido a un tomo para su más fácil uso*. Madrid: Viuda de Joaquín Ibarra, 1771.

SÁNCHEZ SOBRINO, Sebastián, *El vasallo fiel a su Príncipe o instrucción dogmático-moral sobre los deberes que la religión de Jesu-Christo impone a todos sus hijos acerca de los soberanos*. Madrid: Imprenta de Plácido Barco López, 1798.

VILA Y CAMPS, Antonio, *El noble bien educado. Instrucción político-moral de un maestro a su discípulo, en que en un compendio de la moral-christiana se dan solidísimos documentos para la perfecta educación de un caballero, con muchas máximas importantes y utilísimas reflexiones*. Madrid: Oficina de Miguel Escribano, 1776.

—. *Vida y virtudes del invicto mártir de Christo y grande abogado de la honra San Juan Nepomuceno*. Madrid: Antonio de Sancha, 1777.

—. *Plan general de la obra que con el título Encyclopedia Sagrada publica a beneficio de todo el Clero Secular y Regular de España D. Antonio Vila y Camps, Presbítero, Doctor en Sagrada Teología*. Madrid: Joaquín Ibarra, impresor de Cámara de S.M., 1779.

—. *El vasallo instruido en las principales obligaciones que debe a su legítimo monarca. Obra sumamente importante, en la que por sus autoridades de la Divina escritura, Santos Padres, Concilios y Sagrados Cánones, se manifiesta la debida sumisión, respeto, amor y fidelidad que todos los vasallos deben a su legítimo Soberano, y a los Ministros que en su Real Nombre están encargados del gobierno de sus respectivos Reynos y Provincias*. Madrid: Imprenta de Manuel González, 1792.

—. *Copia litteral del § 2º de la obra intitulada El vasallo instruido en las principales obligaciones que debe a su legítimo monarca, su autor Dn Antonio Vila y Camps, actualmente obispo de Menorca. Impresa en Madrid en año 1792 y reimpressa en Mahón el año 1801*. Maó: Imprenta de la viuda de Fábregues, 1801.

6.3. BIBLIOGRAFIA

ABELLÁN GARCÍA-GONZÁLEZ, José Luis, *Historia crítica del pensamiento español. 4. Liberalismo y romanticismo (1808-1874)*. Madrid: Espasa-Calpe, 1984.

AGÜERO, Alejandro, «La antigua constitución y la constitución tradicional en la monarquía hispana del siglo XVIII». *Almanack*, 28 (2021), p. 1-43.

AGUSTÍN LÓPEZ, Teodoro i Tomás PÉREZ MARÍN, *El archivo de la Santa Iglesia Catedral de Badajoz*. Badajoz: Fundación CB, 2022.

ALCÁZAR MOLINA, Cayetano «Ideas políticas de Floridablanca del despotismo ilustrado a la Revolución Francesa y Napoleón (1766-1808)». *Revista de Estudios Políticos* 79 (1955), p. 35-66.

AMENGUAL I BATLE, Josep, *Visitas ad limina de los obispos de Baleares: Mallorca, Menorca e Ibiza (1590-1939)*. Madrid: Editorial Sínderesis, 2019,

ARIAS DE SAAVEDRA ALIAS, Inmaculada, «Educación y economía en la Sociedad de Amigos del País de Baeza», *Chronica Nova* 10 (1979) p. 33-67.

ARTOLA RENEDO, Andoni, *De Madrid a Roma. La fidelidad del episcopado en España (1760-1833)*. Gijón: Ediciones Trea, 2013.

—. i CALVO MATURANA, Antonio, «Declinaciones de la reacción eclesiástica contra la Revolución francesa en España (1789-1808)». *Hispania* 77/256 (2017) p. 437-469.

BERMEJO GREGORIO, Jordi, «La significació política de la *Lucrecia* de Joan Ramis: reivindicació de les lleis i dels costums de Menorca davant el menyspreu del Tractat d'Utrecht per part del governador James Johnston». *Scripta. Revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna* 24 (2024), p. 217-242.

BOLUFER PERUGA, Mónica, «Sociabilidad mixta y civilización: miradas desde España», en Mónica BOLUFER, Carolina BLUTRACH i Juan GOMIS (ed.), *Educación los sentimientos y las costumbres. Una mirada desde la historia*. Saragossa: Institución Fernando el Católico, 2014 p. 149-173.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

BRIANTE BENÍTEZ, Federico, «La educación moral en las primeras edades a través del teatro español del siglo XVIII y primera mitad del XIX», *Historia de la educación* 39 (2020) p. 231-248.

CALVO MATURANA, Antonio «¿Una contrarrevolución ilustrada?: Fray Sebastián Sánchez Sobrino y la cara iluminada del pensamiento reaccionario español», en Pedro RÚJULA i Javier Ramón SOLANS (eds.), *El desafío de la revolución. Reaccionarios, antiliberales y contrarrevolucionarios*. Granada: Comares, 2017, p. 283-299.

CARBONELL I DE BALLESTER, Jordi, «L'obra literària de Joan Ramis i Ramis», *Revista de Menorca* (1967), p. 5-64.

CARDONA VIDAL, Francisco J., *Los diecisiete artículos de Richard Kane*. Madrid: Universidad San Dámaso, 2018.

CARO LÓPEZ, Ceferino, «Los libros que nunca fueron. El control del Consejo de Castilla sobre la imprenta en el siglo XVIII», *Hispania* LXIII 213 (2003), p. 161-198.

CASASNOVAS CAMPS, Miquel À., *De la Menorca britànica a la consolidació de l'Estat liberal (1713-1854)*. *Enciclopèdia de Menorca* tom XI, vol. 1. Maó: Obra Cultural de Menorca, 2011.

—. «Una illa sense nova planta? Les institucions menorquines després del tractat d'Utrecht», en *Després de les Noves Plantes: canvis i continuïtats a les terres de parla catalana*. Actes del IX Congrés de la CCEPC. Barcelona: Institut Ramon Muntaner. Barcelona, 2014, p. 33-46.

—. «El difícil procés de consolidació del bisbat de Menorca (1795-1851)», en Francesc CONESA FERRER et alia, *Imago Ecclesiae. Escrits en el 300 aniversari de la consagració de la Catedral de Menorca*. Ciutadella: Diòcesi de Menorca, 2019 p. 127-151.

—. «La petjada jueva en la Menorca moderna (segles XVI-XVIII)», en Jordi Maíz (coord.), *Els jueus a les Balears: presència, expulsió i repressió*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 2020 p. 179-201.

—. «Pedro Antonio Juano (1744-1814). Un bisbe polèmic a la Menorca del començament del segle XIX». *Randa* 88 (2022), p. 159-190.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

—. «Menorca en el segle XVIII. Un estat de la qüestió», *Publicacions des Born* 29 (2023), p. 7-39.

CASTELLANO CASTELLANO, Juan L., «Andalucía y el Estado en el siglo XVIII». *Chronica Nova* 14 (1984-85), p. 71-91.

CHANTAL, Frédéric, «*La señorita malcriada* y el pensamiento de las luces». Dépot Universitaire de Mémoires Après Soutenance, 2017. Disponible a <https://dumas.ccsd.cnrs.fr/dumas-01617490v1/document>. Consultat 20-3-2025.

CORONA BARATECH, Carlos E., «Teoría y praxis del despotismo ilustrado», en Luis M. ENCISO RECIO *et alia*, *La época de la Ilustración. El Estado y la cultura, 1759-1808. Historia de España Menéndez Pidal XXXI*. Madrid: Espasa-Calpe, p. 173-212.

COTRINA FERRER, José, *El desastre de 1798: pérdida de la isla de Menorca*. Publicaciones del Memorial de Artillería. Madrid: Establecimiento Tipográfico de Antonio Marzo, 1922.

DE DIEGO GARCÍA, Diego, «En torno al Bicentenario de la Revolución francesa II». *Cuadernos de Historia Contemporánea* 12 (1990), p. 184-205.

DE LORENZO ÁLVAREZ, Elena, «Un laico Index Librorum Prohibitorum: los libros negados por el Consejo de Castilla en 1779-1805 (AHN, Consejos, Libro 2715)», en Gabriel Sánchez Espinosa i Rodrigo Olay Valdés (coord.), *El mundo del libro y la cultura editorial en la España del siglo XVIII*. Gijón: Ediciones Trea – Instituto Feijoo de Estudios del Siglo XVIII, p. 199-237.

DOMERGE, Lucienne, *Censure et lumières dans l'Espagne de Carles III*. París: Editions du CNRS, 1982.

DONALDSON, David W., *Britain and Menorca in the Eighteenth Century*. Londres: Open University, 1994 [tesi doctoral en línia accessible a <https://oro.open.ac.uk/57440/>]. Consultat el 15-4-2025.

ELORZA DOMÍNGUEZ, Antonio, «Hacia una tipología del pensamiento reaccionario en los orígenes de la España contemporánea». *Cuadernos hispano-canarios*, 68 (1966) p. 370-385.

—. *Ilustración y liberalismo en España*. Madrid: Tecnos, 2024.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

FERNANDEZ SEBASTIAN, Javier, «L'Espagne et le Directoire: la Monarchie espagnole sous l'emprise de la République française», en Pierre SERNA (dir.), *Républiques sœurs. Le Directoire et la Révolution atlantiques*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2009, p. 281-300.

ESCRIG ROSA, Josep, «“El pecado de la revolución”. Fray Mariano Bravo y Pimentel y la interpretación reaccionaria de las independencias hispanoamericanas (1820-1822)». *Estudios de Historia Moderna y Contemporánea de México* (setembre de 2022), p. 127-156.

FONT OPORTO, Pablo, «Tipos de tirano y resistència en Francisco Suárez». *Anales de la Cátedra Francisco Suárez* 51 (2017), p. 183-207.

FRANK, Isnard W., *Historia de la Iglesia medieval*. Barcelona: Herder, 1988.

FULLANA PUIGSERVER, Pere i VALENCIANO LÓPEZ, Valentí, *Bernat Nadal i Crespi. Un bisbe d'inspiració lul·lista*. Mallorca: Illa Edicions, 2020,

GARCÍA CÁRCEL, Ricardo, «Apocalípticos, integrados y desengañados. La gestación de la Guerra de la Independencia», en Felipe Lorenzana de la Fuente (coord.), *Actas del Congreso Internacional Guerra de la Independencia en Extremadura. II Centenario 1808-2008*. Llerena-Zafra: Sociedad Extremeña-Centro de Estudios Estado de Feria, 2008 p. 11-26.

GREGORY, Desmond, *Minorca, the Illusory Prize. A History of the British Occupations of Minorca between 1708 and 1802*. Londres-Toronto: Associated University Presses, 1990.

GONZÁLEZ RAMOS, Roberto, «Educación y praxis artístico-visual de la nobleza hispana en los tratados y planes de estudios del siglo XVIII», *Quintana: Revista do Departamento de Historia da Arte* 21 (2022). Disponible a <https://revistas.usc.gal/index.php/quintana/article/view/8161>. Consultat el 14-3-2025.

GOUBERT, Pierre, *El Antiguo Régimen. 2. Los poderes*. Madrid: Siglo XXI, 1979.

GUAL TRUYOL, Simón, *Última pérdida de Menorca y el intento de reconquista (1797-1802)*. Palma: Museo Militar de Menorca, 1990.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

—. *Reivindicación de un Gobernador de Menorca 1798-1801*. Maó: Consorcio del Museo Militar de Menorca y Patrimonio Histórico Militar del Puerto de Mahón y Cala San Esteban, 2008.

GUERRA, François-Xavier, *Modernidad e independencias. Ensayos sobre las revoluciones hispánicas*. Madrid: Editorial Mapfre, 1992.

HAGGENMACHER, Peter, *Grotius et la doctrine de la guerre juste*. Paris: Presses Universitaires de France, 1983.

HERRERO SAURA, Javier, *Los orígenes del pensamiento reaccionario español*. Madrid: Editorial Cuadernos para el Diálogo, 1971.

IÑURRITIGUI RODRÍGUEZ, José María, «Fleury traducido. La recepción de la filosofía moral y de las formas literarias del *Petit Concile*», *Hispania Sacra* LXXIV/149 (2022), p. 171-183.

—. «Las huellas del Petit Concile en el catolicismo hispano». *Mediterranea. Ricerche Storiche* XIX/55 (2022), p. 409-430.

ISRAEL, Jonathan I., *A Revolution of the Mind: Radical Enlightenment and the Intellectuals Origins of Modern Democracy*. Princeton: Princeton University Press, 2010.

JULIÀ SEGUÍ, Gabriel, *La Seu de Menorca. Aproximació històrica*. Ciutadella: Gabriel Julià, 1990.

—. «El primer bisbe de la seu restaurada de Menorca». *Publicacions des Born* 1 (1997) 15-27.

LAMEIRE, Irénée, *Théorie et pratique de la conquête dans l'ancien droit (étude de droit International ancien)*. Paris : Librairie Nouvelle de Droit et Jurisprudence. Arthur Rousseau Editeur, 1902.

—. *Les occupations militaires de l'Ile de Minorque pendant les guerres de l'ancien droit*. Paris : Arthur Rousseau Editeur, 1908.

LEHNER, Ulrich L., *The Catholic Enlightenment: The Forgotten History of a Global Movement*. Oxford: Oxford University Press, 2016

LINCH, John, *El siglo de las reformas: La Ilustración (1759-1808)*, en John LINCH (dir.), *Historia de España* 16. Madrid: El País, 2007

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

LLUCH I MARTIN, Ernest, *Las Españas vencidas del siglo XVIII. Claroscuros de la Ilustración*. Barcelona: Crítica, 1999.

LÓPEZ, François, «El pensamiento tradicionalista», en Luis M. ENCISO RECIO *et alia*, *La época de la Ilustración. El Estado y la cultura, 1759-1808. Historia de España Menéndez Pidal XXXI*. Madrid: Espasa-Calpe, 1987 p. 815-851.

MARTÍ BONET, Josep M., *De la corona a la guillotina. Des de Carlemany a Lluís XVI. Aliança entre el papat i França*. Barcelona, s.e., 2021.

MAYORDOMO PÉREZ, Alejandro i LÁZARO LORENTE, Luis M., *Escritos pedagógicos de la Ilustración*, volumen I. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia. Centro de Publicaciones, 1988.

MELCHOR, Vicent de, «El pas del jove Ramis per la Universitat d'Avinyó (1767). Una contribució a la història de la cultura a la Menorca del segle XVIII», en Maria PAREDES i Josefina SALORD (ed.), *Joan Ramis i Josep Maria Quadrado: De la Il·lustració al Romanticisme*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999 p. 257-280.

MICHAEL, Ian, «Juan Antonio Pallicer and the Eighteenth century Recovery of Early Spanish Literature», en Ann L. MACKENZIE (ed.), *Spain and its Literature. Essays in Memory of E. Allison Peers*. Liverpool: Liverpool University Press – Modern Humanities Research Association, 1997 p. 219.

MIR MAYOL, Gregori, «Una conseqüència de la tercera dominació anglesa de Menorca (1798-1802): els menorquins sota sospita», *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 36 (2000), p. 489-494.

MORALES MOYA, Antonio, «Los conflictos ideológicos en el siglo XVIII español». *Revista de Estudios Políticos* 80 (1993) p. 7-37.

PALLICER BENEJAM, Marc, «El bisbe Antoni Vila Camps», en Miquel À. CASASNOVAS *et alia*, *Dos mil anys d'Església, quatre bisbes menorquins. Guillem Gonyalons Coll, Antoni Vila Camps, Manuel Moll Salord, Sebastià Taltavull Anglada*. Ferreries: Llibres de la Terra, 2009 p. 52-75.

PAREDES I BAULIDA, Maria, *Antoni Febrer i Cardona, un humanista il·lustrat a Menorca (1761-1841)*. Barcelona, Curial Edicions Catalanes i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

PASSOLA TEJEDOR, Antoni, «Nobleza y educación en el siglo XVIII: La propuesta de Antonio Vila y Camps», en Solange HIBBS-LISSORGUES *et alia* (coord.), *Historia social y literatura. Familia y nobleza en España (siglos XVIII-XIX)*. Toulouse: Université de Toulouse II-Le Mirail, 2007 p. 31-41.

PERREAU-SAUSSINE, Émile, *Catolicismo y democracia. Una historia del pensamiento político*. Madrid: Ediciones Encuentro, 2025.

PIÑA HOMS, Román, *Un triángulo masónico. Los secretos de tres vidas azarosas: Francesc Seguí, Miguel Cayetano Soler y Juan Bautista Picornell*. Palma: Objeto Perdido Ediciones, 2011.

PONS MOLL, Joan, *L'indòmit vicari Pelegrí*. Ciutadella: Setmanaris i Revistes, 2022.

QUINTANA PETRUS, Josep M., *Una història particular. Els conflictes Església-Estat a la Menorca del segle XVIII*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2016.

REGUERA RODRÍGUEZ, Antonio T., «Newton y Feijoo. Un episodio en la difusión de las ideas científicas (I y II)». *Contextos XIX-XX/37-40* (2001-2002), p. 283-344

REY, Juan C., «El pensamiento político en España y sus provincias americanas durante el despotismo ilustrado (1759-1808)», en Juan C. REY, Rogelio PÉREZ PERDOMO, Ramón AIZPURÚA i Adriana HERNÁNDEZ, *Gual y España. La independencia frustrada*. Caracas: Fundación Empresas Polar, 2007 p. 45-68.

RÍPONAS ARDANAZ, Daisy, «Versión de la monarquía de derecho divino en las celebraciones reales de la América Borbónica», *Revista de Historia del Derecho* 34 (2006), p. 241-267.

RIVERA, Antonio, *Historia de las derechas en España*. Madrid: Los libros de la catarata, 2022.

RÚJULA LÓPEZ, Pedro, *Religión, Rey y Patria. Los orígenes contrarrevolucionarios de la España contemporánea, 1793-1840*. Madrid: Marcial Pons, 2023.

RÚJULA, Pedro i SOLANS, Javier Ramón (eds.), *El desafío de la revolución. Reaccionarios, antiliberales y contrarrevolucionarios*. Granada: Comares, 2017,

SALORD RIPOLL, Josefina, «Presències de l'espiritualitat il·lustrada a Menorca», *Revista de Menorca* (1991), p. 489-508.

—. *La Il·lustració a Menorca*. Palma: Edicions Documenta Balear, 2010.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

SÁNCHEZ AGESTA, Luis, *El pensamiento político del despotismo ilustrado*. Madrid: Instituto de Estudios Políticos, 1953

SASTRE PORTELLA, Florenci, *Fills il·lustres de Ciutadella de Menorca*. Ciutadella: Ajuntament de Ciutadella i Institut Menorquí d'Estudis, 2003.

SERRANO SANZ, Manuel, «El Consejo de Castilla y la censura de libros en el siglo XVIII», *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos* 11 i 12 (1906), p. 387-402.

SLOSS, Janet, *Exit Britannia. Britain's last conquest of Menorca (1798-1802)*. Tetbury: Bonaventura Press, 2002.

SMIDT, Andrea, «Luces por la Fe. The Cause of Catholic Enlightenment in 18th-century Spain», en Ulrich L. LEHNER i Michael PRINTY (eds.), *A Companion to the Catholic Enlightenment in Europe*. Leiden: Brill, 2010, p. 403-451.

TERRÓN PONCE, José L., *Menorca en el siglo XVIII. Historia de las Islas Baleares* 13. Palma: El Mundo-El Día de Baleares, 2006.

TOCQUEVILLE, Alexis de, *Antiguo Régimen y la Revolución*. Madrid: Alianza Editorial, 2018 [1856].

TORREBADELLA FLIX, Xavier i BRASÓ RIUS, Jordi, «Los preámbulos fundacionales de la educación física escolar en el entorno español: Una mirada dual Cataluña-España a través de los textos en educación del siglo XVIII», *Materiales para la historia del deporte* 20 (2020) p. 16-38.

VARELA SUANCES-CARPEGNA, Joaquín, «La monarquía española entre el absolutismo y el Estado constitucional: doctrina y derecho», en Antonio MORALES MOYA, *1802: España entre dos siglos. Monarquía, Estado, Nación*. Madrid: Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales, 2002, p. 79-93.

VILA ANGLADA, *Heroísmo del clero Menorquín durante las dominaciones británicas*. Ciutadella: Imprenta y librería del Sagrado Corazón de Jesús, 1912.

VILANOVA, Evangelista, *Història de la teologia cristiana. Vol III. Segles XVIII, XIX i XX*. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya – Editorial Herder, 1989.

VIVES AMENGUAL, Sebastián, *Episcopologio de la Santa Iglesia de Menorca*. Ciutadella: Imprenta del Sagrado Corazón de Jesús, 1903.

7.- APÈNDIX

7.1. CITACIONS DE L'ANTIC TESTAMENT

Gn 2, 18	18 Llavors el Senyor-Déu es digué: «No és bo que l'home estigui sol. Li faré una ajuda que li faci costat.»
Gn 3, 16	16 Després digué a la dona: --Et faré patir les grans fatigues de l'embaràs i donaràs a llum enmig de dolors. Desitjaràs el teu home, i ell et voldrà dominar.
Gn 11, 1	1 En tota la terra es parlava una sola llengua i es feien servir les mateixes paraules.
Gn 11, 7-8	7 Baixem a posar confusió en el seu llenguatge perquè no s'entenguin entre ells.» 8 Així el Senyor els va dispersar des d'aquella regió per tota la terra, i van abandonar la construcció de la ciutat. 9 Per això aquella ciutat porta el nom de Babel, perquè allà el Senyor va posar la confusió en el llenguatge de tota la terra, i des d'allà el Senyor va dispersar els homes arreu de la terra.
Ex 22, 8	8 En tots els casos de litigi sobre la propietat, sigui d'un bou, d'un ase, d'una ovella, d'un mantell o de qualsevol objecte perdut, els dos homes que pretenguin ser-ne els amos, presentaran el seu cas davant de Déu: aquell que Déu declararà culpable restituirà el doble al seu company.
Dt 1, 15-16	15 Llavors vaig reunir els prohoms de cada tribu, homes assenyats i d'experiència, i els vaig fer els vostres caps: caps responsables de mil, de cent, de cinquanta i de deu homes. Vaig nomenar també capdavaners dintre de cada tribu. 16 Després vaig advertir als vostres jutges: "Escolteu les causes dels vostres germans i sentencieu amb justícia sobre les qüestions que es presentin entre ells o amb els immigrants que viuen entre vosaltres.
1Sa 8, 7	7 i el Senyor li respongué: --Accedeix al que el poble et demana. No et rebutgen pas a tu, sinó que no em volen tenir per rei a mi.
1Sa 8, 9	9 Accedeix, doncs, al que et demanen. Però els has d'advertir i explicar com els governarà el rei que tindran
1Sa 9 ³¹⁰	2 Tenia un fill que es deia Saül, jove i ben plantat. Entre els israelites no n'hi havia cap de tan ben plantat. Els altres li arribaven a les espatlles: era més alt que tots.
1Sa 12, 9	9 Però van oblidar el Senyor, el seu Déu, i ell els va posar en mans de Sisserà, general en cap de l'exèrcit d'Hassor, i en mans dels filisteus i del rei de Moab, que els van fer la guerra.
1Sa 12, 19	19 i tothom deia a Samuel: --Prega al Senyor, el teu Déu, pels teus servents: que no hàgim de morir ara que hem afegit a les nostres culpes el pecat de demanar un rei.
1Sa 24, 12	12 Fixa't, pare meu, mira a la meva mà la punta del teu mantell. T'he tallat la punta del mantell, però no t'he matat. Sàpigues, doncs, que no et vull mal, ni soc cap rebel, ni t'he faltat en res. Ets tu qui vas a la caça de la meva vida per matar-me.
1Re 2, 15	15 Ell va continuar: --Tu ja saps que la reialesa em pertocava a mi, i que tot Israel ja em considerava el seu rei, però de fet la reialesa ha passat al meu germà, perquè el Senyor havia decidit que fos per a ell.
1Re 10, 26-27	26 Tenia mil quatre-cents carros de guerra, amb unes dotacions que pujaven a dotze mil homes. Els va acantonar a les ciutats on hi havia els carros de guerra i també prop d'ell, a Jerusalem. 27 El rei va fer que a Jerusalem la plata fos tan abundant com les pedres i que hi hagués tanta fusta de cedre com sicòmors a la Xefelà.
Is 33, 22	22 El Senyor ens governa, el Senyor ens dona les lleis. El Senyor és el nostre rei: és ell qui ens salva.

³¹⁰ La citació d'aquest verset es menciona dues vegades.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

Is 56, 10	10 Tots els sentinelles d'Israel són cecs, no s'adonen de res. Tots són gossos muts, incapaços de bordar: jeuen, somien, els agrada d'ensopir-se;
Jr 3, 14-15	14 Torneu, fills deslleials, que encara sou meus! Ho dic jo, el Senyor. Us prendré, un de cada ciutat o dos de cada clan, per dur-vos a Sió. 15 Allà us donaré pastors com desitja el meu cor, que us pasturin amb coneixement i amb seny.
Sl 20 (19)	<i>Domine salvum fac regem</i> (himne a partir del salm)
Sl 14 (13), ³¹¹ 1	Són corromputs, el seu obrar és detestable, no n'hi ha cap que faci el bé.
Sl 72 (71), 1	1 [Referit a Salomó.] Déu meu, dona al rei el teu dret, dona-li la teva rectitud.
Sl 82 (81), 6	6 Doncs jo declaro: Ni que sigueu déus, ni que sigueu tots fills de l'Altíssim,
Jb 12, 18	18 Treu l'autoritat als reis i els faixa amb roba d'esclau.
Jb 34, 20	20 Aquells moren de sobte, a mitjanit. El poble es revolta i ells desapareixen: un tirà s'elimina sense gaire esforç.
Pr 8, 16	15 Gràcies a mi els reis regnen i els sobirans promulguen lleis justes; 16 gràcies a mi governen els governants i els magistrats jutgen amb justícia.
Pr 11, 14	14 Un poble mal governat s'enfonsa, [molts bons consellers el salven.]
Pr 20, 8	8 El rei, quan seu al tribunal, destria el mal d'un cop d'ull.
Coh 8, 2-4	2 Jo la interpreto així: Observa les ordres del rei, tingues en compte el jurament diví 3 i no et precipitis. Fuig de la seva presència, no et quedis immòbil quan les coses es posen malament, perquè el rei farà el que vulgui. 4 La paraula del rei és sobirana, i ningú no gosarà demanar-li explicacions dels seus actes.
Dn 2, 21a ³¹²	21 Ell fa que se succeeixin èpoques i temps, destrona reis i els entronitza,
Dn 2, 37-44	37 A tu, rei i rei de reis, el Déu del cel t'ha donat l'imperi, el poder, la força i la glòria. 38 Ell ha posat a les teves mans els homes, els animals i els ocells, onsevulla que visquin, i t'ha donat autoritat sobre tots ells. El cap d'or, ets tu. 39 Després s'aixecarà un altre imperi inferior al teu, i acabat, un tercer imperi de bronze que dominarà tota la terra. 40 Un quart imperi serà fort com el ferro, que tot ho fa miques i tot ho esbocina; i, com el ferro, els farà miques i els trencarà tots. 41 Has vist els peus amb els seus dits en part d'argila de terrissaire i en part de ferro, perquè serà un regne partit; tindrà en part la força del ferro que has vist barrejat amb l'argila, 42 però, com que els dits dels peus eren en part de ferro i en part d'argila, per una part el regne serà fort i per l'altra fràgil: 43 has vist el ferro barrejat amb l'argila, perquè s'uniran amb un parentiu humà, però no lligaran l'un amb l'altre, tal com el ferro no lliga amb l'argila. 44 En temps d'aquests reis, el Déu del cel farà que s'aixequi un Regne que mai no serà destruït ni passarà a cap altre poble. Farà miques i aniquilarà tots aquells altres regnes, però ell es mantindrà per sempre.
Dn 4, 14. 19.22-23	14 Els àngels vigilants han decretat la sentència, els àngels sants ho han decidit, perquè tots els vivents sàpiguen que l'Altíssim és l'amo dels reialmes humans: els dona a qui vol, i enalteix els humils." 19 ets tu, oh rei. T'has fet gran i fort, fins que la teva grandesa ha arribat al cel i el teu domini s'ha estès d'un cap a l'altre de la terra. 22 Et trauran d'enmig dels homes i viuràs amb animals feréstecs; t'alimentaran d'herba com els bous i aniràs xop de rosada; així passaran set anys, fins que reconeguis que l'Altíssim és l'amo dels reialmes humans i que els dona a qui vol. 23 I l'ordre de deixar les arrels amb la soca de l'arbre, vol dir que el regne et serà retornat tan aviat com reconeguis que el Déu del cel és l'únic amo.

³¹¹ A l'original, Sl 14(12) v. 2.³¹² A l'original posa v. 22.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

Dn 4, 25 i ss	Tot això va succeir al rei Nabucodonosor. 26 Passats dotze mesos, mentre es passejava per la terrassa del palau reial de Babilònia, 27 el rei va exclamar: --¿No és aquesta la gran Babilònia que jo he construït com a residència reial? ¿No és obra del meu poder, i glòria de la meua magnificència? 28 El rei tenia encara als llavis aquestes paraules quan va baixar del cel una veu que deia: --A tu ho dic, rei Nabucodonosor: has perdut la reialesa; 29 et trauran d'enmig dels homes i viuràs amb els animals feréstecs; t'alimentaràs d'herba com els bous, i així passaran set anys, fins que reconeguis que l'Altíssim és l'amo dels reialmes humans i que els dona a qui vol. 30 En aquell mateix instant es va complir la sentència donada contra Nabucodonosor: va ser tret d'enmig dels homes, menjava herba com els bous i el cos li quedava xop de la rosada; els cabells li van créixer com plomes d'àguila i les ungles se li tornaren com les dels ocells.
Esd 1, 2a	2 Això fa saber Cir, rei de Pèrsia: El Senyor, Déu del cel, que ha posat a les meves mans tots els reialmes de la terra.
1Cr 28, 4-5	4 Però el Senyor, Déu d'Israel, m'havia escollit d'entre tota la meua família perquè fos rei d'Israel per sempre. Ell va escollir Judà com a tribu capdavantera, i de les famílies de Judà va escollir la meua, i d'entre els meus germans es va complaure en mi per a fer-me regnar sobre tot Israel. 5 I d'entre els molts fills que el Senyor m'ha donat, ell ha escollit el meu fill Salomó perquè ocupi el tron reial del Senyor sobre Israel.
1Cr 29, 12	12 Tu dones la riquesa i la glòria, tu domines sobre tot el món; està a les teves mans de donar força i valentia, fer créixer tota cosa i refermar-la.
2Cr 1, 9b	9 [Ara, Senyor-Déu, que es mantingui la promesa que vas fer al meu pare David], ja que m'has fet rei d'un poble tan nombrós com els grans de pols de la terra.
2Cr 19, 6a	6 i els deia: --Fixeu-vos bé en el que feu, perquè no jutjareu en nom dels homes sinó del Senyor, [que serà amb vosaltres quan dictareu la sentència.]
2Cr 20, 6 ³¹³	6 va exclamar: --Senyor, Déu dels nostres pares, tu ets el Déu del cel i domines tots els reialmes de la terra. Tens a les mans la força i el poder, i ningú no et pot plantar cara.
1Ma 7, 33	33 Després d'aquests fets, Nicànor va pujar a la muntanya de Sió. Un grup de sacerdots amb alguns ancians del poble van sortir del temple a donar-li amigablement la benvinguda i mostrar-li l'holocaust que oferien pel rei.
Sv 6, 2-4	2 Estigueu atents, els qui domineu multituds i us glorieu d'haver sotmès tantes nacions. 3 El poder us l'ha donat el Senyor, la sobirania ve de l'Altíssim. Ell examina les vostres obres i escorcolla les vostres intencions. 4 Vosaltres, que només sou funcionaris del seu regne, no jutgeu com cal, no guardeu les lleis ni us emmotlleu al voler de Déu.
Sv 7, 1	1 Jo també soc un home mortal igual que els altres, descendent del primer home, que va ser modelat de la terra. El meu cos prengué forma en les entranyes maternes
Sv 7, 6	6 Tothom entra així a la vida, tothom en surt igual.
Sv 9, 7 ³¹⁴	7 Tu m'has escollit per a rei del teu poble, per a jutge dels teus fills i de les teves filles.
Sir 7, 27-28	27 Honra el teu pare amb tot el cor i no t'oblidis dels dolors que la mare ha patit per tu. 28 Recorda't que has nascut gràcies a ells: ¿com els ho pagaràs, el que han fet per tu?
Sir 17, 3-4	3 Els va crear a imatge seva i per això els ha revestit d'un poder com el seu. 4 Ha fet que tots els animals tinguin por de l'home, perquè ha volgut que fos senyor de les bèsties i els ocells.
Sir 17, 14 ³¹⁵	17 Quan el Senyor va repartir la terra entre les nacions, a cada una li va donar un cap.
Sir 47, 11-12	11 El Senyor va perdonar a David els seus pecats i va enaltir per sempre el seu poder; li concedí una aliança reial assegurant-li un tron gloriós a Israel. 12 Després de David pujà al tron un fill savi, que gràcies al seu pare visqué en la prosperitat.

³¹³ La referència a l'original és 2Cr 29, 12, però es tracta d'una equivocació. La citació de Vila és «In mano tua magnitudo et imperium omnium». Segons la *Nova Vulgata Latina* hauria de ser «in manu tua est fortitudo et potentia, nec quisquam tibi potest resistere».

³¹⁴ La referència a l'original (Sv 6, 7) està equivocada.

³¹⁵ A la BCI és Sir 17, 17a

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

Ba 1, 10-12	10 Tots aquells van dir: Us enviem diners perquè compreu víctimes per als holocaustos i per als sacrificis pel pecat. Compreu també encens. Prepareu ofrenes i presenteu-ho tot sobre l'altar de Déu, Senyor nostre, 11 preguntant per Nabucodonosor, rei de Babilònia, i pel seu fill Baltasar. Que visquin tant de temps com duri el cel sobre la terra! 12 Que el Senyor ens doni força i ens il·lumini perquè visquem a l'ombra de Nabucodonosor, rei de Babilònia, i del seu fill Baltasar. Que els puguem servir molts anys gaudint de la seva benvolença.
-------------	--

7.2. CITACIONS DEL NOU TESTAMENT

Mt 5, 44	44 Doncs jo us dic: Estimeu els vostres enemics, pregueu pels qui us persegueixen.
Mt 17, 24-27 ³¹⁶	24 Després que ells van arribar a Cafarnaüm, els qui cobraven el tribut del temple anaren a trobar Pere i li preguntaren: --¿Que no té el costum de pagar el tribut, el vostre mestre? 25 Pere respongué: --És clar que sí. Un cop Pere va entrar a casa, Jesús s'avançà a preguntar-li: --Què et sembla, Simó? Els reis de la terra, ¿de qui cobren impostos i tributs: dels seus fills o dels estranys? 26 Pere li respon: --Dels estranys. Jesús li diu: --Per tant, els fills no hi estan obligats. 27 Però, per no escandalitzar ningú, ves al llac, tira l'ham, obre la boca del primer peix que agafis i hi trobaràs la moneda que ens cal per a pagar: dóna'ls-la per mi i per tu.
Mt 22, 18-21	18 Jesús es va adonar de la seva malícia i els digué: --Per què em poseu a prova, hipòcrites? 19 Ensenyeu-me la moneda del tribut. Ells li portaren un denari. 20 Jesús els preguntà: --De qui són aquesta cara i aquesta inscripció? 21 Li responen: --Del Cèsar. Jesús els diu: --Doncs doneu al Cèsar el que és del Cèsar, i a Déu el que és de Déu.
Jn 10, 34-35	34 Jesús els replicà: --¿En la vostra Llei no hi ha escrit: <i>Jo declaro que sou déus</i> ? 35 Per tant, si l'Escriptura, que no es pot anul·lar, anomena déus els qui van rebre la paraula de Déu,
Jn 19-10-11a	10 Llavors Pilat li diu: --¿A mi no em parles? ¿No saps que tinc poder per a deixar-te lliure o per a crucificar-te? 11 Jesús li respongué: --No tindries cap poder sobre mi si no l'haguessis rebut de dalt.
Ac 5, 29	9 Pere i els apòstols respongueren: --Cal obeir Déu abans que els homes.
Rm 12, 4	4 En un cos hi ha molts membres, i no tots tenen la mateixa funció;
Rm 13, 1-7 ³¹⁷	1 Que tothom se sotmeti a les autoritats que tenen el poder, perquè tota autoritat ve de Déu, i les que de fet tenim han estat posades per ell. ³¹⁸ 2 Per tant, el qui s'enfronta a l'autoritat es rebel·la contra l'ordre volgut per Déu, i els rebels es buscaran la pròpia condemna. 3 Els governants no són de témer quan es fa el bé, sinó quan es fa el mal. Per tant, si no vols haver de témer l'autoritat, fes el bé, i l'autoritat reconeixerà el teu mèrit, 4 ja que està al servei de Déu per a conduir-te al bé. En canvi, si fas el mal, tem, perquè no és endebades que porta l'espasa: està al servei de Déu per a fer justícia i castigar els qui fan el mal. 5 Per això, cal sotmetre's, no solament per por del càstig, sinó també per motius de consciència. 6 Igualment per aquesta raó, pagueu els impostos: els qui s'ocupen de recaptar-los són funcionaris al servei de Déu. 7 Doneu a cadascú allò que li deveu: pagueu impostos i tributs als qui els recaptin, reverencieu a qui pertoca, respecteu a qui heu de respectar.
2Co 6, 15	15 Quina entesa pot haver-hi entre Crist i Belial? Com poden avenir-se el creient i el qui no creu?
Ef 5, 22	22 Dones, sotmeteu-vos als vostres marits, tal com tots ens sotmetem al Senyor.
Ef 6, 5	5 Esclaus, obeïu amb temor i respecte els vostres amos d'aquest món, amb un cor senzill, tal com tots obeïm el Crist.
Col 3, 22	22 Esclaus, obeïu en tot els vostres amos d'aquest món, i no tan sols per acontentar-los quan us vigilin; obeïu-los amb un cor senzill per respecte al Senyor.

³¹⁶ A l'original posa Mt 17, 23 etc.

³¹⁷ Els versets de la perícopa Rm 13, 1-7, que tracten de les relacions amb l'autoritat, s'esmenten deu vegades bé en versets solts, bé agrupats.

³¹⁸ Aquest verset encapçala el llibre.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

1Te 2, 5a ³¹⁹	5 Com ja sabeu, mai no vam adular ningú, ni ens inventàvem pretextos per a guanyar diners: Déu n'és testimoni.
1Te 2, 3-6	3 I és que la nostra predicació no s'inspira en l'error, ni en intencions poc netes, ni busca l'engany. 4 Déu ens ha considerat aptes per a anunciar l'evangeli que ens ha confiat; per això prediquem no pas mirant de complaure els homes, sinó mirant de complaure Déu, que examina els nostres cors. 5 Com ja sabeu, mai no vam adular ningú, ni ens inventàvem pretextos per a guanyar diners: Déu n'és testimoni. 6 Tampoc no buscàvem honors humans, ni de part vostra ni de part d'altres.
1Te 4, 3a	3 Aquesta és la voluntat de Déu: que visqueu santament.
1Tm 2, 1-3a	1 Primer de tot, recomano que feu pregàries, oracions, súplices i accions de gràcies per tots els homes, 2 pels reis i per tots els qui tenen autoritat, perquè puguem portar una vida tranquil·la i serena, tota donada a la pietat i a l'honestedat. 3 Això és bo i agradable a Déu, salvador nostre.
2Tm 3, 1-4.8a	1 Ja saps que en els darrers dies vindran temps difícils. 2 Hi haurà homes egoistes, amics del diner, vanitosos, orgullosos, difamadors, rebels als pares, desagraïts, profanadors, 3 sense cor, venjatiu, calumniadors, intemperants, cruels, enemics del bé, 4 traïdors, impulsius, engegats, amics del plaer més que de Déu. 8 [Tal com Jannes i Jambres es van oposar a Moisès], aquests també s'oposen a la veritat. Són homes amb l'enteniment malmès i amb una fe reprobable.
2Tm 4, 2	2 proclama la paraula de Déu, insisteix quan és oportú i quan no ho és, reprèn, interpel·la, exhorta, com un que té molta paciència i sap ensenyar.
Tt 2, 9-10	9 Que els esclaus se sotmetin en tot als seus amos, mirant de complaure'ls i evitant de contradir-los 10 i d'estafar-los; que demostrin contínuament la seva fidelitat. Així faran honor en tot a la doctrina de Déu, el nostre salvador.
Tt 3, 1	1 Recorda a tots que s'han de sotmetre a les autoritats i als governants i que els han d'obeir. Que estiguin sempre disposats a fer el bé.
1Pe 2, 18-19	18 Esclaus, estigueu sotmesos als amos amb tot el respecte, no solament als bons i afables, sinó també als qui són durs. ³²⁰ 19 Perquè és bo d'aguantar un tracte injust quan es fa per amor a Déu.
1Pe 2, 13-15	13 Sotmeteu-vos, per amor del Senyor, a tota institució humana: a l'emperador com a sobirà, 14 i als governadors com a enviats d'ell per a castigar els malfactors i fer l'elogi dels qui es porten bé. 15 Perquè és voler de Déu que, obrant el bé, feu callar la gent insensata i la seva ignorància.
2Pe 2, 1-2	1 Així com entre el poble d'Israel hi hagué falsos profetes, també entre vosaltres hi haurà falsos mestres, que introduiran doctrines perniciososes; aquests homes, negant el Senyor que els ha rescatat, s'atrauran una perdició que no trigarà. 2 Molts els seguiran en el llibertinatge, i per culpa d'ells el camí de la veritat serà objecte d'injúries.

7.3. LA DOCTRINA SOCIAL DE L'ESGLÉSIA I LES FONTS DE L'AUTORITAT POLÍTICA

És possible que al lector que ha completat la lectura d'aquest treball li hagi quedat un cert regust amarg en veure com, amb l'Escriptura a la mà, es pot defensar el poder absolut del monarca, la societat jeràrquica i desigual i l'obligació del súbdit a obeir cegament el rei i els seus representants sense que ni tan sols li quedi la possibilitat d'objectar —ja no pensem en protestar ni molt menys rebel·lar-se— contra les seves polítiques i disposicions. És inevitable que aquí sorgeixin qüestions com ara: ¿Quina és la doctrina actual de l'Església sobre l'autoritat política? ¿Com es justifiquen bíblicament? ¿És

³¹⁹ Hi ha una errada a l'original en la citació, 1Te 1, 5 en tost de 1Te 2, 5.

³²⁰ L'original cita erròniament 1Pe 2, 8 per 1Pe 2, 18.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

acceptable la democràcia per a un cristià? Si la posició de l'Església ha variat des dels temps de la Revolució francesa, ¿això invalida les afirmacions que Antoni Vila vessa en la seva obra? Respondre de manera exhaustiva aquests interrogants sobrepassaria de molt els objectius d'aquesta tesina. Tanmateix, sí que intentarem exposar de manera molt sintètica quina és la posició actual de l'Església catòlica a la llum del Compendi de la Doctrina Social de l'Església (CDSE),³²¹ que dedica el capítol VIII a la comunitat política (núm. 377-427). Resulta obvi, però, que entre els inicis de la Revolució francesa —que és quan Vila escriu *El vasallo instruido*— i nosaltres han transcorregut dos segles llargs durant els quals el món s'ha transformat des de tots els punts de vista. Cal, doncs, jutjar la seva posició amb la suficient perspectiva històrica perquè Vila assisteix al final d'un món que havia estat molt estable i que evolucionava lentament, almenys en la seva superfície ja que una altra cosa són els corrents subterranis de la història. I, com si fos un brusco moviment de tectònica de plaques, la revolució ho traspasa tot. Com adverteix Evangelista Vilanova, la Declaració dels drets de l'home i del ciutadà d'agost de 1789 marca simbòlicament una ruptura de la concepció catòlica del poder polític i amb la idea que l'Església es constituïa a base de la seva missió en la societat civil (legitimació del poder dels reis, paper en la direcció i educació de les consciències, possessió d'una llei divina superior a la llei civil positiva, etc. La Declaració dels drets de l'home i del ciutadà és així el programa ideològic dels nous principis que han de presidir en endavant l'organització de la vida política, i això suposa: 1) Substituir l'autoritat de la Revelació i de l'Església per la de la raó; 2) fonamentar la sobirania no des de dalt, en una delegació divina o en un principi jeràrquic, sinó des de baix, a partir del poble i de la nació; 3) substituir l'obediència per la llibertat; 4) substituir la declaració dels deures per la declaració dels drets; i 5) enumerar els drets universals de tot ésser humà raonable i substituir un universalisme de tipus religiós (catòlic) per un universalisme racional i secular.³²²

És clar que l'Església no havia previst aquest trasbals i per això es va veure enfrontada a una nova realitat per a la qual no estava preparada. Vila escriu just al començament d'aquest procés i per això escriu la seva apologia catòlica de la monarquia absoluta amb l'esperança de contribuir a apuntalar un sistema que en realitat mostrava

³²¹ Disponible a

https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/justpeace/documents/rc_pc_justpeace_doc_2006_0526_compendio-dott-soc_sp.html

³²² Evangelista VILANOVA, *Història de la teologia cristiana*, cit. p. 223.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució preocupants problemes estructurals que auguraven el seu col·lapse. La reacció de l'Església —amb poques encara excepcions— va ser oposar-se al nou ordre de coses que implicaven les llibertats individuals, el secularisme, la no-confessionalitat de l'Estat, la desaparició del món jeràrquic o l'emancipació respecte de les constriccions morals de la religió. Durant tot el segle XIX l'Església va mantenir la condemna del liberalisme en considerar que buscava apartar Déu de la vida pública i separar totalment l'Estat de l'Església. Així, Gregori XVI, a l'encíclica *Mirari vos* (1832) condemnà la llibertat de consciència i de premsa,³²³ i Pius IX va publicar un compendi de tots els errors moderns incompatibles amb la fe catòlica (*Syllabus errorum*, 1864).³²⁴ Cal esperar el pontificat de Lleó XIII per trobar un cert canvi de rumb amb l'encíclica *Immortale Dei* (1885), on s'afirma que l'Església no s'oposa a cap forma de govern, inclosa la participació popular —també la dels catòlics— sempre que es respecti la llei moral i s'encaminí al bé comú. Els pontífexs del segle XX van continuar en aquesta línia, sobretot Pius XII després de la Segona Guerra Mundial i, de manera especial, Joan XXIII en l'encíclica *Pacem in terris* (1963). Però va ser el concili Vaticà II (1962-1965) el que aborda de manera clara la posició de l'Església i accepta definitivament la democràcia. Així, la Constitució pastoral *Gaudium et spes* sobre l'Església en el món actual dedica el capítol VI a la vida en la comunitat política (núm. 73-76). Ha estat necessari, doncs, un procés molt llarg de discerniment que ha continuat amb el magisteri dels pontífexs postconciliars.

Com hem apuntat suara, CDSE recull l'actual posició de l'Església en relació a la comunitat política al capítol VIII, desglossat en sis apartats: I) Aspectes bíblics (núm. 377-383);³²⁵ II) el fonament i el fi de la comunitat política (384-392); III) l'autoritat política (393-405); IV) el sistema de la democràcia (406-416); V) la comunitat política al servei de la societat civil (417-420); i VI) l'Estat i les comunitats religioses (421-427). En la taula següent intentam sistematitzar els aspectes principals referents a l'autoritat política segons *El vasallo instruido* i el CDSE. Les diferències entre un i l'altre model són llampants. És clar que gairebé dos segles i mig no han passat debades.

³²³ Malgrat això, en els països on els catòlics eren una minoria —a vegades marginada— sí que es va començar a valorar la llibertat de consciència i d'expressió. Aquest no era el cas de la jerarquia catòlica espanyola en el segle XIX.

³²⁴ Per no parlar de l'explícit títol del llibre de Fèlix Sardà i Salvany *El liberalismo es pecado* (1884).

³²⁵ Cal subratllar, en l'elecció dels passatges de l'Escriptura, les coincidències de 1Sa 8-10; Sl 72; Mt 22, 15-22; Jn 19, 10-11; Ac 5, 29; Rm 13, 1-7; Tt, 3; 1Pe 2, 13-17.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

Aspecte	<i>El vasallo instruido</i>	Compendi DSE (cap. 8)
Origen de l'autoritat	Ve de Déu, que el dona a qui vol	Ve de Déu
Relació Déu-política	Teocràtica	Distinció clara i autonomia de la política
Finalitat del poder	La justícia	El servei i treballar pel bé comú
Model d'autoritat	Monarquia absoluta	Qualsevol sistema és legítim si respecta la llibertat humana i els drets de la persona
Visió del poder	Poder absolut del monarca	Limitat, sotmès a la llei moral. Els governants s'han de comportar com a ministres de la providència divina
Obediència	Deure moral i precepte diví	Deure moral (si és legítima)
Límit a l'obediència	La llei divina segons Ac 5, 29, però nega taxativament el dret de resistència. Tanmateix, assegura que Déu demanarà comptes als reis de com administren el seu poder ³²⁶	Objecció de consciència i resistència legítima (molt condicionada). És preferible la resistència passiva. Segueix la doctrina de Tomàs d'Aquino.
Crítica del mal govern	No es pot criticar, el vassall s'ha de resignar i encomanar-se a Déu	Explícita (rebuig de la tirania)
Pregar pels governants	S'ha de pregar pels governants	S'ha de pregar pels governants
Submissió dels cristians al govern constituït	Sempre i en qualsevol situació	Submissió, no passiva, per raons de consciència
Relació amb la justícia	Déu l'ha atorgada als sobirans	Justícia orientada al bé comú i drets humans
Fonament de la convivència política	La submissió dels vassalls al sobirà	Es fonamenta en l'amistat civil i tendeix a la promoció integral de la persona i el bé comú
Concepció de la persona	Súbdit natural del monarca. No és subjecte de drets	Centralitat de la dignitat humana
Participació política	El vassall no pot participar en política	És un element fonamental (participació ciutadana)
Estructura social	Jeràrquica (volguda per Déu)	Organitzada com a societat civil, relativament autònoma de l'àmbit polític
Finalitat última de la societat política	L'ordre social regit pel monarca, que garanteix la justícia. Requereix la total obediència dels vassalls	Ha d'estar al servei de la societat civil i ha de ser justa segons la dignitat humana
Titular de la sobirania	El monarca, en exclusiva	El poble entès com la unió de les persones, respectant la dignitat i l'autonomia de cada individu
Democràcia	No s'accepta per ser contrària a l'autoritat del monarca	S'accepta plenament la democràcia, sempre vinculada, però, als valors fonamentats en la dignitat humana i el bé comú.
Llibertat religiosa	No l'accepta. Exacta coincidència entre la comunitat política i religió catòlica	Promoció de la llibertat religiosa i de consciència. Distinció entre ordre religiós i polític

³²⁶ Una qüestió que és ben actual com ha posat de manifest la meditació del P. Francesco Patton, OFM, del Viacrucis celebrat a Roma el Divendres Sant 3 d'abril de 2026. En la meditació de la primera estació (Jesús és condemnat a mort) diu el P. Patton: «Francesc d'Assís [...] ens recorda que tota autoritat haurà de respondre davant Déu per la manera d'exercitar el poder rebut».

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

En qualsevol cas, i aquí tenim un punt de coincidència que no és menor, la doctrina catòlica segueix proclamant que «el missatge bíblic inspira de manera incessant el pensament cristià sobre el pensament polític, recordant que aquest procedeix de Déu i és part integrant de l'ordre creat per Ell» (CDSE 383b), si bé afegeix: «Aquest ordre és percebut per les consciències i es realitza, en la vida social, mitjançant la veritat, la justícia, la llibertat i la solidaritat que procuren la pau».³²⁷ Una puntualització prou important quan en el nostre món rebroten els règims autocràtics i dictatorials i moltes democràcies semblen perdre la seva essència per derivar cap a règims il·liberals.

³²⁷ Cf. Joan XXIII, *Pacem in terris* i Joan Pau II, *Sollicitudo rei socialis*, 39.

7.4 APÈNDIX GRÀFIC

Fig. 1: Mapa de Menorca publicat al llibre *The Ancient and Modern History of the Balearick Islands*, de Colin Campbell (Londres, 1719).

Fig. 2. Tropes i oficials del 25è regiment d'infanteria britànic, de guarnició a Menorca. Al fons, la gran fortalesa de Sant Felip (c. 1770). Pintura atribuïda a Giuseppe Chiesa (National Army Museum, Londres). El quart personatge per l'esquerra és el tinent governador brigadier Johnston, que presumptament perseguí el jove Antoni Vila pel seu proselitisme i el forçà a fugir a Mallorca.

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

**EL NOBLE
BIEN EDUCADO:**
INSTRUCCION POLITICO-MORAL
DE UN MAESTRO A SU DISCIPULO,
EN QUE EN UN COMPENDIO
DE LA MORAL-CHRISTIANA
SE DAN SOLIDISIMOS DOCUMENTOS
PARA LA PERFECTA EDUCACION
DE UN CABALLERO,
CON MUCHAS MAXIMAS IMPORTANTES,
Y UTILISIMAS REFLEXIONES.
DEDICADO
A LOS MUI NOBLES , E ILUSTRES SEÑORES
CONDES DE VILLAPATERNA
POR DON ANTONIO VILA Y CAMPS,
Presbytero , Doñor en Sagrada Theologia , &c.

..... Et erit salus, ubi multa consilia sunt. Prov. 24. v. 6
CON LICENCIA
EN MADRID: En la Oficina de Don Miguel Escribano. Año de 1776

**EL VASALLO
INSTRUIDO**

EN LAS PRINCIPALES OBLIGACIONES
QUE DEBE Á SU LEGÍTIMO MONARCA:

OBRA SUMAMENTE IMPORTANTE,
En la que por las autoridades de la Divina Escritura, Santos Padres, Concilios y Sagrados Cánones, se manifiesta la debida sumision, respeto, amor y fidelidad que todos los vasallos deben á su legitimo Soberano, y á los Ministros que en su Real Nombre están encargados del gobierno de sus respectivos Reynos y Provincias.

SU AUTOR
DON ANTONIO VILA Y CAMPS,
Presbítero, Doctor en Sagrada Teología &c.

Toda persona esté sometida á las Potestades superiores: porque no hay Potestad sino de Dios; y las que son, de Dios son ordenadas. San Pablo en la Epistola á los Romanos, cap. 13. v. 1.

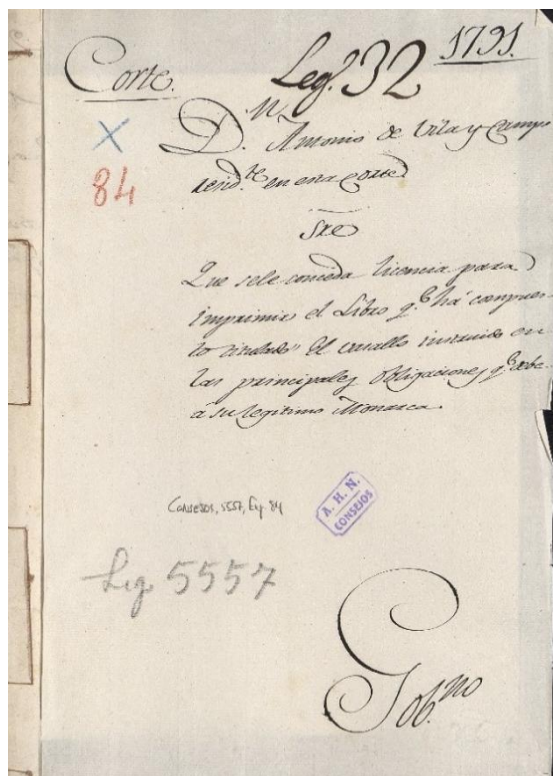
MADRID. MDCCXCII.
EN LA IMPRENTA DE MANUEL GÓZALEZ.

Fig. 3 i 4. Portades d'El noble bien educado (1776) i El vasallo instruido en las obligaciones que debe a su legitimo monarca (1792) les principals obres publicades per Antoni Vila i Camps.

Fig. 5. Portada del fulletó que anunciava l'Encyclopedia Sagrada, la magna obra d'Antoni Vila que romangué inacabada i inèdita. Fig. 6. Expedient de sol·licitud d'impressió d'El vasallo instruido (Arxivu Històric Nacional, Consejos, leg. 5557, exp. 64).

PLAN GENERAL
DE LA OBRA,
QUE CON EL TITULO
DE ENCYCLOPEDIA SAGRADA
PÚBLICA
A beneficio de todo el Clero Secular y Regular
España D. ANTONIO VILA Y CAMPS, Presbítero,
Doñor en Sagrada Teología.

Esta Obra, que constará de quince á diez y seis tomos en folio, estará, como todas las de este género, en forma de Diccionario para mayor claridad, y comodidad en la explicacion de sus artículos, y contendrá generalmente lo siguiente: La explicacion literal, é histórica de todas las palabras propias del Viejo, y Nuevo Testamento: La historia de la Nacion Judaica desde su primer origen, los diferentes nombres que tuvo, su Religion, sus Legisladores, y las leyes que estos promulgaron: La vida, y las principales acciones de todos los Reyes, Príncipes, Patriarcas, y Jueces de dicha Nacion; el tiempo de su elevacion al Trono, el de su reynado, y el de su muerte: La de todos los Soberanos Sacerdotes de la ley antigua, desde la consagracion de Aaron, y de todos sus sucesores, hasta la total ruina del Templo, y de la Ciudad de Jerusalem: La de todos los Profetas mayores, y menores, verdaderos, y falsos, la explicacion de sus profecias, el tiempo en que se hicieron, y quando tuvieron su cumplimiento: La explicacion de todas las vestiduras sagradas de los Sumos Sacerdotes, y Levítas, las obligaciones de estos, sus funciones, el lugar que guardaban en el Templo, el número de todos ellos, las ceremonias de su consagracion, y su jurisdic-

Una defensa catòlica de la monarquia absoluta en temps de revolució

Fig. 7. Retrat d'Antoni Vila i Camps, bisbe de Menorca (c. 1800), per Anton Schranz. Galeria de Fills Il·lustres de l'Ajuntament de Ciutadella de Menorca.

Fig. 8. La catedral de Menorca (Ciutadella), parròquia de Santa Maria fins a l'any 1795, quan es va erigir el bisbat de Menorca. Antoni Vila hi fou batejar el 27 de setembre de 1747.

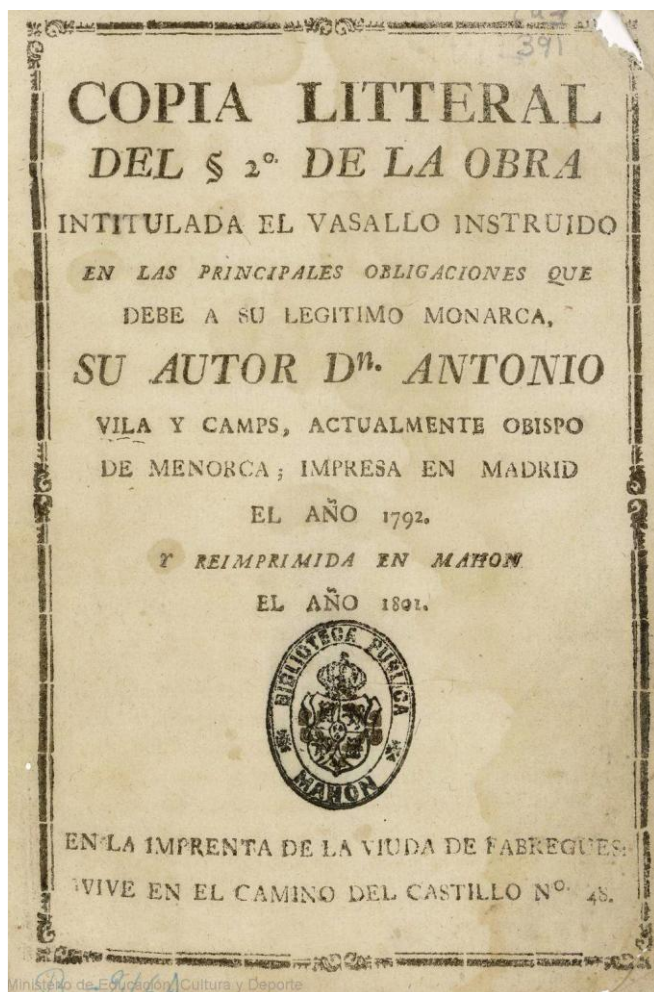

Fig. 9. Portada de la reedició de la segona part d'*El vasallo instruido* (Maó, 1801), impresa segurament sense el consentiment de l'autor (Biblioteca Pública de Maó). És probable que el promotor o promotors d'aquesta reedició volguessin contraposar l'actuació del bisbe Vila contrària a les ordres dels governadors britànics als principis d'obediència cega al monarca i els seus representants que ell havia proclamat en la seva obra.

Fig. 10. Retrat de Joan Ramis i Ramis (1746-1818). Retrat de la Galeria de Menorquins Il·lustres de l'Ajuntament de Maó. Jurista, historiador, poeta i dramaturg, és l'intel·lectual més destacat del moviment il·lustrat menorquí. Amic d'Antoni Vila, al qual impartí classes de dret civil i canònic, les tensions ocasionades per l'ocupació britànica els van distanciar. Joan Ramis fou el primer biògraf d'Antoni Vila i Camps.

Fig. 11 i 12. Els general Charles Stuart (esquerra) i el tinent general Edward Henry Fox, governadors de Menorca (novembre de 1798-agost de 1801). Els conflictes amb el bisbe Vila van ser constants.

Fig. 13. Un vaixell de línia de tres ponts de la Royal Navy salpa del port de Maó (c. 1800), per Anton Schranz. Col·lecció de la Fundació Rubió Tudurí Andròmaco, Maó. Durant el segle XVIII i fins a les guerres napoleòniques, Menorca condensa els sotrats de la política internacional entre les grans potències occidentals de l'època, la Gran Bretanya, França i Espanya.

Fig. 14. Cerimònia de devolució de Menorca a la Corona espanyola el 14 de juny de 1802, en compliment del tractat d'Amiens. Aquarel·la de Joan Chiesa (Museu de Menorca, Maó). Antoni Vila, però, no tornaria a la Menorca novament espanyola en ser promogut bisbe d'Albarrasí.

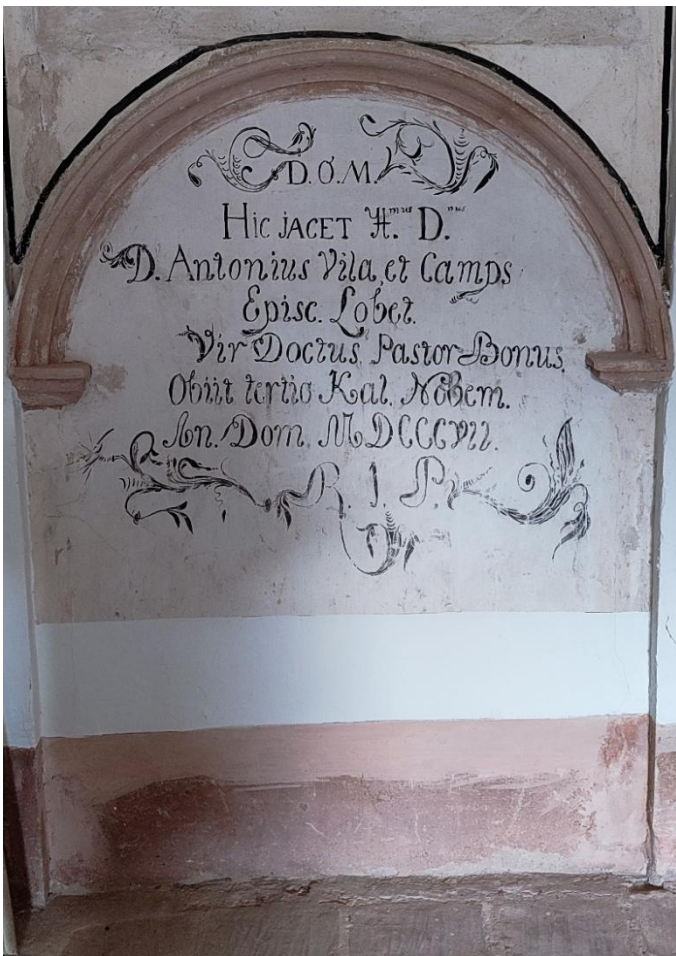

Fig. 15. Tomba del bisbe Vila a la cripta de la catedral d'Albarrasí. Morí a la vila de Gea el 30 d'octubre de 1807. Imatge cedida per la Fundación Santa María de Albarracín.